

A MAGYAR ÍRÓK EGYESÜLETÉNEK FOLYÓIRATA

LYUKAS LÓRÁ

XXVIII. ÉVFOLYAM III.

2019/3. SZÁM

„NAGY CSILLAGOK
ZOKOGÁSA”

TANDORI DEZSŐ VERSEI

KELET NYUGATRA JÖTT...

**BENEDEK ISTVÁN
MEMOÁRJA**

„A BOLDOGASSZONY
TEPLOMÁRA LÁTOK”

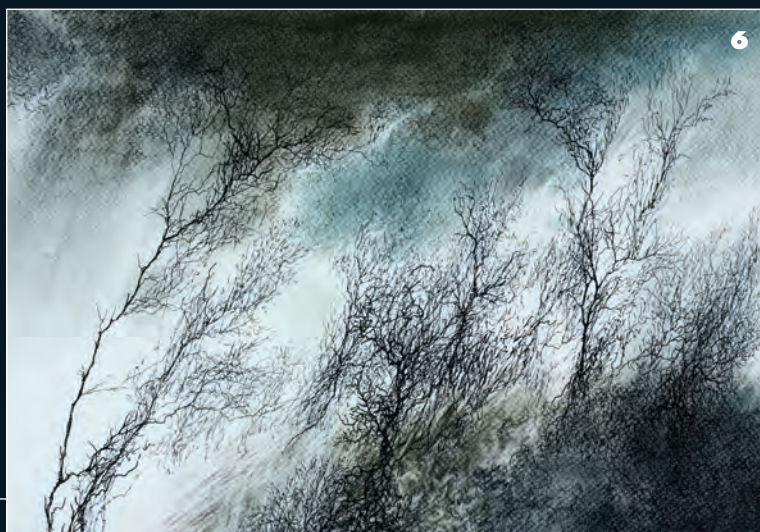
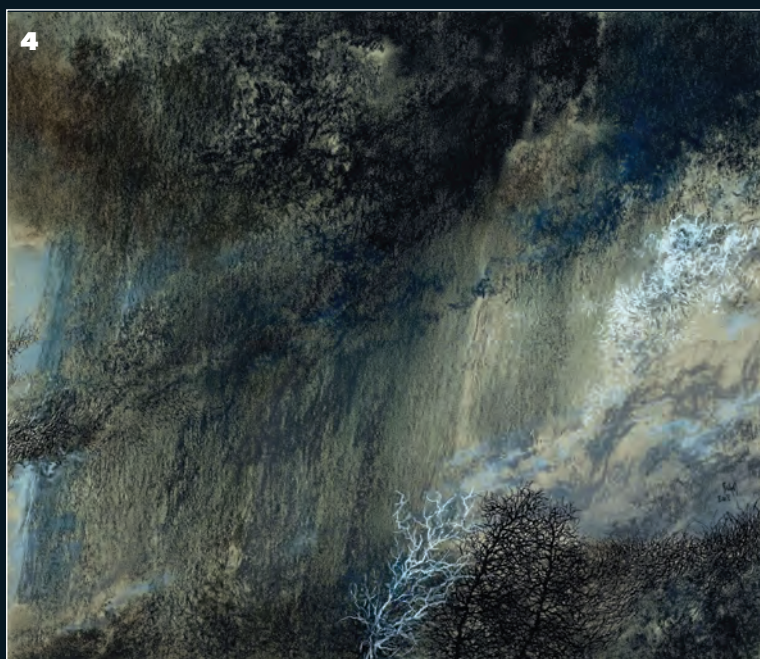
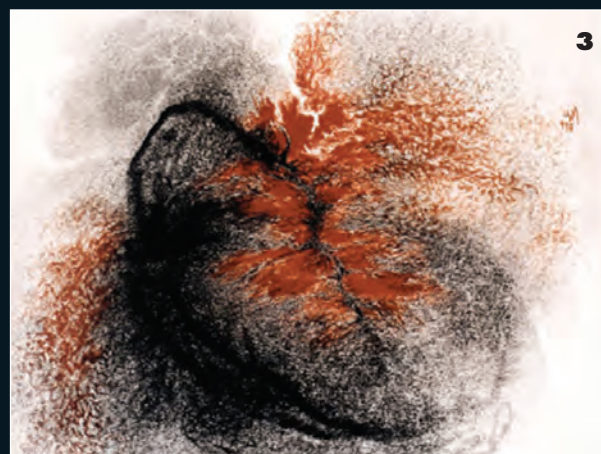
HECKENAST GUSZTÁV
A MAGYAR KÖNYVKIADÁS
ARANY EMBERE

KÜLÖNSZÁMUNK
**KÉPESLAP
ÓBUDÁRÓL**

MÍTOSZOK, LEGENDÁK

Sulyok Gabriella életmű-kiállítása Sopronban

Cikkünk a 22. oldalon

1. Fehér alkony
2. Orfeusz útján III.
3. Szívműtét
4. Gazdag eső
5. A felhő fénye
6. Esti szél

SZAKONYI KÁROLY

Régi fénykép Óbudán

Szemvillanásnyi idő, amíg a fényképezőgép lencséje mögött a zárólapocskák nyitódnak, csukódnak.

A fénykép bal felső sarkán egy ló feje látszik pófájára akasztott abrakostarisznyával, a zabos zsák a rúd hegyére akadt, a ló elesége fogytán. Dél van, vagy inkább délelőtt. Két párhuzamos csík szeli át derékban a képet, a villamossín a Flórián térről vezet a Bécsi út kereszteződéséig. A sínek mellett nekifeszülő, simléderes sapkás férfi, hámba fogva tüzfával megrakott kézikocsit húz. A földszintes házak közti sikátorokban az utca közepén folyik a szennylé, macskák bújnak elő lustán a pincékből, a műhelyekből fűrészgépek sikkantásai, kovácsok csengő kalapácsolásai hallatszanak, időnként egy kakas kukorít a délelőttbe, tyúk kárál, akárcsak falun. Odább

Az első budapesti trolibuszvonál végállomása a Vörösvári úton, 1934

Rába AFA típusú autóbusz a Vörösvári úton, 1940

A szerző archív fotója, 1938

Fahn Gyula vendéglőjének kerthelyisége, 1938

az út végén, a villamos végállomáson utasok szállnak fel a „trolibuszra”, a szögletes, cipődoboz formájú kocsik az Óbudai temetőig közlekednek. A stráfkocsi elé fogott ló felkapja a fejét, hogy egy ügyes rándítással a zsák aljából kihalássza a maradék zabot, kocsisa vasalt aljú, rekeszes szódásládát kap le a platóról, bőr vállvédőjére lendíti, s viszi be a kocsmába.

A fehérbortégelyek, a hús savanykás illata keveredik a frissen olajozott padló szagával. A négyoszloptű asztalokon rózsaszín kockás abroszok. Ilyenkor délelőtt csendes az üzlet, csak dél felé telik meg, postások ülnek be, hogy mielőtt a postahivatalban elszámolnának, spriccer mellett rendezgessék táskáik tartalmát. Fuvarosok állnak meg a kocsmá előtt, két deci rizling a korsóba, s rá a gyöngyöző, jeges szóda, vagy egy pohár Dreher, pilisi meszesek vagy kőporral hízalók enyhítik szomjukat, beszédkárosok, közművesek, takácsok ballagnak át munkájuk mellől felhajtani

egy-két pohárral. Délután a poros irodákból elszabadult kishivatalnokok ülnek az asztaloknál, téglagyáriak érkeznek a szárítótéletről, az égetőkemencék mellől. Töpörtyűt, abált szalonnát hoznak zacskóban, kenyeret, sőt, paprikát kapnak a fröccseik mellé. Csakhamar bortócsások az asztalok, öklök, tenyerek gyűrnek az abroszokat, székek borul, cigarettafüst úszik vastagon a hangosodók fölött. Asszonyok, gyerekek kujtorognak a téglagyári munkások után a barakkalakásokból. Benéznek az ajtón, aggodalmasan intenek az embereknek, várakoznak némán. A kiszáradt torkok sok fröccsöt elnyelnek. A sikátorokban gázlámpák

égnek zöld fénnel. A kapuk hangos döndüléssel csukódnak. Kuttyák loholnak falkákba verődve, behúzódnak az árnyékos zugokba a késői hazatérők elöl, aztán csendben tovább loholnak némán, míg össze nem maradnak valami koncon.

A remíz vágányain vinnyogva fordulnak be az utolsó villamosok. Mezei illatot sodor a Hármashatár-hegyről a lomhán mozduló szél. A terek padjai felől még hallhat suttogó szerelmes szavakat, dévajkodó kacagást a kóborló *facér*, töprengve, hogy holnap hol nézzen munka után. Talán a Goldbergernél kinn lesz a *tábla*. Zsebében kotorász fillérek után, amikor a Fő tér sarkánál meglát egy magas, kalapos urat, amint megy, kissé kaptatosan magában morgolódva, a domborúra kopott macskaköveken. Talán a *Kéhlitől* jön, talán csak valamelyik olcsó kiskocsmából. A gázlámpák tompa fényénél óriásnak látja. Nem tudhatja, hogy Szindbád az, akit szerelmes női árnyak kísérek hazáig az óbudai éjszakában. ♦

TANDORI DEZSŐ
(1938–2019)

AUGUST RENOIR: EVEZŐSÖK A SZAJNÁN BUGIVALNÁL

Egyetlen világos-szines
folt a kép, zölden, pirosan,
sárgán, lilán, kéken zizeg,
és ez így, árnyalva, narancs
és barna és a tejesebb
átmenetekkel már rohan-
ni látszik, majd elúszni csak,
de aztán szálakká szakad.

Szálakká szakad s összeáll,
és folt ér alig-nyoma foltot,
és a víz színén mintha száll-
na, amit szél még sose hordott,
mintha nem túrné ez a táj
Archimédesz-kivánta pontok
lehetőségét se: törík-
szakadra, ha szelíd. S szelíd.

Nem kellett volna megszület-
nem, úgy ál-pontoktól szilárdul-
hatatlan volna nemlehet-
ségem, melyből semmi se másul-
na, erőltetve, kényszerek-
re, mik mint e táj szinte már túl-
ságosan is szétszalazottak.
Archimédeszi folt vagyok csak.

CLAUDE MONET: TAVIRÓZSÁK

Giverny parksűrűjén áll az Epte
Visszfényeit
Fahídkorlátra vetve
Tükörvizét visszfény-oválkeretbe

Mire a fény csak rezzenne ily órán
Ideje körbeér egy tavirózsán

Van oly idő hogy se így te se így én
Sosem vagyunk
A hid semelyik-ívén
Giverny tavirózsás vize-színén

Mire a fény csak rezzenne ily órán
Ideje körbeér egy tavirózsán

Elfogy a hid míg íve-távot átér
Jobb része még
Út színe mit a láb ér
Hosszant-mélyent egy-ízre egyre mást mér

Mire a fény csak rezzenne ily órán
Ideje körbeér egy tavirózsán

Egy-parti fák hadd nézzek zöldetekre
Nem-érthetőn
Közelebb-e a messze
Giverny parksűrűjén áll az Epte

Mire a fény csak rezzenne ily órán
Ideje körbeér egy tavirózsán

CHRISTO CSOMAGOLÁSAI

Korábban is, meg később is: mindig én csomagoltam, mi csomagoltunk, legfőljebb valaki becsomagolt helyettem, és eljöttem, el kellett jönni, és ott maradt az egész, például szünidő után. Vagy lakásfestéskor: a bútorokat letakartuk ezekkel a kifejező redőjű lepedőkkel, huzatok borítottak mindent. Mi van, ha a kertet, a házat, a partot csomagolják be egészen óriási textilekkel vagy műanyag ponyvákkal? Mi van, ha nem a bútorokat, hanem a falakat, és a pakolás kiárad az ablakon, végigkúszik a falon, kötélzet erősíti, és még sincs szó arról, hogy repül mindjárt a térben a tépelődő tereptárgy. Mert mintha „A Gondolkodó” képmásai is lennének ezek a csomagolt Christo-szobrok; például középületek, nem is rossz...! Esetleg egy völgyet csomagolnak el, gyönyörűen omló, hatalmas függőnnyel, de nem akármekkora, irdatlan völgyet, és mintha a kötélpályán két csúcs között nem turisták mennének át, hanem maga a függöny! Nézem a coloradói Rifle Gap függönyét, ha jól számolom, négyszáz méter. Vagy kedvencemet, a csomagolt vízpartot Ausztráliában, harmincöt mérföldnyi kötél és nem tudom, hány négyzetlábnyi ponyva! Hanem a víz, a víz... szinte locsog a sziklákhöz

lent, a víz csomagolatlan. A sziklák alsó szegélye kilátszik, és még fájdalmasabban érint. Akár ha Jelsa ily köveit látnám, Hvar szigetén, ahogy telnek ott a hetek, olyanok, mintha csomagolva lenne az egész, elpakolható, elhozható, de a sziklák alja, mondom, csomagolatlan, Hvar szigete vagy Ausztrália, a víz ott marad csomagolatlan, és most, ahogy itt ülünk a szobában, másikkunk gépeli az impresszionisták vízpartjairól szóló versemet – „szóló”, ez is milyen csomagolás, meg a „szó”, de ebből a vízből vissza kell gázolni, hagyni kell, hullámozzanak az elemek legalább a mi csomagolatlanságunktól zavartalanul, vagy bele kell vetni magunkat az elemekbe, vagy... és most, ahogy itt ülünk, mi a csomagolás? Az idő, ami elmúlt? Hogy onnét hazajöttünk, hogy a madár, aki az elemek kiszolgáltatottja, végigtojta a nyarat, a fészek-csomagolásba, a madár itthon volt, a rá vigyázók csomagolásában aztán visszacsomagoltuk szeretetünkbe, aztán becsomagoltam csaknem egy rálépéssel, aztán – minden csomagolás? Nem, nem, örökké megmarad ennek a beszélgetésnek az emléke, veled, mondom másikkunknak, mert azt a partot látom, kinyithatom a könyvet, a víz hullámszik, hullámszik, hullámszik a sziklaszegélyhez a ponyvák alatt.

Jöttek, írja Szép Ernő, a hullámok, a hullámok, szomorú, szomorú, szomorú volt a végtelenség, becsomagolva éjszakába, fénybe, nézésbe, képzeletbe. És a redők: már visszaadták Valaminek a formákat, mint az élet leplezetlen halotti leplei; melyek mégis elengednek még valamit, körül, vagy épp megfordítva, a beborítás akarná megóvni a – de mit és mitől, mivel és mi nélkül, és kik, és honnan, és hová. És most letakarom az írógépet a műanyag huzattal.

K. B.* GRAFIKAI MŰVEIBŐL

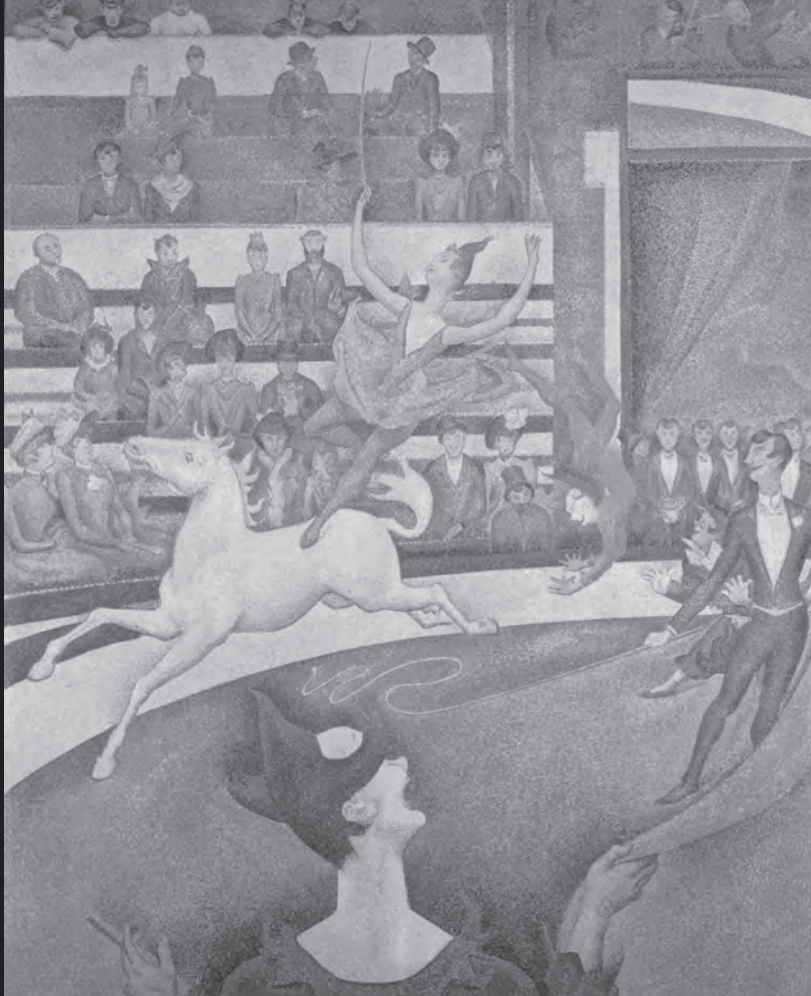
Hátraszegett fejetekhez kötözve,
Áttetszővé-Fűrészelték, vonultok
– látványunk felhőcsíkjai –
sötét valónkon át.
Majd, ama fényesség előtt!
– elfednétek, ahogy
ágyékát e kezetlen.

(* Kondor Béla)

UTRILLO: „LA BELLE GABRIELLE”

Nem maradt egész egyedül. Piros. Ott álltak mellette, zöld, a jószívű kocsmárosok. Szürke. Gay apó, a „Casse-Croûte” gazdája, sárgás-lila, és Marie Vizier, a „La Belle Gabrielle” tulajdonosnője. Kék, fekete. Mindketten szerették a bolondos, józanul kedves és gyermeketeg kedélyű festőt. Olajzöld. Ha egyedül maradt, fehér, és sem festeni, sem inni nem volt kedve, malaga-szín, plüssmackóval meg kisvasúttal játszott. Berlini kék. A két kocsmá valamelyikének hátsó szobáiban töltötte ideje nagy részét. Barna. Nem járt ki festeni; égszínkék és narancs; tudta, ha kimegy az utcára, előbb-utóbb felönt a garatra, rózsaszín, köztözködni kezd a járókelőkkel, zöldes-fehér, és ilyenkor mindig ő húzza a rövidebbet. Fekete. Postai levelezőlapokat vásárolt, és gondosan felnagyította őket. Sárga, pirosas-lila, zöld. Mivel fehér, olajbarna, nem részesült alapos képzésben, „fejből” nem tudott festeni, kármin, szüksége volt a látványra vagy a látvány pótlékára, narancspiros, a képeslapra. A színeket azonban – piros, szürke, zöld, fekete, fehér, barna, sárga, narancspiros, pirosas-lila és a többi – maga költötte a szürke, fehér, kék, kármin fotográfiahoz.

SEURAT: A CIRKUSZ (Franz Kafka írása alapján)

Ha egy bágyadt, tüdőbeteg műlovárnót, rozszant lován, körbehajt a cirkuszi szám direktora, elnyűhetetlen közönség előtt, s az ostor pattogása órák, hetek végtelenjét suhintja meg, mégis mosolyt villant a fogsor, s rávicsorog a zenekar, rázúg a légszellőztetés, és a nézők tapsolnak, és tapsolnak, gép-hajtotta karrengetget csattog, irgalom nélkül, mert bírja – akkor egy fiatalember lesiet talán a karzatról, talán áttörtet a páholyokon, a porondra szökken, talán a zenekar fanfárharsogását túlharsogva odakiáltja nem s nem haszontalan „Megállj!”-át.

De így: fehéres-rózsaszínen egy szép hölgy röppen át a színen, telt idomú lova keccses iramban és kivételes ritmusban, az igazgató mindene meghunyászkodó, mély odaadással lesi, szolgálatra miként lehet, figyel az almásderest, bizhatóak-e lábai, s mintha legdrágább unokáját

vigyázná, úgy száguld maga a porondon, s bár pattogását az ostor nem fojthatja a féltő lihegésbe, megannyi óvó gesztus feledtet: hogy jaj ne! jaj ne! s jaj neki, aki bármi mód bajt okozni merészel itt e drágaságnak, mert egy rossz gondolat is árthat, s lovászinas, zenész vigyázz!-t hallhat pisszenve, csücsörítve, és a direktor karja íve a halálugrásnál fohászt lendít s rezegtet, csend! eseng, aztán, mintha az égi rend állna helyre – vége a számnak –, odaszökken, leemel, fogja a kedvest, van puzi, és a tetszésnyilvánításnak hiába zúg fel tengere, neki minden kevés, keze ejnye-ejnyét mutat, ugyan, hát ezért csináltunk ily mutatványt, és a műlovárnó kitárt karokkal e komédiát szolgálja pipiskedve, híven, mosolya mindmegannyi híven végigfut, válaszmossolyok bambasága feszül kopott vonásokra – akkor a karzat fiatalembere fejét a plüss- vagy fémkorlátnak szorítja, és ahogy a zene a marsot csinnadrattatattatázza, úgy érzi, földi makogásba fül nagy csillagok zokogása.

ALFÖLDY JENŐ

MEGEMLEKEZÉS TANDORI DEZSŐRŐL

Ki ne tudná, hogy *Tandori Dezső*nek milyen sok köze van a képzőművészethez. Írásai majdnem annyiszor foglalkoznak festményekkel, mint versekkel, prózai művekkel s mindezek alkotóival. (Filc) tollpróbáinak bravúrait nézegetve mondhatom: efféle csinálni maga is próbálgat – idézem Aranyt, remélem, nem stilszerűtlenül; a tizenkilencedik század e nagy modernje tette közismertté a „képíró úr” kifejezést, és némi jelentésmódosítással ma is használjuk ennek 20. századi fejleményét, a Csanádi Imre által módszeresen használt *írott képeket* festményekről, szobrokról írt verseire értve. Tandori imádja például a francia impresszionizmus festőit, a svájci Kleet, a mi Kondor Bélánkat. Imádatával jócskán lépést tart szakértelme, s ami még fontosabb, költői ihletettsége. Versei pontosan azt fejezik ki a maguk nyelvén, amit a képen látunk, s mindenfélet, amit róluk – nem csapongva, de asszociálva – gondolunk. Rengeteget tud a képekről. Utrillóról szólva „leleplezi” Párizs szerelmesét: a városról készült képes levelezőlapokat lefotózta, kinagyította és kiszínezte az impresszionisták jellegzetes technikájával, a körvonalakat fölbontva, mindent a fényre s a színekre bízva.

Seurat nem volt ennyire „élethű”, de – bár nem érte meg az öregkort – ő is fölöttébb *hű* volt az *élethez* – olvassuk el, micsoda művet remekelt költőnk a fürdőző „vasárnapozó családokról” és a vízbe merítkező fiúkról, a keménykalapban napozó férfiről és kutyájáról vagy a kikötőben dokkoló teherhajókról. Tandori beleéli magát a művész érzelmi világába, s a pointillista technikát a lehetséges határáig feszítő, a kubizmusból egyet s mást megelőlegező mester szemével *nézi* színesztéziás kedvében, hogy a víz „csettintgetve loccsan” és „csócsálgat és kotyog” a testes bárkák között. Olyan impresszionizmus ez, amellyel az atomig és a további részecskékig el lehet hatolni, miközben igenis *hangulat* s éteri valóság- és életszeretet búvóli el a kép szemlélőjét.

A velünk kortárs Christo „képeit” nem mutathatjuk be: azok ugyanis az ezredfordulói posztmodern útkeresés rögtönzéseinek voltak, s vázlatban vagy a művész tervezői képzeletében maradtak. Nem tudom, a festő a fogyasztói társadalmat akarta-e szatirizálni („eladó a világ”), vagy inkább az esztétikumot fedezte föl az *árúként* becsomagolt óriás tárgyak láttán. Van, amikor a vászonba csomagolt szobor szebb a leleplezés előtti pillanatban, mint utána, már a megtapsolás közben. Talán Christót is, mint Tandorit a versében, mélyen elgondolkoztatta a tárgy alakját absztrakt bálványként fölvevő csomagolópapír vagy ponyva – gondolhatunk egy nagy lakás vagy iroda bútorzatára, amelyet aalfestés előtt ponyvával takarnak le, hogy megvédjék a festéktől, portól; vagy egy sátorvászonnal borított autóra, melyet télen fagytól, nyáron fakulást okozó napfénytől óv gazdája. Christo nem ismert „mértéket”: Kohl kancellár akadályozta meg abban, hogy a kölni Rajna-híd becsomagolja. Ausztráliában Christo mégis megvalósította tervét: becsomagolt egy egész strandnyi partszakaszt. Tandori jelenleg legjobb vers-válogatásának címe innét ered: *A becsomagolt vízpart*. Meglehetősen költséges lett volna ez a performáció, s a kancellár *reálpolitikus* gazdaszemléletének a christói ötlet túlzás volt. Tandorinak viszont épp elég ahhoz, hogy versbe foglalja. Végeredményben a költői mű is „csomagolás”: a szabad gondolat szemléletes művészi burka.

*

Így kezdtem azt a cikket, amellyel Tandori Dezső e folyóirat *Írott képeinek* sorozatában készültem köszönteni az év végén esedékes, december 8-i, nyolcvanadik születésnapján. A költő február 13-i halála felborította tervemet és kiborított lelkileg. Hónapokig kóvályogtam

szorosan vett nemzedékem e magasan kiemelkedő költőtalentumának halálhírétől. Alig hét hónap van közöttünk, s a születésünk napjának közbülső idejéből tudtommal egyetlen költő származik nemzedékünk-ből: az életművével ugyancsak kiemelkedő, 1939. január 19-én született Kiss Anna. De alig fogható fel: hogyhogy nincs már köztünk Dezső, a személyével és ákombákom betűs leveleivel, távolságtartón is mindig barátságos, jó növésű – a sportokat, különösen a focit, az atlétikát és kiváltképpen a sakkot kedvelő – poeta natus és poeta doctus, akiről az a hír járta (Kálnokytól és másoktól is hallottam), hogy húszévesen már tökéletes verseket írt Tóth Árpád és Kosztolányi modorában, s műfordítóként is felnőtt a legnagyobbakhoz.

Bölcs volt, mint kedvenc irodalmi hőse, akinek első kötetét ajánlotta címében (*Töredék Hamletnek*). Bölcs, mert (igaz, sokáig hallgatásra ítélve) türelmesen kivárta ezzel a korszakos kötetével azt a pillanatot, amikor már kész költő, formabontásban és stílussteremtésben egyként stílusmegújító szerzőnek bizonyult. (Azért kíváncsi vagyok korai verseire, bárcsak még láthatnám őket!) Életműnyitányának nevezhető verseskönyvének, az *A töredéknek* és a rá következőknek megvolt az a ritka bukéjuk, mint a nemes boroknak, hogy minden ízében civil volt. Észjárásából teljesen mellőzte a politikát (ahogy sokáig az irodalompolitika őt), a helyezkedőt éppúgy, mint az önfeláldozón hősiest. Neki más volt a dolga, mint pályatársai közül például a szintén pótolhatatlan Csoóri Sándornak. Tette a dolgát, amellyel a nyugatosok tanítványából egy csapásra Kosztolányiék megújítójává és örökösévé, méltó folytatójukká magasodott. Persze, hogy a „nagy nemzedék” közbülső költőgenerációjának is halás szellemi ivadéka ő: József Attiláé, azután Vas Istváné, Kálnokyé, Jékelyé, a versről való gondolkodásban és az intellektualitásban Nemes Nagyé, a modern és a régebbi világlíra értékeinek tanulmányozásában Somlyó Györgyé.

A szónak olyan értelmében, mint Nagy László vagy a *Tékozló országot* író Juhász Ferenc, nem volt népszerű. A „mindenestül” modern vers hívei rajongtak érte első megszólalásai óta. Pedig nemcsak avantgárd volt: ezer szál kötötte a klasszikus hagyományokhoz, Csokonaitól tanáráig, Nemes Nagy Ágnesig. De nem mindenki tette túl magát kísérleti automatikus írásán, melyről pedig ésszerű magyarázattal szolgált egy-egy versrészletével: a gépelési hibákat olykor nem javította ki, hanem zárójelben felvilágosította olvasóját, hogy a billentyűnek melléüött. Jó, ha humornak vették ezt olvasói, rosszabb, ha „polgárpukkasztásnak” – ez fölös, járulékos elem volt szemében. Szerintem főként annak jelzése volt ez, hogy az írást életfunkciónak tekintette, amelyben a már belélegzett levegőt nem lehet visszavonni. Hiszen így kiáltott egy versében az értetleneknek: „Én elsősorban örülok! hogy élek!”. Meglehet: egy időben sok „fölsleggel” dolgozott, s a „részeket” válogatás nélkül illesztette össze, jelezvén, hogy napjainkra milyen mértékben megnehezült a filozófiai értelemben vett *egész* megelégedése. A „ki szedi össze váltott lovait” új lírai korszakot nyitó verse (*Hommage*) óta minden gesztusa megindokolható, a líra logikai törvényszerűségeinek megfelelően követhető, a gyermekdedségtől a „lényekért” vállalt erkölcsi és gyakorlati felelősségig. Tudatos és a szerencsés „véletlent” is megbecsülő alkotó volt, mindentudó, nyelvtերemő művész.

Van egy verse a méreteiben is hatalmas pálya elejéről, címe: (1938–). Ennyi. A lezáratlan vízszintes vonal a *tartam*: az, amit *Költőről* szólva, emberi mértékkel „örök” életnek tartunk. ☛

A MAGYAR KÖNYVKIADÁS „ARANY EMBERE”

Nyomdász. Tömör jelzésként sok helyütt csak ennyi áll Heckenast Gusztáv neve mellett az internetes névmutatókban. Majd megtoldják ezzel: könyvkiadó és könyvkereskedő. A köztudatban jó esetben dereng még róla annyi, hogy a híres Landerer és Heckenast nyomda társtulajdonosa. S bizony a szakembereken kívül igencsak kevesen tudják, hogy a kassai evangélikus lelkész fiának, Heckenast Gusztávnak (Kassa, 1811 – Pozsony, 1878) nevéhez fűződik a magyar nyelvű könyvkiadás és sajtótörténet egyik legfontosabb fejezete. Az Országos Széchényi Könyvtár néhány évvel ezelőtti kiállításán a reformkori magyar könyvkiadás „arany embereként” jegyezte a nevét. Ezért is tartottam fontosnak, hogy nagy ívű munkásságát – hiteles korabeli forrásokra támaszkodva – az alábbi „képzelt riport”, egy képzelt és oldottabb égi beszélgetés formájában idézzem meg olvasóinknak a magyar könyvünnepe közeledtén. (A szerk.)

SÁGHY ILDIKÓ

Égi disputa Heckenast Gusztávval

„Csak törpe nép feledhet ős nagyságot”

– Üdvözlöm önt, domine! Vagy másképp szólítsam, Heckenast uram? Kicsit zavarban vagyok e tekintetben.

Heckenast Gusztáv rám emeli nyugodt, áthatóan világító tekintetét. Magas, boltozatos homlok, finom vonalú arc, hosszúkas orr – még a hajviseletével is apámra emlékeztet. Meg is mondom neki; ő picikét biccent, nem mutat meglepődést.

– Legyen ön is üdvözölve ideát, hölgyem! Ám azt illene tudnia, hogy irodalmi ténykedésemért sosem részesültem semmiféle kitüntetésben, rangos titulusokat sohasem kaptam. Igaz, ilyet soha nem is kértem.

Higgad, csöppet sem sértődött a hangja. Nincs szüksége az elismerésemre, mégis sietek hozzáfűzni.

– Holott kevesen tettek annyit a magyar irodalomért, a magyar könyv- és lapkiadásért, mint ön. Azt tartják, protestáns szívóssága, munkaszeretete és a művelődés továbbadásának vágya tette önt képessé erre. Magyarhonban nemrég távozásának száznegyvenedik évfordulójára emlékeztünk, fontosnak gondoltam hát, hogy a Lyukasóra olvasói számára felidézzük az ön nagy ívű pályáját. A Lyukasóra irodalmi, művészeti...

– ...közművelődési folyóirat, igen, tudok róla – szakítja félbe engedékeny mosollyal buzgólkodásomat. – Nagyjából tudom, mi zajlik önöknél. – Villan a szeme. – A mű-

vészvilágból érkezőkkel olykor megvitatjuk az aktuális fejleményeket. A szándékát pedig tiszteletben kell tartanom, mert azt mutatja, hogy mégsem csappant a könyv, a betű iránti figyelem annyira, amennyire azt panaszolják. Ezért hát állok rendelkezésére!

– A magyar sajtó és könyvkiadás egyik alapító fejedelmének tartják ma nálunk Heckenast Gusztávot. Említettem már apámat, evangélikus lelkész volt, akárcsak az ön édesapja. Gondolom, a könyv és az irodalom iránti rajongását domine Heckenast a kassai paplaktól hozta magával.

– Okvetlenül. Ámbár a modern kiadói és könyvkereskedői módozatokat már Wigand Ottótól lestem el. Ezt az önök internetnek nevezett csodasajtója jobbra azzal intézi el: „Sógorának, Wigand Ottónak pesti könyvkereskedésében lett segéd.” Holott ennek komolyabb előzményei voltak. Wigand Ottó a híres göttingeni könyvkereskedő család leszármazottja volt, aki könyvekkel megrakott szeke-
rén járt városról városra. Nyugtalan vérű Ottó nagybátyámat a nővéremmel kötött házassága marasztotta Kassán tíz esztendőre. Kassa akko-

riban Kazinczy Ferenc irodalmi körének gócpontja volt, s Wigand huszonegy éves korában könyvkereskedést nyitott itt. Jómagam ekkor, 1816-ban, öt éves fiúcska voltam, de emlékszem, hogy a családi legendárium nagyon is számon tartotta ezt az üzletet. Ottó bátyám volt az első, aki a szatócskodástól teljesen eltekin-
tett, s csupán könyvekkel foglalkozott. Kassa város nevezetessége volt a boltja, Kazinczy és Baróti Szabó Dávid járt hozzá naponta, az ő buzditásukra kezdett irodalmi műveket kiadni. És a kassai evangélikus iskola német nyelvű tankönyveit is buzgalommal gondozta. Ottó bátyám azonban gyűlölte a cenzúrát, s minden módon igyekezett túltenni rajta. A tiltott külföldi lapokat úgy csempészte be, hogy könyveket csomagoltatott beléjük. A rendőrség már ekkor figyelni kezdte. Elhatározta hát, hogy Pestre költözik, s nem nyugszik, amíg nem nyithat újból könyvkereskedést. De bizony a legrideg-
gebb ellenállással kellett megküzdenie, amíg megnyithatta Pesten, a Váci utcában a boltját. Mindjárt az elején kiadta Kisfaludy Sándor első négy kötetét, hozta Széchenyi István munkáit, s nevezetes volt a Közhasznú Esmeretek Tára lexikona, amely bizony kínos helyzetbe hozta. Döbrentey Gábor, a lexikon szerkesztője nem tudta kivédeni Bajza József kiméltelen, ám, sajnos, jogos támadását, s Ottó bátyám ugyan állta a vihart, de keservesen vérzett benne.

– Ebben a Váci utcai könyvesboltban lett

HECKENAST GUSZTÁV.

A Heckenast-kúria
a Dunakanyarban,
Pilismaróton

„Ama korszak alatt alig élt Magyarországon nevesebb író, a kinek legalább egy értékebb műve ne Heckenast Gusztáv által jutott volna a közönség közé, s volt egy idő, a midőn egészen az ő kezébe látszott letéve irodalmunk sorsa.”

(Vasárnapi Ujság,
1878. április 14.,
A magyar irodalomnak
gyásza van című cikkből)

ön tizenöt éves korában sógorának a segédje. Wigand Ottó boltjával és személyével azonban nemcsak az irodalmi életben, hanem a társaságban is sokat foglalkoztak. Harcos és haladó szellemű ember volt, s maga is forgatta a tollat.

– Akárcsak egy regényhős: szenvedélye mintegy visszfényre a kor lángoló romantikájának. Én ezt a romantikus lángolást a kor tipikus betegségének tartottam. Éppen Ottó bátyám politikai hajthatatlansága és konspirációs szenvedélye miatti keserves kudarcai intettek engem a munkám során óvatosságra. Igaz, a könyvesboltja dísz és büszkesége volt a Váci utcának is. Hat egymásba nyíló szoba alkotta, míg a hetedik szoba ajtaját sűrűn megakasztott könyvespolc takarta el. A titkos szobáról az írók, a politikusok és a barátok mind tudtak, csak a rendőrség nem tudott semmit. Egy rejtett gombot kellett megnyomni, mire a könyvespolc nesztelenül elmozdult, s oda bent a beavatottak zavartalanul követhették el a legsúlyosabb államellenes összeesküvéseket, azaz olvashatták a birodalomból kitiltott és a tiltás ellenére becsempészett francia, német és lengyel újságokat, valamint az elkobzott könyveket.

– Ezért kellett aztán Wigandnak menekülnie?

– A titkos szobát ugyan sohasem fedezték fel, de névtelenül feljelentették Ottó bátyámat azzal, hogy Lipcsében hamis impresszummal kinyomtatta és terjesztette Wesselényi Miklós *Balítéletek* című munkáját, amelyet a nádor is betiltott. Amikor Wigand megtudta, hogy elfogatóparancsot adtak ki ellene, még aznap éjszaka átadta nekem az üzletét, megszökött, s Lipcsében telepedett le. De mindig Magyarország barátja maradt, a '48-as szabadságharc után szívesen látta a kint bujdosó magyarokat, s röpiratokat adott ki a nyomdájában az osztrák zsarnokság ellen.

– Így aztán ön huszonhárom éves korában hatalmas vállalkozás birtokába jutott: a könyvkereskedéssel, annak hatvanhat kiadványával és elismert nevével gazdálkodhatott. Ön sok mindent örökölt sógorától, de a rebelliót nem. Azt tartják Heckenast Gusztávról, hogy a nyugodt, komoly és céltudatos üzletvezetés művésze volt, s a módszeres haladás jellemezte.

– A honi könyvkiadás akkoriban érintetlen területnek számított. Szűz talajt kellett felszántanom, amikor ráébredtem, hogy a közönség igenis várja és igényli az irodalmi és tudományos publikációkat.

– Domine Heckenast, az önuralma páncélján most mintha áttörne némi szenvedély...

Gunyoros mosoly kíséretében válaszol.

– A lelkesültség nem idegen tőlem, csakhogy ezt nem szavakban, inkább lankadatlan munkában hagytam megnyilatkozni.

– Szeretnék most idézni Révay József – Schöpflin Aladár Franklin Társulatról írott

munkájából: „Heckenast Gusztáv alakja úgy bontakozik ki előttünk, mint Thomas Mann Buddenbrookjának patrícusai, akiknek nyomán nemzedékek indulnak, s akiknek tisztességes és értékes hagyományára nemzedékek építenek.” Végtére is igaz, nemde?

– Úgy szólván a semmiből, roppant lendülettel támadt akkor életre a magyar irodalom, az írók ontották a kéziratokat, s az európai méretű szellemek mohón vetették rá magukat az irodalom, a költészet és a tudomány frissen felfedezett aranymezőire. És én ifjonti fejjel nem ültem összetett kézzel a boltomban, hanem nagy temperamentummal fogtam neki, hogy megteremtsem a könyvkiadás legfőbb feltételét, az olvasóközönséget. Ki akartam mozdítani a nemes középosztályt a cigány, a bor, a kártya és a vadászat nemtörődömségi kátyújából, szellemi élvezetekre édesgetve őket. Még más kiadók raktáron maradt készleteit is megvásároltam, s olcsóbban mind eladtam. S útmutatóként kiadtam és ingyen szétosztottam a *Bibliographiai Értesítőt*, amelyben nemcsak a magam, hanem kortársaim könyveit is ismerttettem.

– Az 1838-as nagy pesti árvíz azonban hatalmas károkat okozott önnek.

Elfelhősödik a tekintete.

– Szép boltom a Váci utcai Koppel-házban majdnem teljesen tönkrement, odalettek a pompás könyvek! Ám megtagasztalhattam azt is, hogy jeles íróbarátaim mily nagyra tartják a munkámat. A *Budapesti Árvíz* könyv közleményeit baráti ajándékként adták, hogy némileg kárpótoljanak. Báró Eötvös József vállalta a szerkesztését, az *A karthausi* című regénye is ebben jelent meg, és szerepel benne sok más mellett *Vajda, Czuczor, Fáy, Garay, Jósika, Kisfaludy Sándor, Kölcsey, Teleki László, Vörösmarty és Wesselényi*. Sőt, külföldi kollégáim is elengedték a tartozásaimat. Így hát nem esem kétségbe. Az árvíz során sérült könyveket a Városligetben ponyván árusítottam, s ami így nem talált vevőre, de még mindig olvasható volt, azokból kölcsönkönyvtárat kezdeményeztem. Így jött létre a baj nyomán az *Első Magyar Kölcsonzó Könyvtár* a Helytartótanács engedélyével.

– Hanem ön, domine, nem állt meg a szépirodalomnál, tudományos irodalmat is megjelentetett, és állandóan foglalkoztatta a lapalapítás gondolata is. Gyönyörű kiadványai közé tartoztak az évkönyvek: a német nyelvű *Iris* és a magyar nyelvű *Emlény* angol metszetekkel és Barabás Miklós rajzaival. Ám most azt kérdezném: hogyan került kapcsolatba Landerer Lajossal, a Landerer nyomdászdynasztia legifjabb tagjával? Mert 1841. január 1. nevezetes dátum a magyar nyomdászat és könyvkiadás történetében, ekkor kezdte meg működését Landerer és Heckenast Könyvnyomtató Intézete.

– A kiadványaim nagyobb részét már jó ideje

a Landerer-nyomdában nyomtattam. De más pesti nyomdákat is elhalmoztam rendelésekkel, sőt, olykor kénytelen voltam Bécsben nyomdát keresni. Ezért azt ajánlottam a nagy stílusú „kadétnak”, a vállalkozó szellemű Landerer Lajosnak, hogy társuljunk. Komolyan esett latba az ajánlatomnál, hogy úgy véltem, Landerer barátom sem csupán kereseti forrásnak, hanem még inkább szívügyének tekint a könyvet. Ő maga is foglalkozott könyvkiadással, de mivel nem tudta megfelelően értékesíteni a kiadványait, szívesen fogadta az ajánlatomat. A munkát úgy osztottuk meg, hogy Lajos végezte a nyomdai és más technikai feladatokat, jómagam pedig a könyvkiadást és a kereskedelmi ügyeket. Ám a pesti kartársak felszisszentek a hírre, s bepanaszoltak bennünket a Helytartótanácsnál. Hosszas huzavona után csak 1846-ban kaptuk meg az engedélyt a társulásra és a közös cím használatára.

– És hamarosan nagyüzemmé váltak. Egy korabeli feljegyzés szerint László Ferencné Szép utcai háztulajdonos azzal a panasszal fordult a városi tanácshoz, hogy a gyorsajtó dübörgése veszélyezteti háza épségét, s zavarja a lakókat.

– Közös cégünk akkoriban még szokatlan arányú munkákba kezdett. S ehhez évről évre új könyvsajtókat, ólomvágókat és betűöntő gépeket szereztünk be külföldről, főleg Németországból és Angliából. A könyvkereskedésünk is szoros kapcsolatot tartott Németországgal. Lipcsében Wigand Ottó bátyám ebben az időben már vezető szerepet vitt a német könyvkereskedők egyesületében, s amikor Ottilia, a lánya a hitvestársamul szegődött, a Landerer és Heckenast cég hitele Lipcsében már nem volt kétséges. Ön az előbb említette folytonos lapalapítási hajlandóságomat. Nos, a *Pesther Tageblatt* című napilappal kezdtem, de a szerkesztő összeférhetlensége miatt kénytelen voltam megszüntetni. Nagyobb jelentőséget kapott ennél a *Pesti Hírlap*, amelyhez Landerer barátom úgy jutott hozzá, hogy megvette Munkácsy János *Sürgöny* című politikai lapját (később erre már együtt tettük le a biztosítékot), s elnevezte *Pesti Hírlap*nak. 1840. december 31-én pedig szerkesztőnek szerződtette Kossuth Lajost, aki szabad kezet kapott a szerkesztésben. Kossuth kötelezte magát, hogy teret ad olyan cikkeknek is, amelyek nem egyeznek a véleményével, viszont joga volt jegyzetekkel vagy cáfolattal kísélni őket.

– A *Pesti Hírlapon* keresztül a Landerer és Heckenast vállalatnak cselekvő szerep jutott a reformkor döntő éveiben, az 1848-as forradalom előkészítője lett, egyúttal pedig tiszta szónoki emelvény, amelyről a legjobbak szólhattak.

Heckenast Gusztáv nehezen titkolt izgalommal folytatja:

– Ez a történet fényes, heroikus oldala. De aki veszi a fáradságot, s megnézi cégünk üzleti feljegyzéseit és leveleit, az láthatja, hogy a fő-

rumi ragyogó palást lekerül Kossuth válláról, hogy megmutassa őt szenvedélyes emberségében, ami miatt, persze, nem kellett restelkednie. A *Pesti Hírlap* példányszáma és tekintélye rohamosan nőtt, s ezzel együtt nagyon is arányosan nőtt Kossuth addig is gáláns honoráriuma. A második évben például Kossuth a fizetésén felül tizenegyezer forint osztalékot és száz ingyen lappéldányt kapott. De a lázas munka közben a lobbanékony Kossuth és a szenvedélyes Landerer között elkerülhetetlenül összetűzésekre került sor. Kossuth egyre nagyobb hatáskört követelt magának a lap vezetésében, sőt, lépten-nyomon beavatkozott az anyagi ügyekbe is. Önhatalmulag küldött ki tudósítókat akár külföldre is, utalványozott nagyobb összegeket, úgyhogy Landerer barátom végül is megelégedett, s figyelmeztette Kossuthot, hogy ehhez nincs joga, hiszen még nincs is aláírva a jövő évi szerződése. Kossuth erre felfortyant. De ezt a históriát önök is ismerik, hisz Kossuth maga írta meg *Wesselényinek*. „Úgy-e? Az úr egy alávaló gazember, háládatlan imposztor, takarodjék szobámból, illy emberrel egy pillanattal sem leszek a félén túl összeköttetésben, millióért sem!” Landerer tudomásul vette a felmondást, s ezen túl csak írásban érintkezett a szerkesztő úrral.

– Számunkra manapság már furcsának tűnik, hogy a legmagyarabb lap szerkesztője és kiadója német nyelven levelezett egymással. Kossuth tovább feszítette a húrt, s ezt írta Landerernek: „Gondolja meg, hogy csak egy szavamba kerül és önt az egész ország színe előtt pellengérré állíthatom. Kérem, hagyja abba becselést, sőtét áskálódásait s jusson eszébe mi mindent suttognak országszerte az ön politikai összeköttetéseiről!” Utalva ezzel, ahogy ma mondanánk, Landerer besúgó, sőt, „kettős ügynök” mivoltára.

Heckenast csüggött hangszúllyal válaszol:

– Valóban híre járt, hogy Landerer tagja a titkosrendőrségnek, s ezt *Deák Ferenc* is megírta egyik levelében 1844-ben. Azt, hogy Landerer állítólag „konfidens” volt, aki titkos helyzetjelentéseket küldözgetett a császári rendőrségnek. Nos, ebből egyetlen szó sem volt igaz! S épp oly légből kapott az is, hogy Kossuth azért akart megválni a *Pesti Hírlaptól*, mert jól fizetett állást ajánlottak neki a császári udvarnál. Landerer barátom biztos, hogy nem olyan pitiáner alak volt, mint az 1790-es évek pesti könyvkereskedője, Stohmayer Ignác, aki tiltott politikai könyveket ajánlott nagy titkolózva a vevőinek, s ha lépre mentek, nyomban küldte róluk a jelentést Bécsbe. Landerer nagy formátumú üzletember volt, nem jelentéseket körmölő spicli! Kossuth kiválásának pedig főképp anyagi okai voltak. 1844. április 11-én jelentette be az olvasóknak, hogy megválna a laptól. És kétségtelen, hogy távozása érzékeny veszteség volt a *Pesti Hírlap* számára. Deák Ferenc biztatására *Szalay Ferenc*, a kitűnő publicista vette át a lapot, ám az előfizetők száma

LANDERER LAJOS.

A magyar nemek dicsőítését két becsületos idegen is hozzájárult. Landerer és Heckenast nyomdai tudománosaik voltak ezek, kik a szabadság eszméinek legelőbb terjesztéséhez oda adták sajtóikat. Landerer a mozgalomtól kezdve ifjaként, s így nem lehetetlen, hogy a történetekhez nézve előleges értesítést kapott tőlük. Gyánítható az abból az intézkedéséből is, hogy előtte való este összes munkásainak lekérése közt, hogy a zavaros idők mellett is reggel mindannyian helyükön legyenek; s a mi az akkori nyomdai állapothoznál lényegesen dolog volt, előre nagy mennyiségű papírt ártattak. Tíz órákor közelített az utczán a tömeg. Landerer személyzetének elén a nyomda bejáratánál állott, mikor Jókai, Petőfi, Vasvári a nyomdába léptek.

Előadók kívánságukat, hogy a Tizenkét pontot s a Nemzeti dalt előlegezes cenzúra nélkül akarják kinyomtatni. Landerer inkább szelg, mint komolyan, figyelemre vette őket az ezzel járó felelősségre; de az ifjak azon kijelentésére, hogy minden felelősséget

A KÉT SAJTÓ, MELLYEN 1848. MÁRCIUS 15-ÉN A »TALPRA MAGYAR!«-T ÉS A »TIZENKÉT PONT«-OT KINYOMTATTAK.
A Franklin-Társulat nyomdahelyiségében.

HECKENAST GUSZTÁV.

magukra vállaltak, minden létszámosság nélkül megengedték. A Tizenkét pont közzétételéig még később osztották fel, a »Talpra magyar!«-t pedig, hogy a szabad gyorsabban menjen, Petőfi diktálta a szedőnek.

Polytonosan behallgatás ellenében először a »Talpra magyar!« került a szitba. Első példányait riadó lökésével fogadta a tömeg.

Az emlékeztető nap estején azután az összes fővárosi nyomdászok fáklyás menetben vonultak az »Ellenzéki kör« helyiségéhez, hogy oromüket kitéjezzék az őket közeli érdekű viromány fölött.

Azok nyomdászok közül, akik a szabad sajtó első termékének elváltatásánál tényleg közreműködtek, csak kettő van meg életben. Az egyik Giersch Lajos, a másik Prohászka József, mikor még csak tanul, most a Franklin-nyomdának legelsőbb szedője.

A Franklin-Társulat 1877-ben megvette a régi Landerer és Heckenast-féle nyomda'főszereplőit, s ebből való a rajzban bemutatott két sajtó.

a minimumra zuhant, s az utolsó szám végül 1849. július 8-án jelent meg.

– Az *Életképek* című szépirodalmi folyóirat kiadását viszont, domine Heckenast, 1843-ban ön kezdeményezte. Nem sokkal az indulás után Petőfi Sándor és Jókai Mór vette át a szerkesztését, célul tűzve ki a nemzeti nyelv és a közízlés művelését.

– A szép lapot a hölgyközönség különösen is kedvelte. És ha önök skandalumra kíváncsiak, jobb, ha elmondom: az *Életképek*nek is megvolt a maga kis botránya. A szenvedélyes Petőfi többször adott alkalmat az összekülönbőzésre. Petőfi köztudomásúan könnyen bánt a pénzzel, kiadói alig győzték előlegekkel. S józan megfontolásból, éppen a könnyelmű költő segítségére, csinján bántam a neki utalt előlegekkel. Nos, Arany Jánosnak írt levelében „silány fráternek” nevezett engem, mert a kért kétszáz forint előleg helyett száz forintot adtam neki. De beszéljünk komolyabb dolgokról! Közös vállalatunknak az 1840-es években már szép repertoárja volt, említsünk néhányat: Jósika Miklós regényei negyvenöt kötetben, Kisfaludy Sándor munkái hat kötetben, Kölcsey hat kötetben, Eötvös A karthausijának és Jósika regényeinek német fordításai... Ejtsünk szót Bezerédy Amália Flóri könyvéről is, az első ifjúsági műről, amely szép metszeteivel keltett feltűnést. Ebből nőtt ki az *Ifjúság olcsó könyvtára* és az *Olcsó iskolai könyvtár* sorozata.

– Tehát a magyar irodalom a nagyvonalú könyvkiadás révén megindulhatott a zavartalan fejlődés útján. És mire eljött 1848. március 15-e, a Landerer és Heckenast cég az ország legtekintélyesebb nyomdája és könyvkiadója lett. Március 15-ével kapcsolatban a legtöbb történetírás inkább a látványos mozzanatokat emlegeti: a szenvedélyek kirobbanását a Pilvax füstös termeiben, a lelkes szónoklatokat és szavalatokat a Nemzeti Múzeum előtt, a pesti polgárok kíváncsi gyülekezését a szemerkélő esőben, a Landerer és Heckenast nyomda megrohanását. Petőfit, Jókait, Vasváryt, amint a 12 pont és a Nemzeti dal nedves példányaival kirohannak a tömeghez. De aki szeretne mögé tekinteni ezeknek, mit mondana el azoknak, domine Heckenast?

– Sokáig nem volt ajánlatos arról regélni, hogy a nyomda megrohanása egyáltalán nem ért váratlanul minket. Az ifjúság tervszerűen készítette elő a forradalmat, s Landererrel együtt tudtunk a terveikről. Hiszen főképp az *Életképek* révén, vezetőik összeköttetésben álltak a nyomdánkkal. Landerer barátom már 14-én este bizalmasan közölte a munkásokkal a másnap készülő eseményeket, s megfelelő mennyiségű papírost áztattatott be, hogy készen álljon a nyomáshoz. S hogy én miért nem mentem be 15-én a nyomdába? – Heckenast indignálódva, kicsit kesernyésen folytatja: – Hányszor szememre vetették ezt azóta! Holott köszönetet érdemeltem volna inkább. Láttam Lajos határtalan izgalmát, tudtam, hogy a rend-

1. Korabeli híradás Landerer és Heckenast sajtójáról

2. Az 1848-as nyomdagép a Nemzeti dallal

3. Gyulai Pál

4. 1848. március 15-e, a Landerer és Heckenast nyomda előtt

őrség bizonyosan résen van, meg kellett hát őriznem a józanságomat. Nem lehetett tudni, mi következik. Néhány órás hazafias mámorért tegyük kockára mindazt, amit addig létrehoztunk?

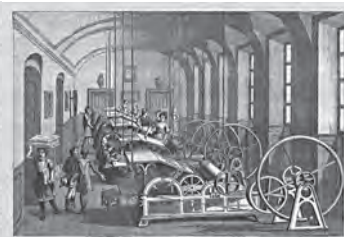
– Az események később önt igazolták: óvatosságának köszönhetően cégük meglehetősen épségben került ki a viharból.

– Bizonyosan. De lássuk tovább a nyomdában történeteket! – Heckenast csúfolódó mosollyal teszi hozzá: – Mert bár nem voltam jelen, elhiszi, ugye, hogy minden mozzanatról beszámolhatok? 15-én reggel a munkások izgalommal fogtak a munkájukhoz öt szedő és Träger Endre művezető kivételével. Ők voltak kiszemelve a forradalmi iratok szedésére és kinyomtatására. Landerer Lajos barátom zsinóros fekete ruhájában velük együtt a nyomda bejáratánál várakozott, s amikor a nemzeti zászlóktól tarkálló menet a kapuhoz ért, lelkes beszédet mondott. A vezérek, Petőfi, Jókai és Vasváry, azzal feleltek, hogy követelték a magukkal hozott cenzúrázatlan kézirat, a 12 pont kinyomtatását, s közölték azt is, hogy minden felelősséget vállalnak. Ekkor már bent voltak a nyomdában.

– Ha megengedi, most én folytatnám azzal, ahogyan Degré Alajos írta le a történeteket: „Landerer szárazon mondta: – Lehetetlen, nincs rajta az engedélyezés. – Összenéztünk, nem tudtuk, hogyan kell csinálni. Landerer odasúgta: – Foglaljanak le egy sajtót! – Irinyi József a nagy gépre rávette a kezét e szókkal: – E sajtót a nép nevében lefoglaljuk! – Erőszaknak ellent nem állhatok – felelt Landerer.” Így volt, valóban?

– Látom, felkészült, hölgyem. – Heckenast mintha mulattná igyekvésem. – Ekkor Landerer barátom utasítására Träger Endre és az öt szedő munkához látott. Petőfi Sándor leült Träger asztalához, s ott kezdte leírni a Nemzeti dalt. Amikor az első versszakkal készen volt, Vasváry ollóval levágta, s a szedőhöz vitte. A többi versszakot is egyenként vették ki Petőfi kezéből, s a nagy izgalomban Petőfi maga is diktálni kezdte a kéziratot. Amikor a szedés készen volt, beemelték a Dingler-sajtóba, a 12 pont kinyomtatását pedig a Columbian Press nevű, „sasos” sajtón végezték, amelyet az ön kortársai jelenleg a Petőfi Irodalmi Múzeumban őriznek Pesten. A kinyomtatott példányokat aztán a lelkes tömeg közé szórták, s Petőfi mindjárt el is szavalta a Nemzeti dalt. Degré Alajos írta le azt is, hogy soha életében nem látott ilyen gyűjtő hatást; a tömeg már a második versszak után Petőfivel zúgta a refrént. Amikor délután 3-kor megnyílt a múzeumkertben a népgyűlés, a nyomda már több ezer példány Nemzeti dalt tudott átadni a rendezőségnek. Landerer barátom javasolta az esti fáklyásmenetet is, s ő gondoskodott arról is, hogy a nyomdánkat fényesen kivilágítsák.

– Aztán, amikor a forradalom nyomán a szabadságharc kirobbant, és szükségessé vált

„Heckenast Gusztáv alakja úgy bontakozik ki előttünk, mint Thomas Mann Buddenbrookjának patríciusai, akiknek nyomán nemzedékek indulnak, s akiknek tisztas és értékes hagyományára nemzedékek építenek.”

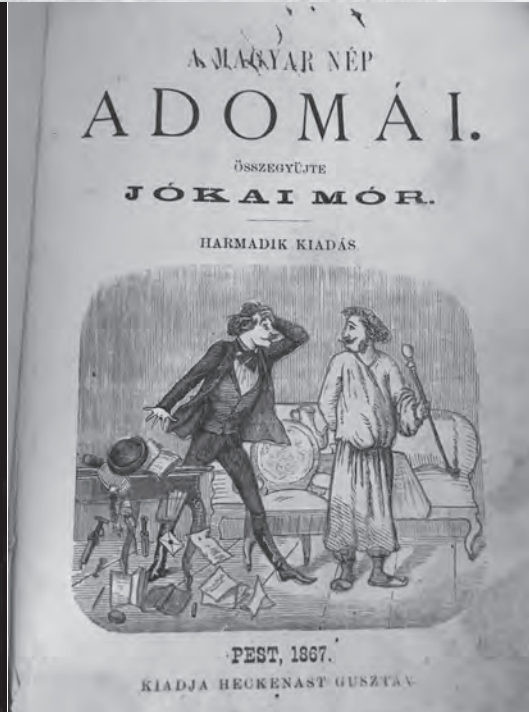
(Révay József – Schöppflin Aladár Franklin Társulatról írott munkájából)

1. Landerer és Heckenast nyomda: szedők terme, szerkesztőségi iroda, gépterem

2. Reformkori biedermeier szalon

3. A nyomda kiadványai

a Magyar Nemzeti Bank felállítása is, cégükre, különösképpen Landerer Lajosra bízta a bankjegynyomda megszervezését, aki e téren is verseny nélkül állt az országban.

– Lajos barátom bámulatos gyorsasággal szervezte meg a bankjegynyomdát: 1848. június havában kezdte berendezni a Károly-kaszárnyában (a bankjegyek rajzát kitűnő rajzoló- és vésőművészekkel készítette), s az első bankjegyek augusztus 6-án már forgalomba is kerültek. A bankjegynyomda sorsa aztán igen viharosan alakult. 1848. decemberében Windisch-Grätz elől Debrecenbe kellett menekülnie, 1849. májusában és júniusában ismét Pesten működött, majd megkezdődött a menekülés: Szegedre, azután Aradra jutott, és midőn Lugos felé menekült, Facset tájékán a drága gépek és finom műszerek martalócok kezén pusztultak el. Az összeomlás után Landerer barátom is bujdosni kényszerült, s amikor végre hazakerülhetett, már nem szerepelt többé. De vig kedélyét még súlyos betegségében is megőrizte.

– A szabadságharc megtépázta ugyan a Landerer és Heckenast céget, de nem pusztította el. Köszönhetően annak, hogy ön, domine Heckenast, azon a nevezetes március 15-én otthon maradt. Ám így is minden ügyességét latba kellett vetnie, hogy megmentse a vállalatot.

– Még Landerer barátommal együtt, két évvel a halála előtt, 1852 tavaszán megvettük a nyomdának az Egyetem utca 4. szám alatti házat. Sokat költöttem az átalakítására, a gázvilágítást is bevezettettem, a nyomda pedig most már gőzerőre járt. Lajos halála után egyedül maradtam, ám a nyomda még nyolc évig a Landerer és Heckenast elnevezést viselte. És Landerer örökösei természetesen megfelelő arányban részesültek a haszonból. A rengeteg munkát azonban egyedül már nem győzhettem, s apósom, Wigand ajánlásával magamhoz fogadtam a forradalmi múltú Jurany Vilmost, akiben nem is csalatkoztam. Szorgalmával és becsületességével olyannyira megnyerte bizalmamat, hogy rábízam az irodai és technikai vezetésként, magamnak pedig fenntartottam a kiadói és kereskedelmi igazgatást.

– Oly sok mindenről kellene még beszélünk! Feljegyezték önről, hogy a kiadói üzletet nagy stílusban vezette. Miközben a könyvtárosoknak egyéves hitelt adott, ön rövid határidőre fizetett a papírgyárnak, a gépgyárnak és a betűöntődének, s nagyvonalúan bánt munkásainak bérével is. Nem is szólva a szerzői honoráriumokról. Gyakran megesett, hogy a sikeres könyvek szerzőinek honoráriumát utólag jócskán megemelte. Arany János 1856-ban – hiszen a Toldi második kiadását és a Toldi estjét is ön jelentette meg – így ír erről: „Heckenast olyan ember, akivel gentleman módra lehet bánni... Engem mindig pontosan fizet, amely órában megszorulok, van pénz nála.”

Heckenast szemérmesen hallgat, tehát folytatom:

– Bámulatos az a sokoldalúság is, amellyel, domine Heckenast, ön a tudományos kiadványokat felkarolta, a szívóssága, amellyel a tankönyvirodalom kiadását folytatta, s úgyszintén se szeri, se száma népies kiadványainak. A vallásos irodalmat is mindig felkarolta, protestáns imakönyvei mellett Tárkonyi Béla imakönyvének sorozatával egyenest sikert aratott. Volna azonban egy kínos kérdésem is. Ön mindig gavallér volt az írókkal szemben, néhány író mégis más kiadóhoz szegődött. Amikor Deák Ferenc, Vörösmarty árváinak a gyámja ki akarta adni Vörösmarty összes munkáját, több kiadótól is ajánlatot kért, csak éppen Heckenasttól nem.

– Deák Ferenc megharagudott rám, mert nem adtam ki Vörösmarty Mihály műveit közvetlenül a költő halála után. Azzal próbáltam kiengesztelni, hogy mégis jelentkeztem, s tíz százalékkal többet kínáltam a legmagasabb ajánlatnál. Deák azonban megmakacsolta magát, s azt mondta, hogy ez az ajánlat nem könyvkiadóhoz méltó.

– A szabadságharc bukása után, az elnyomatás éveiben a politikai irodalom teljesen elcsenevészedett, s a politikai élet pangása maga után vonta az irodalmi érdeklődés és a közszellem lanygulását is. Hiába indult négy folyóirat 1853-ban, mindegyik megszűnt. És ekkor vetette fel ön azt a merész ötletet, hogy népszerű képes folyóiratot kellene alapítani. Számolva a ráfizetés kockázatával és az úgrásra kész csendőrség veszélyével.

– Nem fejjel mentem én akkor sem a falnak! Mérlegeltem, s úgy véltem, eljött a lélektani pillanat ilyen jellegű vállalkozásra. Persze, fontos volt a szerkesztő személyének megválasztása. Pákh Albert kissé közepes, de népszerű írónak számított, s a szabadságharc idején betegeskedett, így semmiféle megmozdulásban nem vehetett részt, tehát a hatóság nem emelhetett kifogást ellene. Vele szereztük meg az engedélyt, s az új folyóirat Vasárnapi Ujság címmel 1854. március 5-én elindulhatott. De Pákh betegsége miatt valójában Jókai volt a szerkesztője, legbuzgóbb munkatársa pedig Gyulai Pál lett. Mindjárt az első néhány szám annyira tetszett, hogy a közönség két-három kiadást is elkapkodott belőle.

– A következő évek igazolták az ön éleslátását, hiszen a Vasárnapi Ujság az ötvenes évek végére a magyar családok legkedvesebb olvasmánya lett, úgyszólván az ország minden falujában voltak előfizetői. S később a Heckenast-cég utóda, a Franklin Társulat csak 1921 végén szüntette meg, amikor a magyar területek elcsatolása miatt a folyóirat elveszítette előfizetőinek nagy részét. A kiadványai pedig, domine Heckenast, amelyeket könyvjegyzékekben és rölapokon is népszerűsített, oly számosság, hogy alig nyomon követhetők: 1860 és 1873 között 572 magyar mű 780 kötetben, valamint 180 német mű 250 kötetben. S ha a raktárain levő könyvek nem fogytak, soroza-

tokat, gyűjteményeket rendezett belőlük (Vasárnapi Könyvtár, Téli Könyvtár, Kis Nemzeti Múzeum)... Most azonban, ne vegye zokon, két magántermészetű kérdést is feltennék önnek, amelyekről sohasem beszélt. Tudjuk, hogy Heckenast Gusztáv négyszer nősült.

Heckenast rosszállóan felvonja a szemöldökét.

– Miért beszéltem volna? Rajtam kívül ez másra nem tartozik. Ottília halála után Bajza József lányát, Lenkét vettem nőül, ám alig kétévi házasság után elváltam tőle. Lenke újra férjhez ment, s Beniczky Bajza Lenke néven népszerű regényíró lett; az első regényeit még én adtam közre. Aztán a Lövészlyánnal léptem frigyre, majd Jurenák Károly ügyvéd leányával, akivel aztán mindvégig együtt maradtunk. Nos, hölgyem, meg van elégedve?

Kapkodva folytatom:

– Nagy társaságot vitt, gyakran hívott meg Pilismarótra, a Dunakanyarban álló gyönyörű villájába írókat, költőket, muzikusokat és más művészeket. Kár, hogy alig maradt feljegyzés ezekről a baráti vacsorákról. A kor emlékirat-szerzői semmit sem írtak a baráti találkozókról, s Arany, Petőfi és Tompa levelei is alig utalnak rájuk.

– Éppenséggel nem véletlenül. Hiszen a zsarnokság esztendeiben baráti összejöveteleink lelki menedéknek számítottak, ugyan melyikünknek jutott volna eszébe fecsegni róluk! Az önök nemzedékének is bőven jutott az önkényből, tudhatják hát, miről beszélek... Lám, ideát már nem feszít bennünket ez a dilemma, az ön kiváló apjaúrával is fesztelenül eltársaloghatunk. Balatonszárszóról, az írótalálkozókról, amelyeknek, az írásai jogán, ő is résztvevője, sőt szervezője volt. Ön akkoriban Szárszón született, sokat hallott tehát minderről, nemde?

*

Elfogódottan hallgatok. Nemigen illene tovább kérdezősködnöm. Az már ismeretes, hogy a Franklin Társulatnak adta el vállalatát, s ezután pozsonyi palotájába vonult vissza, amelynek földszintjén csak úgy, az időtöltés kedvéért német nyelvű kiadvállalatot alapított, s rajzolt, festegetett, olvasott és zongorázott. 1878. április 10-én, hatvanhét éves korában régi szívbaja vetett véget életének. „A magyar irodalomnak gyásza van” – e szavakkal kezdte április 14-i számát a Vasárnapi Ujság. „Ama korszak alatt alig élt Magyarországon nevesebb író, a kinek legalább egy értékesebb műve ne Heckenast Gusztáv által jutott volna a közönség közé, s volt egy idő, a midőn egészen az ő kezébe látszott letéve irodalmunk sorsa.”

Odaátrol visszafelé indulva az intendánsról, gróf Keglevich Istvánról írt Garay-vers szavai forognak bennem: „Csak törpe nép feledhet ős nagyságot.” ♦♦

SZÁZADFORDÍTÓ MAGYAROK

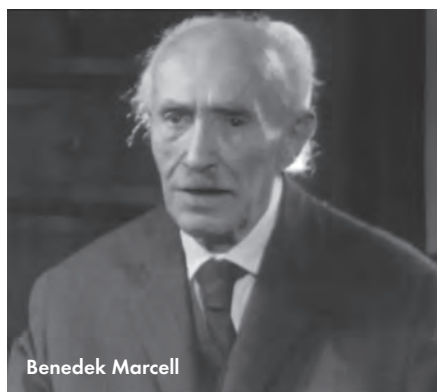
Most is, mint annyiszor máskor, a Századfordító magyarok dokumentumfilm-sorozatában akadtam igazi irodalomtörténeti, pontosabban művelődéstörténeti különlegességre: néhány hete, április elején ismételte meg az M3-as tévécsatorna* a hírneves Benedek családról készült filmet. A Magyar Televízió archív felvételeiből kimentett kincsekből Szakály István szerkesztő 2002-ben állította össze sorozatának **Benedek Marcell (1885–1969)** és **Benedek István (1915–1996)** címet viselő epizódját. Voltaképpen két ritka beszélgetésről van szó: Benedek Marcell irodalomtörténész, esztéta és műfordító, valamint fia, Benedek István elmeorvos, író és művelődéstörténész visszaemlékezéseit és gondolatait őrizte meg számunkra a televízió kamerája. A Benedek Marcellel készült beszélgetést a születésének centenáriumára készülve, 1984-ben vette elő az archívumból a korabeli tévés szerkesztő, és amelyet feltehetőleg az 1960-as évek második felében, nem sokkal Benedek Marcell halála előtt rögzítettek. Benedek Istvánt pedig 1991-ben, budapesti Sas-hegyi otthonában kérdezte a tévériporter. S közben szó esett a nagy mesemondóként számon tartott nagyapáról, **Benedek Elekről** (1859–1929) is. Az alábbiakban a dokumentumfilm írott változatából adunk közre jelentős részleteket azt remélve, hogy e három nagyformátumú személyiségről kialakult tablóképet tovább gazdagíthatjuk. Különös tekintettel arra, hogy a hármójuk életútját felölelő közel száznegyven év alatt, amely diktatúrákon, történelmi viharokon ívelt keresztül –miközben nagyszabású életművüket külön-külön létrehozták –, hogyan éltek meg és őrizték meg magyar mivoltukat.

BENEDEK ELEK TESTAMENTUMA

Benedek Marcell
(1885–1969)

Narrátor: – Benedek Marcell irodalomtörténész, esztéta, író, műfordító – Benedek Elek fia – számtalan irodalmi műfajban alkotott. Írt regényeket, drámákat, elbeszéléseket, s a magyar és világirodalmi történeti munkái mellett jelentősek az esztétikai tanulmányai.

Benedek Marcell: – A kamaszkori kísérleteket nem számítva az első műfordításom, amely könyv alakban is megjelent és színpadon is előadták, Rostand darabja volt: *A napkeleti királykisasszony*. Verses darab, sok hiba lehetett a fordításában, a franciatudományom nem állt még nagyon erős lábon, de egyes részei mégis megmaradtak a hallgatóinak lelkében, még hatvanegy esztendő után is vannak, akik emlékeznek a darab románcára... És ha már a színháznál tartunk, hadd mondjam el azt is, hogy miközben a Nemzeti Színház színpadra segítette a tizennyolc éves műfordítói alkotásomat, én már benne voltam egy színházi forradalomban. Ennek viszont a Nemzeti Színház nem örült túlságosan. A Thália megalapításáról volt szó azzal a céllal, hogy a természetes színpadi beszédet végre uralomra juttassa a színházban, s ugyanakkor a modern, a mi színházainkban akkor még szóhoz nem jutó drámaírókat is megismertessen a közönséggel. További célja, és ez teszi emlékezetessé mindmáig a Thália szereplését, a munkáselőadások rendezése volt. S ezek az előadások megmutatták, hogy nyugodtan lehet a munkásoknak Ibsent, Strindberget játszani, igenis megértik,

Benedek Marcell

A Thália színházi plakátja

nincs igazuk a színgazgatóknak akkor, amikor selejtes darabokkal szórakoztatják a közönséget, mondván, hogy a nagyközönség úgysem értené meg az igazi modern művészetet. Ezt a forradalmi társaságot *Hevesi Sándornak*, a Nemzeti Színház akkori fiatal segédrendezőjének a vezetésével hárman alapítottuk: *Bánóczy László*, *Lukács György* és csekély magam. Mi vezettük egyesület alakjában az intézményt mindaddig, amíg a hivatalos hatóságok tűzbiztonsági szabályokra hivatkozva, de minden valószínűség szerint a munkáselőadások miatt, lehetetlenné nem tették a működését. Ám az a körülbelül öt esztendő, míg a Thália élt, nem múlt el nyomtalanul a magyar színpadi művészet történetében...

Közben elvégeztem az egyetemet, a magyar és német nyelv és irodalom tanára lettem, s az egyetemi esztendőknak a legszebb emléke, amely ma is átmelegíti lelkemet, a magyar nyelv és irodalom tanárának, *Riedl Frigyesnek* az emléke. Őt tartom három mesterem közül, akiről még beszélni fogok, a legelsőnek. Tiszta, szerény, visszahúzó ember volt, jellemét a legjobban az Arany Jánosról szóló könyve fejezte ki. Az összeköttetést régi növendékeivel

továbbra is fenntartotta a híres Riedl-teák révén. Az egyetemi évekbe tartozik első külföldi utazásaimnak az ideje is, innen kezdve jó tíz esztendőn keresztül majdnem minden nyarat utazással töltöttem, könyvtárakat, színházakat, képkiallításokat, múzeumokat tanulmányoztam Párizstól Rómáig és Nápolyig, a német nagyvárosokig sorra megismerkedtem velük. Jártam Belgiumban, Hollandiában, és gyűjtöttem azt az anyagot, melyből egy életen keresztül mint esztétikus és irodalomtörténész éltem. Középiskolai tanárkodásom tíz esztendeig tartott, ez alatt is írtam egy-két könyvet, fordítottam és már szereztem bizonyos nevet magamnak. Politikailag, szociálisan az az éra, amely a Tháliát halálba kergette, mindinkább balra terelte gondolkozásomat, úgyhogy amikor '919-ben, a Tanácsköztársaság idején meghívtak az egyetemre, hogy a francia irodalomról tartsak előadásokat, ezt igazán minden lelkifurdalás nélkül elfogadhattam. A Tanácsköztársaság bukása után elmozdítottak az állásomból, és ez időtől fogva teljesen az írásból és fordításból kellett magamat és már növekedni kezdő családomat eltartanom. A sok fordítás közül, amelyekről annyit meg kell mondanom, hogy

Benedek Elek, 1924

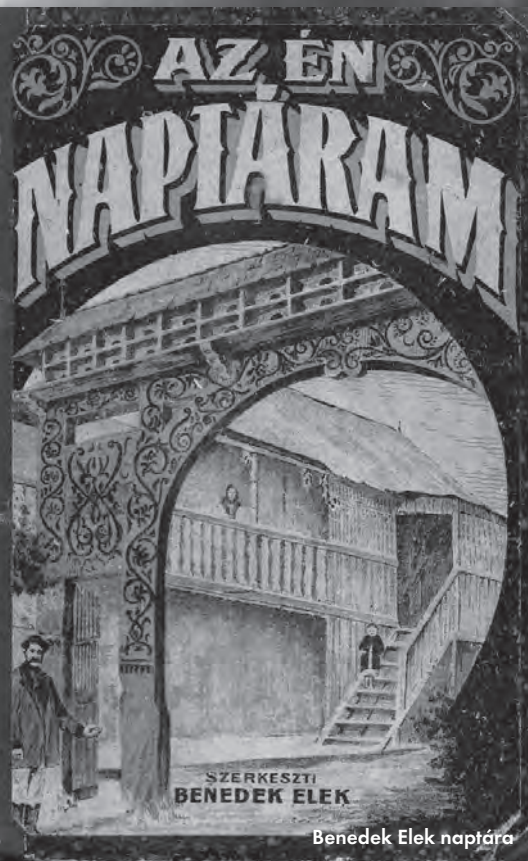
Benedek Elek Emlékház, Kisbác

Hevesi Sándor, a Nemzeti Színház fiatal segédrendezője: 1901–1903

Benedek Marcell műfordító és stílselemző szemináriumot tart a lakásán

Benedek Elek naptára

sohasem fordítottam olyan könyvet, amellyel művészileg, gondolkodásbelileg egyet nem értettem, kiemelem *Romain Rolland* műveit, amelyek személyes ragaszkodást támasztottak bennem iránta. Ezt a személyes ragaszkodást pecsételte meg találkozásunk 1927-ben Bécsben, a Beethoven-centenárium alkalmából. Hosszú éveken át levelezésben maradtunk, és további fordítások, valamint egy sereg levél bizonyítja, hogy gondolkozásunk mindvégig egy irányban haladt.

1927, a Rolanddal való személyes megismerkedés dátuma fájdalmasan közel visz már 1929-hez, szüleim tragikus halálának a dátumához. Apámat a kisbaci házban – amelyet ő maga épített növekvő családjának a múlt század utolsó éveiben – érte a halál, nem egyéb okból, mint azért, mert az erdélyi gyerekek számára szerkesztett lapja, a kiadók nyomorúságos önzéséből és közönyéből megbukott. Azt hitte, munka és cél nélkül kell tovább élnie és ezt az életet nem tudta elviselni.** Ha mestereimről eddig is megemlékeztem, tulajdonképpen rajta kellett volna kezdenem, hiszen mesterem is volt azon kívül, hogy a legjobb apa volt a világon. Hiszen gyermekkoromban írta és már

akkor fölolvasta és megmagyarázta nekem a *Testamentumot*, amely hozzám intézett levél formájában íródott, és amelyből most nem akarok többet idézni, mint ezeket a mondatokat: „Ha emberek közt akarsz élni, vedd ki a részedet minden igazságos, becsületes küzdelemből. Állj a gyöngék, a védtelenek oldalára. Az erősek, hatalmasok oldalán küzdeni nem virtus.” Nem idézek többet, ez a két mondat is elég volt arra, hogy életem útját, haladásomnak az egész szellemét meghatározza. Eddig, ’929-ig, ameddig majdnem minden nyarat a kisbaci fészekben töltött az egész család, s ahová azóta is vissza-visszajárunk, eddig úgy éreztem, minthogyha védőszárnyak alatt élnék, a szülői szeretet és gondosság szárnyai alatt. Most, családotul, mintha a rideg égbolt alá lettünk volna kitéve. A létért folyó küzdelem tovább tartott, tovább írtam, fordítottam, sok könyvem jelent meg, némelyik sikerrel, ilyen volt a *Délsziget* című dramatizált irodalomtörténet, *A francia irodalom története*, *Az olvasás művészete*. Egy-két regény, amelyek közül talán szabad megemlítenem a *Hamlet tanár urat*, mely egy kicsit Riedl alakját valósította meg, *A bálványt*, amelyet már a második világháború legrosszabb korszakában írtam, és csak a háború után jelent meg. És azóta is jó egynéhány könyvet mind a mostani napig, most is benne vagyok egynek az írásában; közben megjelent az önéletrajzom is *Naplómat olvasom* címmel, de hát ki győzné ezt a sok könyvet és főleg ezt a sok fordítást felsorolni.

A második világháborúról nincs egyéni elbeszélvélőm más, mint hogy a végén, amikor a németek megszállották Magyarországot, jó okom volt a közelükből elmenekülni, a kisbaci családi házban húzódtam meg egy egész télre, favágással és Racine drámáinak fordításával foglalkozva. Itt ért aztán a kolozsvári egyetem meghívása, és ’45 őszén meg is kezdtem az esztétikai előadásokat ezen az egyetemen, de nemcsak egyetemi előadásokat tartottam, hanem részt vettem lapszerkesztésben, könyvkiadásban, egyetemen kívüli előadásokban, a színházban különböző minőségben is szerepeltem, mint fordító, mint szerző, mint vendégrendező, szóval száz kézzel igyekeztem azokat a kulturális lukakat betömni, amelyeket a második világháború hagyott maga után. Két esztendőig tartott ez a nehéz és nagy nyomorúságban végzett munka Kolozsváron, aztán a budapesti egyetemen folytattam a tanítást egészen a nyugdíjazásomig. De a nyugdíjazás sem akadályozott meg abban, hogy egy szemináriumot, egy műfordító és stílselemző szemináriumot itt, a lakásom szűk keretei között megtartsak, s így fennmaradjon az összeköttetésem az új fiatalsággal.

E HAZÁBAN, E HÁZBAN – ITTHON VAGYOK"

*Benedek István
(1915–1996)*

Narrátor: – Benedek István elmeorvos, író, művelődéstörténész – Benedek Marcell fia – számos népszerűsítő jellegű, szakmai és tudománytörténeti művet, útirajzot, regényt írt. Nevét pszichiátriai gyakorlatának élményanyagát feldolgozó könyve, az Aranyketrec – Egy elmeosztály élete (1957) tette ismertté.

Benedek István (fővárosi, XII. kerületi otthonában, 1991-ben): – A nyugalom, amely a házat körülveszi, elsősorban a ház körüli kis erdőnek köszönhető. Amikor ideköltöztem, és ennek már harmincöt esztendeje, még nem volt itt az erdő, nem állt a ház mellett jobbra is, meg balra is az a betonkocka, amely most behatárolja a látványt. Akkor be lehetett innen látni a Rózsadombtól Csepelig egész Pestet, egész Budát; azóta fölépültek körül a házak, s részben én is fákat ültettem. Noha a szólásmondás azt tartja, hogy a fák nem nőnek az égig, ezek az égig nőttek. A dolgozószobámból azelőtt, ha kinéztem, egyenesen ráláttam a Várhegyre, szemben volt velem a Mátyás-templom, szemben volt a budai vár; most is szemben van, csak most nem látom. Elfedik azok a fák, amelyek közben az égig nőttek.

Lovas György riporter: – Ez a kúria nem Benedek Elek apó kúriája.

*Benedek István: – Nem, nem. Benedek Elek apó kúriája ma is megvan Erdélyben, Székelyföldön, Háromszék és Udvarhely megye, ahogy akkor nevezték, ma Kovászna megye határán, Kisbaconban. Ez volt Benedek Elek szülőfaluja, és itt építette az 1900-as években azt a kúriát, amely ma is áll, és ma Benedek Elek Emlékház, vagyis múzeum működik benne. Nagyon sokan látogatják, noha nem könnyű megközelíteni, mert vasútvonala nincs, és az autótak bizony eléggé elhanyagoltak. Ami az itteni házat illeti, idősebb, mint a Benedek Elek Emlékház, ezt a múlt század végén, 1895-ben építette Gottermayer Nándor, aki neves könyvkötőmester volt. Azok a díszkiadású könyvek, melyek a múlt század végén jelentek meg, Jókai és mások könyvei, sőt Benedek Elek könyvei, az ő remekei voltak. Egyet fölmutatok, azért, hogy így kötöttek a könyvkötők akkoriban: ez a Magyar mese- és mondavilág Benedek Elek gyűjtésében***, és Gottermayer Nándor készítette a kötést. Nem ez az egyetlen könyve Benedek Eleknek, amely az ő kötésével készült. Abban az időben azonban a Sas-hegy, mert hiszen mi a Sas-hegyen vagyunk, nem tartozott még Budapesthez. Itt szőlők, gyümölcsösök voltak, ide nyaralni jártak az emberek és víkendezni. Gottermayer Nándor egész családjával vasárnaponként kijött ide, nagy*

Benedek István
otthonában
Gottermayer
Nándor
könyvkötőmester
munkáját
mutatja

Benedek István háza
a kert felől

Schedel Világkrónikája Benedek István
kezében, a Budai Vár rajza

társaságot hívott össze, tekepályát tartottak. Ezt onnan tudom, hogy amikor én megvettem a házat, akkor még megvoltak ennek a maradványai. A Gottermayer családdal aztán, nem tudom, mi lett, a harmadik nemzedék után eladták a házat X.-nek, Y.-nak, Z.-nek, míg végül 1957-ben apámmal együtt megvásároltuk.

Riporter: – Az '57-es dátum több szempontból is fordulatot hozó év a te életedben. Egyrészt az Aranyketrec-korszak után van, vagyis a sikeres könyvek korszaka, másrészt nehéz, mert az internálásod utáni időszak. Hogy lehetett akkor házat venni? Miből?

Benedek István: – Ha megmondanám, milyen olcsón vettük ezt a házat, akkor elámulnál... Hát persze az a pénz akkor sem volt olyan kevés. Nehezen lehetett venni. Az internálást emlited. Szóval az aranyketreces munka, vagyis az elmeorvosi intézeti munka, amelyben fölfedeztem azt, hogy jól kell bánni a betegekkel, és akkor nincs velük semmi baj, hisz ez volt a nagy szenzációja az Aranyketrecnek... Egy elmeorvosi intézet, amelyben a betegek nincsenek bezárva, nincsenek lekötve, nincs kényszerzubbony, ehelyett munka van és jókedv, hisz törődnek velük. Ez a ténykedé-

sem az 1956-os forradalom után befejeződött, mert egyszer csak jött egy autó, elcipeltek, és Kistarcsán ébredtem fel. Nem érdemes latolgatni azt, hogy miért, mert nyilván azt a kérdést tennéd föl, hogy mit követtem el. Akik emlékeznek erre az időszakra, azok nagyon jól tudják, hogy a legtöbb ember, aki internálva lett, aki börtönben volt, aki fogságba került, akit kitelepítettek, az a mai napig se tudja, hogy mit követett el; mert bizonyára követtünk el valamit, ami annak a rendszernek nem tetszett. Azt kell mondjam, én nem követtem el annyit, amennyit szívesen elkövettem volna. Az aranyketreces ház, mármint az elmeorvosi intézet, az osztrák határ mellett van, ott mentek át a disszidensek, amikor megnyílt a határ, én is kísértálhattam volna rajta, de eszembe se jutott. Azt hiszem, nem a politikai véleményem miatt internáltak, egyszerű intrikáról lehetett szó, valószínűleg a legtöbb ember, aki abban az időben bajba került, azért került bajba, mert akadt valaki, aki följelentette, irigységből, bosszúból vagy haragból... Az én esetemben például azért, mert helyettem akart igazgatója lenni az elmeorvosi intézetnek. Lett is! Tudtam nagyon jól, hogy a beosztott orvosom nem is

Lovas György riporter

szégyelli, hanem büszke arra, hogy az ÁVO-nak a besúgója. Ő ezt úgy fogta fel, hogy a nagy Szovjetuniónak tesz szolgálatot.

Riporter: – Az Aranyketrec könyvhonoráriumából sikerült házat vásárolni?

Benedek István: – Nagyjából. Amikor én az internálótáborban ültem Kistarcsán, az Aranyketrec szedése már készen állt, kezdtek nyomni. Alighogy kijöttem onnan, a könyv piacra került. Kétezer példányban jelent meg mindössze, de az egész ország olvasta. Hogy hogyan, azt nem tudom, de mindenki tudott róla, ez volt az év szenzációja. Azóta számos kiadásban jelent meg, mégsem tudnak annyian róla, mint akkor tudtak. Ennek a honorárium szövege szép summa volt ugyan, de nem lehetett volna házat venni egy könyv árából. Szövetkeztem apámmal, akinek akkor nagyon sok fordítása jelent meg, nagy könyvek: Balzac-, Roger Martin du Gard-, Romain Rolland- és más fordításai, ezeket akkor jól fizették. Ugyanakkor barátom és egyben ápoltam volt *Karinthy Gábor* költő (*Karinthy Frigyes* író fia – a szerk.), aki elmeállapotából kifolyólag az Aranyketrecnek páciense, lakója volt, övele szövetkezve, aki az apjának a nagyon

tisztességes szerzői jogai révén szép pénzcsékét kapott, hárman vettük meg ezt a házat, nagyon romos állapotban, úgyhogy igen sok évbe és pénzbe került, amíg helyrehoztuk, s olyan állapotba került, amilyenben ma látod. Az, hogy innen, az ablakból kinézve, ráláttam a Várra, ráláttam a Mátyás-templomra, ráláttam tulajdonképpen a magyar történelemre, az, meg kell mondanom, alapvetően befolyásolt a ház megvásárlásában, úgy éreztem, mintha belépnek az ország történetébe. Mert velem szemben Buda azt mutatja, hogy mi Európa voltunk már akkor. Hangzatos szólam ma, hogy nekünk vissza kell térnünk Európába – de hiszen mi Szent Istvántól legalábbis Mátyás királyig benne voltunk Európában, aktívan. Nemcsak hatalommal. Kultúrával is. Az Árpádok között nem egy király, Szent István is, László is, Kálmán is, az Anjou-k, Zsigmond is, Mátyás király... A Várat, utána néztem, 1418-ban kezdték építeni, tehát Zsigmond király korában, de akkor már állt a Boldogasszony temploma, és Mátyás király Beatrixszal ott kötötte a házasságát. Mátyás fejezte be a Várat, s tette olyanná, amilyennek mindenki ismeri arról a képről, amelyet most megmutatok, ha szabad... Kicsi zsebkönyvecskéről van szó, de nagyon büszke vagyok erre a szerzeményre, tudniillik ez *Schedel Világkrónikája*, amely 1493-ban jelent meg Nürnbergben, egyszerre latinul is és németül is, íme! Olyan eredeti metszet szerepel benne, amelyről történészek megállapították, hogy ténylegesen látta az Budát, aki ezt csinálta, itt föl lehet ismerni a Várat, a Vár tornyait, lehet látni a Boldogasszony-templomot, amelyet ma Mátyás-templomnak neveznek, s ma is látogatják ezeket, csak Mátyásnak a várát nem látogathatják, mert az idők során, a török megszállás alatt teljesen tönkrement.

Riporter: – Úgy szoktuk emlegetni, hogy a török uralom vetett vissza minket...

Benedek István: – Igen, így szoktuk emlegetni, és van abban igazság, hogy mi mentettük meg Európát attól, hogy a törökök elárasszák. De ezen vitakozzanak a történészek, ha akarnak, viszont tény, hogy a mohácsi vész idején, tehát 1526-ban, nos, akkor Európa nemigen figyelt erre, Európának más gondja volt. Európa akkor arra figyelt, hogy V. Károly császár hadai lerohantak Rómaig, akkor volt a Sacco di Roma, Rómának a feldúlása, és ez sokkal jobban izgatta Nyugat-Európát, mint az, hogy keleten nyomul előre egy barbár nép, amelyik a többi barbárra ránehezedik. Nos, nagyon sajnáljuk őket... Nagy gondot tehát nem fordítottak rájuk. Remélték, hogy mi megállítjuk, és nagyon örültek, amikor Mátyás apja, Hunyadi János Nándorfehérvárnál megállította a törököt, de ezzel aztán be is érték. Éppen elég baj volt Európában, nemcsak a török vész volt. Bennünket azonban a törökök rémes helyzetbe hoztak. Gondolj csak vissza erre a korszakra: az a százötven év, a török megszállás évei, Magyarország három részre szakadásának az időszaka. Tehát az az időszak, amikor külön volt egy német Magyar-

ország, egy török Magyarország és egy erdélyi Magyarország. De ugyanekkor Európában mi volt? Reformáció és ellenreformáció. És legalább úgy harcoltak egymás ellen, mint a török miellenünk. A török bennünket legyőzött, még hozzá elég kényelmesen. Szinte látom innen az ablakból, ahogy Buda várába 1541-ben besétálnak a török janicsárok a nyitott kapun át, mialatt Szolimán lent beszélget az Izabella királynő kisdídjét ölében tartó Fráter Györggyel és Török Bálinttal – utóbbit, szegényt, aztán magával is vitte és a hét toronyba zárta, ahol nyolc év múlva meghalt. Ilyen békésen zajlott Buda megszállása! Mialatt ezek beszélgettek, a janicsárok nézelődtek, jaj, de szép torony, jaj, de szép házak, egyszer csak tele volt janicsárokkal és törökökkel Buda vára, és a túlsó kapun már vitték is ki Izabellát a gyerekekkel együtt, s el volt foglalva Magyarország. Ilyen szelíden. Mi történt ezalatt Európában? Ezalatt Európában inkvizíció zajlott. Ezrével, tízezzel, százezzel pusztították el önmagukat Európában az emberek! Nálunk rabláncra fűzve el-elvittek egy-egy falut, felgyújtottak egy-egy helységet, de a töröknek az volt a célja, hogy Magyarország adót fizessen. Ha teljesen elpusztítja, akkor nem tud adót fizetni.

Riporter: – 1686, mi történik nálunk ekkor, és mi történik Európában?

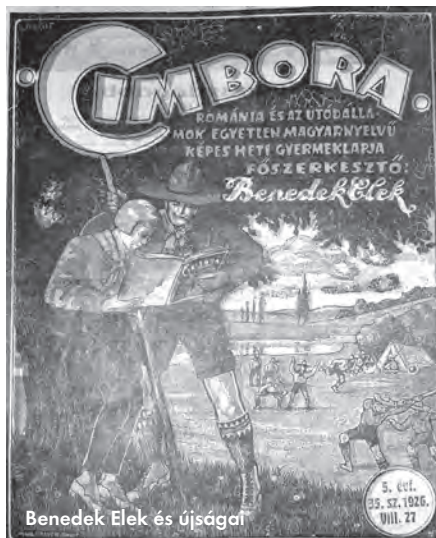
Benedek István: – Az történik, hogy Lotaringiai Károly és Savoyai Jenő hősiessé felszabadítják Buda várát, s utána egész Magyarországot megszabadítják a töröktől. Kiűzik a törököt – és ők elfelejteneik kimenni. Buda felszabadítása lényegében úgy történt meg, mint ahogyan felszabadultunk a hitleri német uralom alól 1945-ben, és itt maradtak helyettük a szovjet katonák. Vagyis 1686-ban kimentek innen a törökök, nota bene egy teljesen tönkrement várost romokban hagyva maguk mögött, ahol föl húzták ugyan a török félhold helyébe a nem tudom, milyen zászlót, valószínűleg német zászlót, osztrák zászlót húzhattak fel; de hogy ezt ki látta, azt nem tudom, mert ember itt alig maradt... Talán távolból, innen, a Sas-hegyről nézhették néhányan azt, hogy végre most már visszamehetünk, és megpróbálunk felépíteni valamit. És hogy mi történt ugyanekkor Nyugaton? Nos, ugyanekkor Nyugaton XV. Lajos francia király felrúgta a nantes-i ediktumot, a vallásszabadság dokumentumában foglaltakat. Tehát azt a kiegyezést, hogy a protestánsok – hugenottáknak hívták akkor őket – élhetnek a katolikus Franciaországban. Ezt a nantes-i ediktumot felrúgta a király, és üldözőbe vette a hugenottákat. Nem csekély szám, háromszáz-ezer hugenotta menekült ki Franciaországból, és nem tudom, mennyi, kimenekülni sem tudott... Tehát ez az évszám, amely Budavárnak, az országnak a töröktől való felszabadulását jelentette, a Habsburg Birodalom részévé válását jelentette, ott a hugenottaüldözést jelentette.

De volt más is. Ugyanebben az esztendőben, 1686-ban jelent meg Londonban a *Principia*, Newtonnak a könyve, amelyben a gravitációt leírja, új alapokra fektetve az egész természet-tudományos gondolkodást! Tehát létezett, igenis létezett Nyugaton egy hatalmas kultúra, Newton nem egyedi jelenség volt, Newton egy volt a sok közül... Tele voltak zsenivel, tehát óriási korszak volt ez. Érdemes visszagondolni arra, hogy hol kezdődött. Még Descartes-tal kezdődött, de Descartes nem maradhatott Franciaországban, mert őt ott ugyanúgy üldözték volna, mint a hugenottákat, Hollandiába menekült. Spinozát kiátkozta az egyháza, Galileinek vissza kellett vonnia a magától értetődő tanítását, amelyre föl-épült az egész későbbi newtonizmus. Az pedig tulajdonképpen mulatságos, hogy Kopernikuszt csak azért nem égették meg, mert hetvenéves koráig várt és csak akkor tette közzé a könyveit, amikor már a halálos ágyán feküdt. Utólag aztán mégis kiátkozták...

Mindez nem volt ez teljesen új. Az angolok ezt már előbb megcsinálták, a deizmus Angliában akkor már mindennapos, természetes dolognak számított. A deizmus annyit jelent, hogy hiszek a teremtő Istenben, de nem hiszek a gondviselő Istenben. Tehát nem hiszem azt, hogy van fönny egy úr, aki lenéz, és azt mondja, öregem, öt perc múlva lejár az idő, fejezd be... De létezik egy teremtő Isten, akiről nem tudjuk, honnan lett, nem tudjuk, mit csinál, mert *túl van a megismerésünk határain*. Ez a deizmus lényege. Angliában már elfogadott dolog volt ez akkor, amikor a katolikus Franciaország ezt egyáltalán nem merte volna hangosan kimondani.

Riporter: – Visszatérve a korábbiakra, említett, hogy a magyarrá válás, vagyis az integrálódás kérdéséről érdemes lenne még szót ejtünk...

Benedek István: – Igen, igen. Sokáig tartott, amíg Magyarország ráébredt arra, hogy itt, a Kárpát-medencében heterogén nép él. *Wesselényi Miklós* volt az, aki ezt először írásba foglalta a *Szózat* című kétkötetes prózai művében, amely nem tévesztendő össze *Vörösmartynak* a *Szózat*ával. Kötetében 1843-ban ő fejtette ki annak veszélyét, ha Magyarországon nem vesznek tudomást a más nemzetiségekről. Hiszen itt rajtunk kívül élnek még rutének, románok, szerbek, horvátok, tótok, szlovákok, szlovének, latinok, germán és szláv népek csoportjai. Nos, a reformkor volt az, amely ennek fontosságát fölmerte. És a reformkor volt az, amelyben mi elkezdtünk visszatérni ahhoz az Európához, amelyet Mátyás király korában elhagytunk. Széchenyi, Wesselényi, Kölcsey, Kossuth – és folytathatnám – korszaka volt ez, a nagy építkezésé, a nagy gondolkodásé, út a tolerancia felé ezekkel a nemzetiségekkel szemben, hiszen a tolerancia eszméje ekkor vált egyáltalán témává. Az elvesztett '48–49-es szabadságharcnak volt egy olyan következménye, amelyet talán a javára írhatunk. Neveze-

tesen: tudatosította az itt élő nemzetiségekben azt, hogy hozzánk tartoznak, vagy nem tartoznak hozzánk. Volt egy rész, amely levált rólunk, ellenünk fordult, ellenségként harcolt velünk szemben. És volt egy rész, amelyik származástól, bármiféle eredettől, bőrszíntől, fajtól, vallástól függetlenül magyarnak érezte és tudta magát! Olyannyira, hogy magyarrá tették a nevüket, megmagyarosították a nyelvüket. Hiszen Pozsonyban nem tudtak magyarul beszélni, Budán nem tudtak magyarul beszélni a magyar polgárok. Megtanultak. Magyar népviseletet kezdtek felvenni, magyar díszruhát kezdtek viselni, magyaros öltözeteket kezdtek hordani, magyarul kezdtek gondolkodni... Nemcsak azok, akik magukat ősmagynak tartották, ami különben balgaság, mert Árpád óta – ahogy ezt olyan okosan megírja Arany János is, megírja Illyés Gyula is –, ahogy bejöttek ide őseink, belovagoltak, körülnéztek, és az itt talált nőket magukévá tették. Mert mi egyebet tehettek volna? Hát, férfiak, jöttek elfoglalni a Kárpát-medencét, és az itt talált nőkkel találkoztak – germánokkal, frankokkal, szlávokkal, latinokkal, s akiket itt találhattak még – alakult ki az ősmagarság, tehát már első perctől kezdve ez a helyzet. És azóta is vegyül, állandóan vegyül. *Ez a vegyülés az, amit én integrálódásnak nevezek*. Mert nem arról van szó, hogy asszimilálódnak a magyarokhoz, hanem arról

van szó, hogy *beolvadnak a magyarságba a saját egyéniségükkel együtt*. Amikor kinézek az ablakomon és látom a Várat, most ismét teljes pompájában, ebben érzem a magyarsággal az összefonódásomat. Ez a Vár, amely Mátyás király óta újra és újra az országot szolgálja, ez biztosíték arra, hogy mi át tudjuk vészelni a nehézségeket, gazdasági és erkölcsi gondokat egyaránt. Bár az erkölcsi nehézségeket sokkal nehezebb átvészelni. Ezt az ellenségeskedést, ezt az acsarkodást, ezt a szeretetlenséget, amelyben most él a nemzet... Én bízom abban, hogy lesz itt komoly változás. Mondjuk, például a televízió nemcsak vitafórum lesz, hanem abban szép műsorokat lehet látni; és a rádióban nemcsak színes népi muzsikát lehet hallani, hanem értékes klasszikus zenét is; a könyvkiadás két lábon fog állni, és igazi szép magyar műves könyvek fognak megjelenni... Én ebben biztos vagyok. De addig is, amíg ez elkövetkezik, addig ebben a kis magányos kúriámban élve, úgy érzem, hogy itt e hazában, e házban én itthon vagyok.

◆ (Összeállította: Sághy Ildikó)

* Az M3-as tévécsatorna 2019. május 1-vel megszűnt sugározni műsorait, a jövőben az interneten, az m3.hu honlapon lesz elérhető. Szeretnénk remélni, hogy az MTV valamelyik másik csatornáján folytatják majd a klasszikus tartalmak sugárzását.

** Benedek Elek a *Cimbora* kiadójához írt levél írása közben agyszélhűdés érte, s felesége, Fischer Mária másfél nappal később követte őt, veronáltablettákkal vetve véget életének.

*** Benedek Elek apó említett *Magyarmese- és mondavilága* csak hét évtized elteltével, közvetlenül a rendszerváltozás előtt, 1987-ben jelenhetett meg újra az eredeti összeállításban, szövegű kiadásban, Kovács Ágnes szerkesztésében és szómagyarázataival, Reich Károly illusztrációival, a Téka Könyvkiadó – Móra Kiadó gondozásában Budapesten, a Franklin Nyomda munkájaként.

Szoboravató az Epreskertben

Baráti, meghitt ünnepség keretében leplezték le Kő Pál Kossuth-díjas szobrászművész Bárányos című bronzszobrát március idusán a Magyar Képzőművészeti Egyetem ősparkjában, az Epreskertben. Kő Pál – aki közel négy évtizeden át tanított itt – egyik legelső sikeres munkájáról van szó, amelyet évtizedekkel ezelőtt, Somogyi József tanítványaként készített, és amelyet nemrégiben ajándékozott az egyetemnek. Juhász Judit, az MMA szóvivője volt az avató délután háziasszonya, az avatóbeszédet pedig Sallai Géza, a szobrász tanszék vezetője tartotta. Ebből adunk most közre részletet.

SALLAI GÉZA

KŐ PÁL BÁRÁNYOS

Juhász Judit és
Kő Pál
a szoboravatón

Egy korabeli, fekete-fehér fotón az MTV Archívumából – 1967-ből – láthatjuk a szobrot gipszbe öntve, az Epreskert központi szobrázpavilonja előtt, ahogyan az ifjú, végzős szobrásznövendék és mestere, Somogyi József szemlélik a művet. A kép melletti megjegyzésben az olvasható, hogy Somogyi József bírálja az alkotást. Szó sincs erről, hiszen mindketten mosolyognak a képen! Kő Pál egyik kezét zsebre dugva, a másikban cigarettát tartva, Somogyi mester egyik keze szintén a zsebében, vizsgálóan fürkészi a szobrot. Ha véleményezte is az idős mester a növendéke szobrát, biztosan az agyagszobor mellett tette ezt, nem pedig a kiöntött másolatán. Ráadásul itt már olyan önálló kompozícióról van szó, amelyen a rá jellemző egyéni hangvétel kezd kibontakozni. Ezt pedig biztosan tiszteletben tartotta a mestere.

Mi is az a Kő Pál-os hangvétel, stílus, ami az évtizedek alatt összetéveszthetetlen védjeggyé bontakozott ki? Véleményem szerint abból a felfogásból táplálkozik ez, amely minden körülöttünk lévő formát, legyen az élő vagy élettelen, önálló lelkületűként fog fel. Így fér meg az életműben az emberábrázolás ugyanúgy, mint egy vándorbot vagy egy könyv, itt minden formának története van, születése és feladata. A klasszikus iskolázottság és realizmus ötvöződik expresszív, szürrealista és pop-art elemekkel, hogy *Kő Pál* címszó alatt kivételes művészettörténeti kategóriává álljon össze.

Nagyon örülök, hogy ez a szobor kerül ide, hogy éppen ezt ajándékozza a Mester az egyetemnek, amelyik végzős növendék korából származik. Ez a mű jól szemlélteti mind a tanulmányok alaposságát, mind az egyéni formakeresés indulását. A klasszikus *Jó pásztor* kompozíció variációját fogjuk látni, ahol a figura kezeinek és a bárány lábainak láncolata szép ritmusban szegélyezik a mellkast. A fejekkel együtt tisztán rajzolódnak ki a háttérből.

Kevés hallgató képes ma úgy meghaladni a figurális tanulmányokat, hogy a kifejező mozdulat révén rátaláljon a szoborszerűségre, a formaátírás révén a saját alkotói törvényszerűségeire. Pedagógiailag számomra a kérdés az, lehetséges-e úgy fejlődni egy szobrásznövendéknek a tanulmányokban, hogy előbb egy ideális szintet érjen el, és csak utána akarjon egyedi hangvételű alkotásokat készíteni, vagy pedig az a jobb, ha ez a

Kő Pál
Bárányos
szobra

két igény egymást folyamatosan segítve vezeti őt. Ez utóbbi szemlélet volt a domináns a mester alkotói és tanítási gyakorlatában is, amit a növendékek sokszínű munkássága bizonyít.

Lezárult egy korszak az egyetemen. Tavaly nyáron az utolsó olyan műterem is kiürült, melyben mesterek alkottak. Kő Pál műterme is átkerült a hallgatók használatába. Itt állunk most az ablaka előtt. A tanítást is ebben az épületben kezdte 1978-ban. Ezzel a kiköltözéssel végleg megszűnt az a több mint százéves gyakorlat, amelyben mesterek és hallgatók egymás mellett alkottak, éltek. Egymás számára voltak példák, alkotóközösséget teremtve. Tudni azt, hogy a Mester bent van a műtermében, látni a kertben, amelynek gazdája – ez pótolhatatlan! Nem csak verbálisan folyt az oktatás. Igazi megtiszteltetés volt bemenni egy mester műtermébe, esetleg lehetőséget kapni egy-egy szobrának kivitelezésében. A legmagasabb szintű tanítási gyakorlat volt ez. A megválto-

zott helyzet rám is nagy hatással volt – igaz, nem éppen pozitív hatással. Az üres terem látványa és mindaz, amit előhív, arra ösztönöz, hogy ezt dolgozzuk fel. Alkalmat kínál arra, hogy a láthatatlan jelenlétéről, a megfoghatatlan létezőről gondolkodjunk.

A látszatra üres tér túlmutat önmagán. Egyrészt megidézi az elődöket, akik már nincsenek közöttünk. Felidézi Kő Pál mestert is a falban lévő szöghelyekkel és a falra akasztott képek és domborművek üres helyeinek látványával, másrészt mindezen túl egy abszolút minőségre is utal, egyfajta telített ürességre, amelyet a művészetnek szolgálnia kell. Sok minden más is megváltozott körülöttünk az elmúlt években. Remélem, hogy az új helyzet új megoldást fog szülni, olyat, amely a művészetoktatást szolgálja majd.

Végül köszönetet kell mondanom elsősorban a mesternek, az ajándékoznak. Köszönöm, köszönjük! A szobor létrejöttéért több kollégámnak: *Káldy Richárd*nak és tanítványának, *Szabó Zsófi*ának, akik a gipszöntvényt restaurálták, *Lukács István*nak a viaszkipia előkészítéséért és a kőtalapzat elkészítéséért, valamint *Lestyán Goda János*nak a bronzöntésért.

Kő Pál személyes varázsa, jelenléte, közösségteremtő, közösségformáló egyénisége hiányzik az egyetem életéből, de humánuma, bölcsessége és derűje velünk marad a szobor által. ➡

„MAKOVECZ BÁSTYÁJA”

A Triskell
Építészeti Iroda
fotói
Makovecz
bástyájáról

Orbán Viktor, Magyarország miniszterelnöke avatta fel ez év április 9-én Piliscsabán, az Avicenna Közel-Kelet Kutatások Intézete új székházául szolgáló épületet. A PPKE Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar campusának központi épületét „Makovecz bástyájának” is becézik, hiszen Makovecz Imre tervei alapján készült. A 2002-ben alapított, Maróth Miklós professzor irányításával működő Avicenna Intézet célja a magyarországi iszlámkutatások művelése.

Makovecz Imre a henger alakú, bástyaszerű épületet a solymári Waldorf-iskola számára álmodta meg, ám az a beruházás végül meghiúsult. Turi Attila építész, Makovecz Imre egykori munkatársa elmondta, hogy a bástyaszerű épületről eredetileg csak vázlattevé készült, ám a vázlatrajzok olyan nagy pontosságúak, hogy őr igazából csak a technikai részletek kidolgozása várt. Az épület alkalmas térképzésében és tömegében a kutatóintézet elhelyezésére. Alkalmassága nem csupán tereinek beosztásában, de építészeti megjelenésében is igaz. Az épület vasbeton külső és belső, szárny alakú mellvédjei pedig a makoveczy építészeti emblematikus elemei, de a motívum előképei mind a keresztény, mind az észak-afrikai térség kultúráiban, hagyományos elemként megtalálhatóak.

Az Avicenna Intézet épületének földszintjén – a névadó Avicenna, teljes nevén: Abu Ali al-Huszajn bin Abdallah ibn Szína hírneves perzsa orvos, polihisztor az első ezredforduló idején –, kutatókönyvtár és osztható előadóterem található, a felsőbb szinteken a kutatószobák és a vendégkutatók számára szálláshelyek.

Maróth Miklós akadémikus, az intézet igazgatója fontosnak tartotta hangsúlyozni, az intézet a mai, feszültségekkel telt világban külön feladatának tekinti, hogy bemutassa az iszlám világ valódi kultúráját, megismertesse annak kiemelkedő eredményeit.

ORBÁN VIKTOR

Kelet Nyugatra jött...

(Részlet a miniszterelnök
2019. április 9-én, Piliscsabán,
az Avicenna Közel-Kelet Kutatások Intézete
épületének átadásán elhangzott beszédéből.)

Nagy utat jártak be Maróth Miklós professzor úrék az intézet 2002-es megalakulása óta, hiszen több mint tizenöt évet kellett várniuk arra, hogy méltó helyre kerüljenek. Vannak országok, hívjuk őket szerencsés országoknak, ahol az ilyen intézmények rögtön úgy kezdhetik meg a munkájukat, hogy a megalakulásuk pillanatában kapnak egy testre szabott, minden igényt kielégítő épületet. Jó lenne, ha egyszer majd Magyarország is ilyen hely lenne, mert a tudományos műhelyek versenyképessége tekintélyes mértékben függ a megfelelő infrastruktúra minőségétől...

Az Avicenna Intézet ma már nemzetközi szinten is elismert bázisa a Közel-Kelet-kutatásnak, és azok a fiatal kutatók, akik megalakulásuk idején kerültek önhöz, ma már a téma elismert tudósainak számítanak a nemzetközi térben is. Ha viszont az épületet magát nézzük, akkor azt kell mondanom, hogy mégiscsak volt értelme kibekkelni ezt a tizenhét esztendő. Ez az épület Makovecz Imre tervei alapján készült. Jó érzés látni, hogy Imre bátyám még most is, még a síron túlról is képes gazdagítani minket. Köszönet Turi Attila építésznek és munkatársainak, akik révén az életmű egy újabb darabja valósult meg itt, Piliscsabán, és ezzel egy újabb adósságunkat is törlesztettük – nemcsak Makovecz Imrének és nemcsak az Avicenna Központnak, hanem egész Magyarországnak. Éppen elég ideig voltunk asztalfiókországnak, ahol kiváló tervek heverték megvalósítatlanul. Mára talán itt is van már változás. Két nappal ezelőtt adtuk át egy másik legendás építészünk, Szeghalmy Bálint templomát Pesterzsébeten. Ott több mint nyolcvan évet kellett várni arra, hogy a tervekből valóság legyen. És hasonló cipőben jár még Makovecz Imre számos jelentős épülete ma is, de ne legyen kétségünk, lépésről lépésre mindegyiket fel fogjuk építeni.

Tisztelt hölgyeim és uraim! Rendes körülmények között nekem itt most csak arról kellene beszélnem, hogy Európában minket, magyarokat úgy ismernek, mint a legnyugatibb keleti népet. Arról kellene beszélnem, hogy milyen sok dologban érhető ez tetten; nyelvünk iráni és török eredetű szavaiban, konyhaművészetünkben, népi motívumainkban, irodalmunkban és zenénkben. Arról kellene beszélnem, hogy mi, magyarok ezer éve azt vá-

lasztottuk, hogy a Nyugathoz akarunk tartozni, de úgy, hogy közben nem feledkezünk meg a keleti származásunkról. Büszkék vagyunk rá, ezért kutatjuk és ápoljuk ezeket a gyökereket. Nyilván nem véletlen, hogy nálunk van Európa legnagyobb keleti kerámia-, szőnyeg- és fegyvergyűjteménye. Jó lenne, ha a tudósokon kívül egyszer ezt a hétköznapi halandó is láthatná. Arról is beszélnem kellene, hogy milyen komoly dolog az iszlám kultúra. Ez a több mint ezeréves civilizáció, amely értékes kulturális és tudományos eredményeket adott a világnak, így például a matematika vagy éppen az orvostudomány területén, amelynek leghíresebb képviselője éppen Avicenna volt. Mindez tiszteletet érdemel, mi, magyarok pedig tisztelettel közelítünk ehhez a kultúrához is. Ezért nem volt véletlen, hogy keleti gyökereink, valamint a közel-keleti régió kutatására még az első polgári kormány idején, 1998 és 2002 között létrehoztuk az Avicenna Közel-Kelet Kutatások Alapítványt. És milyen jól tettük, tisztelt hölgyeim és uraim, ez az intézmény azóta nemzetközileg is elismert kutatókat nevelt ki és hiánypótló munkákat adott ki. Szóval rendes körülmények között ennyi lett volna a mondandóm. Ma viszont messze vagyunk az ilyen rendes körülményektől, s ennek az az oka, hogy Európa jól ismert, sok évszázadra visszatekintő rendje megbomlott. Mi pedig elmondhatjuk, hogy amikor létrehoztuk ezt az intézményt, tulajdonképpen elébe mentünk azoknak a változásoknak, amelyeket manapság tapasztalunk Európában.

Európa ma súlyos válságot él át. Egy migrációs válságot, amely valójában civilizációs válsággá szélesedett, és amelyet úgy foglathatunk össze, hogy a Kelet Nyugatra jött. Az Európába érkező bevándorlók jelentős része ugyanis keletről érkezik, és túlnyomó részük az iszlám vallást követi. Az orientalisztika ennek következtében még inkább stratégiai jellegű tudománnyá lépett elő. És itt rögtön van is egy érdekes körülmény. Hiszen ma már az önök földrajzi értelemben vett kutatási területe sem határolható olyan egyszerűen körbe, mint néhány évtizeddel ezelőtt, ugyanis az iszlám kultúra új területeket foglalt magának. Egyre nagyobb számban telepednek le a muszlimok Nyugat-Európa városaiban, méghozzá önálló tömbökben, ezért ma már nemcsak azt kell kutatni, hogy mi zajlik tőlünk keletre, hanem azt is vizsgálni kell, hogy mi történik tőlünk nyugatra. A válság megértésének első lépcsője a kibocsátó országok kultúrájának és politikai viszonyainak minél jobb megismerése. Úgy

látom, hogy az integráció nyugat-európai harcosai ma azt hiszik, hogy aki Franciaországba vagy Németországba vágynak, aki francia és német életszínvonalra vágynak, az miért is ne akarna azonnal francia vagy éppen német lenni. A brüsszeli elit ma ebben a buborékban él. A valóság viszont az, hogy a migránsok azért jönnek, mert francia, német vagy éppen magyar életszínvonalon szeretnének élni, de a saját kultúrájuk, szokásaik és szabályaik szerint. Európa politikai illúzióban ringatja magát, amikor azt gondolja, hogy az iszlám világából jött emberekkel együtt nem kapja meg azokat a törvényeket, szokásokat és konfliktusokat is, amelyek e kultúrán belül hosszú évszázadok óta léteznek. Vajon fel van-e készülve erre Európa? Fel tudja-e oldani az oly sok évszázados ellentétet? Meg tudja-e fékezni az ebből fakadó társadalmi problémákat? Meg tudja-e védeni Európa a nők egyenjogúságát? Garantálni tudja-e a keresztények, a muszlimok és a zsidók békés együttélését? Sok-sok kérdés, amelyekre Nyugat-Európában még nem találták meg a választ...

A mi kiindulási pontunk az, hogy a segítséget kell oda vinni, ahol erre szükség van. Ez a megfelelő megközelítés. Az egyetlen, amely senkit sem kényszerít önfeladásra. Mert ahhoz, hogy segíteni tudjunk, pontosan meg kell ismernünk az ott élő emberek kultúráját, ideértve a hétköznapi kultúráját is. Régi igazság, hogy amikor más kultúrákat megismerünk, akkor saját kultúránk iránti elkötelezettségünk is erősödik. Reményeim szerint az Avicenna Közel-Kelet Kutatások Intézete pedig éppen ebben fog minket tovább segíteni – egész Magyarországot, ideértve a magyar kormányt is –, megerősödve saját kulturális, keresztény európai mivoltunkban, hogy jó partnerei lehessünk az arab világ országainak.

Ehhez a feladathoz kívánok sok erőt, bölcsességet és türelmet. Köszönöm szépen, hogy meghallgattak! ➡

SÉTA A CAMPUSON

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kara 1994-ben költözött Piliscsabára, a Pilis-hegy lábához, a huszonegy hektárnyi területű campusra. A vasúton és közúton egyaránt jól megközelíthető, festői környezetben fekvő természetvédelmi terület a budapesti agglomeráció része.

A HAJDANI REKREÁCIÓS ÖVEZET a második világháború előtt a Magyar Királyi Hadsereg gyakorlótáboraként működött, a volt Perczel Mór laktanyával (1890–1918), de a helyi lakosságnak is kedvelt pihenővezete lehetett, bárki szabadon ellátogatható ide. A történelmi események változásait követve azonban többször gazdát cserélt, az itt található létesítmények sorsa csak a laktanyát kiürítő szovjet hadsereg Magyarországról való kivonulásakor, 1991-től rendeződött. Mivel a campus természetvédelmi terület, ezért olyan épületeket emeltek, amelyek illeszkednek a tájba, nem bontják meg annak harmóniáját és az értékes őshonos növényzetet.

FŐBEJÁRAT A PORTÁVAL A régi porta és főbejárat helyére *Csernyus Lőrinc* építész tervezte a törökfürdőre emlékeztető épületet, amelyhez egy kétszárnyú kovácsoltvas nagykapu tartozik. A főporta épülete 1995-ben épült meg. Az épületben bankautomata és a Lingua Academia található.

IUSTINEUM A campus főbejáratához legközelebb eső épületet 2005-ben újították fel *Bata Tibor* építész tervei alapján. Az eredeti épület keletkezésének dátuma ismeretlen, de egy 1906-ban készült fénykép tanúsága szerint, akkor már állt és a Perczel Mór laktanya tábori kávéházaként működött. A felújítás után az épület homlokzata a régi formákat ötvözi a jelenkor igényeivel. Az épületben a Kommunikáció- és Médiatudományi Intézet működik.

CATHARINEUM A következő épület a Catharineum, amely az egyetemisták védőszentjéről, Alexandriai Szent Katalinról kapta nevét. Az épület jelenlegi formája *Bata Tibor* építész munkája. A felújítás során az épület eredeti szerkezete megmaradt, a belső kialakítás ahhoz igazodott. Az alsó két szinten tanári szobák és szeminárium helyiségek sorakoznak egymás után. Az épületben a Tanárképző Intézet kapott helyet. A tetőtérben, a harmadik szinten tíz – bútorozott, kétszobás, fürdőszobás, teakonyhás – vendéglakás van kialakítva a látogató szállóvendégek és vendégtanárok részére. A negyedik szinten egy kilátó található, ahonnan az egyetemváros egész területét át lehet tekinteni.

QUAESTURA A Quaestura az átépítés előtt a gyengélkedő szerepét töltötte be. A korábbi századfordulós, régi magyar épület *Bata Tibor* építész terveinek köszönhetően mai formájában visszakapta eredeti szépségét. A sikeresen felújított objektum 1997 decemberében a párizsi központú FIABCI (az Ingatlanszakértők Nemzetközi Szervezete)

magyar tagozatának harmadik díját nyerte el. Az épületben jelenleg az adminisztrációs egységek működnek. A földszinten a tanulmányi osztály, az életpálya-tanácsadó és alumni iroda, a központi postázó, az emeleten a gazdasági osztály, az oktatáskoordinációs osztály, a doktori és habilitációs iroda, a nemzetközi osztály és egy nyolcvan fő befogadására alkalmas konferenciaterem található. Az épületben a Magyar Posta postahivatal működött, amely a kar dolgozóinak és diákjainak ügyintézését segíti.

MEDITERRÁN TERASZ 2011 márciusában épült meg a hallgatóknak kellemes kikapcsolódási lehetőséget kínáló mediterrán terasz. Ideális hely tavasztól késő őszig egy-egy szemináriumi óra megtartására vagy baráti beszélgetésekre. Az alkotás a campus területén deponált (ismeretlen mesterek által készített) faragványokból összeállított kompozíció. Mivel a campus a székesfehérvári egyházmegye területe, vélhetőleg onnan származnak a darabjai is. Ez a kompozíció az újjáalapított egyetem huszadik évfordulójára készült.

AUDITORIUM A volt laktanyai mozi jelenleg oktatási épület, amelyben négy szemináriumi terem található. Az épület előtt az Emlékoszlop található a Kar fennállásának két évtizede alatt elhunyt hallgatóknak az emlékére.

ANSELMIANUM Az Anselmianum névadója Szent Anzelm, tervezője *Siklós József* építész. Az épület, mely valamikor ugyancsak legénységi szállásként működött, 1995-ben készült el. Előterében látható *Szervátiusz Tibor* szobrászművész ajándéka, egy fából faragott kereszt, bronzkorpusszal. Az épületben működő intézetek: Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Történettudományi Intézet, Filozófiai és Művészettudományi Intézet, Klasszika-filológia és Orientalisztikai Intézet.

AMBROSIANUM A Szent Ambrusról elnevezett, közel háromezerszáz négyzetméter alapterületű oktatási épület 1997-ben épült, tervezője *Siklós József* építész. Az épületben tanári szobák, tantermek, szemináriumi helyiségek és a büfé kapott helyet. Itt található az Angol–Amerikai Intézet, a Közép-Európa Intézet, a Romanisztikai Intézet és a Nemzetközi és Politikatudományi Intézet. Az épület aulájának közepén található az 1990-es években restaurált eredeti Pázmány Péter bronz szoborcsoport, *iffi. Vastagh* György alkotása 1922-ből. Az Ambrosianum a két szomszédos épülettel (Anselmianum és Bibliotheca) szervesen összekapcsolódik – azokba átjárható – a földszinten, illetve az első emeleten.

BIBLIOTHECA – AUGUSTINEUM Az Augustineum (Szent Ágoston) épülete valamikor legénységi szállás volt. A rekonstrukció folyamán három új épületrésszel gazdagodott, a templomra emlékeztető, keletre tekintő apszissal és két toronnyal. Az épület 1994-ben készült el, *Siklós József* tervei szerint. Ekkor alapították a PPKE BTK Könyvtárát is. Mint felsőoktatási könyvtárnak alapvető feladata a karon folyó oktatás és tudományos kutatás támogatása, a könyvtárhasználók megfelelő szakirodalommal való ellátása. A könyvtárnak jelentős különgyűjteményei vannak, mint például *Mályusz Elemér*, *Kniezsa István*, *Lakó György*, *Süpek Ottó*, *Bognár György*, *Tomka Miklós* hagyatéka, valamint a régi könyvek gyűjteménye, melyeknek eszmei értéke a tartalmi és muzeális jelentőségében rejlik. A kar könyvvállománya jelenleg mintegy kétszázhatvan ezer kötet.

STEPHANEUM A Stephaneum épülete Szent Istvánról kapta a nevét. Makovecz Imre sajátos alkotása a campus központi területének különleges hangulatot kölcsönöz. A két egymásra támaszkodó kupola alatt egy négyszázharminc férőhelyes, lépcsős, sugaras szerkezetű széksorokkal kialakított nagyelődő van, mely a beépített színpaddal és az *Áment Lukács* tervei alapján épített, hárommanuális, harminchért regiszteres hangversenyorgonával színházi előadások, hangversenyek és konferenciák rendezésére is alkalmas. A jobb oldali bejárat oldalfalán *Boromisza Zolt Millennium* című festménye látható, melyet a művész az egyetem fennállásának tizedik évfordulójára adományozott. Az elsősorban oktatásra készült, de konferencia-helyszín céljára is kiválóan alkalmas épületben az Auditorium Maximum központi előadóterem kívül még öt száz-százötven férőhelyes előadó található. Reprezentatív tanácsterme a karnak a Pázmány-terem, amelyben két egész falat beborító olajfestmény látható: az egyik a Pázmány Pétert ábrázoló kép, melyet *Than Mór* festett, a Szépművészeti Múzeum tulajdona, a másik pedig a *Mathias Mester* által 1800-ban alkotott, eredetileg oltárképnek készült, *Szent Anna tanítja Máriát* című festmény, amelyet az épület felszentelése alkalmából adományozott a Katolikus Egyetemi Alapítvány az egyetemnek. Az épületben működő intézetek: Szociológiai Intézet, Pszichológiai Intézet. Itt található a Rectori Hivatal központi informatika csoport és a HÖK irodája. A mellékszárnyban egy diákok és tanárok számára egyaránt használható klubhelyiség és menza-étterem is működik.

Stephaneum

Stephaneum, előadóterem az orgonával

Ambrosianum

Műszaki épület

Főbejárat a portával

Auditorium

Catharienum

Anselmianum diákokkal

Kollégiumok

Mediterrán terasz

DÍSZTÉR Három szobor áll itt: jelképek, amelyek összekötnék és összetartoznának, mégpedig egy képzeletbeli patak mellett, amelynek vize Szent István előtt tör fel, egy kör alakú mélyedésben. A tervezői elképzelést egy valamikor itt folyó csermely adta, amelyet az oroszok betemettek, ám a terület a mai napig természetes vízgyűjtőhelynek minősül. A szobrok egymással is szerves egységet alkotnak. Magyarország Keletet és Nyugatot köti össze, így a középpontban mértanilag és eszmeileg is Szent István szobra foglal helyet. A Keletet Arisztotelész képviseli, a kereszténység előtti filozófia egyik legnagyobb alakja. A nyugati oldalon Aquinói Szent Tamás szobra áll: ő dolgozta át a görög filozófus gondolatait, és öntötte őket keresztény formába. A tér kompozícióját *Makovecz Imre* tervezte.

EMERICANUM A Szent Imre nevét viselő épület az egykori magyar katonai tábor legré-

gebbi egysége. A tábor szolgálati rendjében egy ideig fogdaként működött. Az épület rekonstrukciója 1996 áprilisára készült el, ugyancsak *Zsigmond László* tervei alapján. Itt találhatóak a kari vezetőség és a dékáni hivatal irodái.

A MŰSZAKI ÉPÜLET A Budapest felől érkezők elsőként a *Siklósi József* tervei alapján 2000-ben elkészült épületet látják meg. A bástyatornyon kialakított címerpajzsokon a PPKE Bölcsész- és Társadalomtudományi Karának címerét helyezték el. A kart kiszolgáló karbantartó műhelyek, raktárak és garázsok mellett a központi üzemeltetési osztály irodái kaptak itt helyet. Itt található az orvosi szoba is.

AZ EGYETEMVÁROS BUSZMEGÁLLÓJA A 10-es úton menetrend szerint közlekedő Volán-busz *Egyetem* nevű megállójának építését 1996-ban, Lotz Károly akkori közlekedési miniszter közbenjárására a Közúti Igazgató-

ság végeztette. A hozzá tartozó portát, kerítést, személy- és autóbemjárót az egyetem saját forrásból valósította meg, Csernyus Lőrinc tervei alapján. A buszok 1996 szeptembere óta állnak meg itt. Az országút mellett az egykori szovjet kerítés helyére új, szép kivitelű kovácsoltvas kerítés került, amelynek költségeit adományokból fedezte az egyetem.

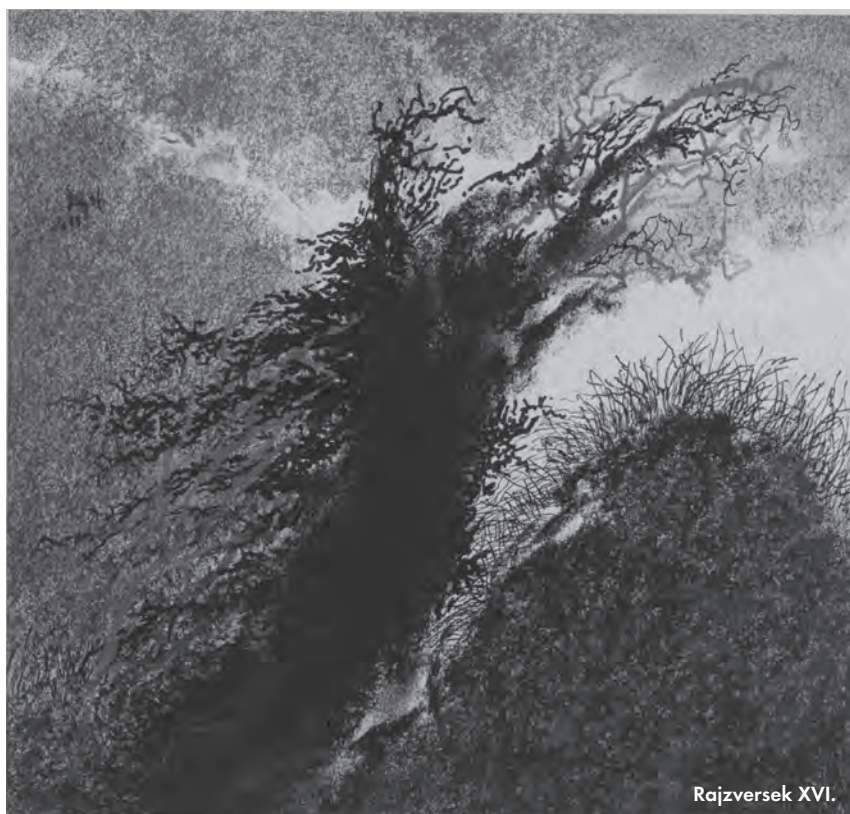
KOLLÉGIUMOK A kollégiumokat szerzetesrendek működtetik, a vidéki hallgatóknak három leány- és egy fiúkollégiumban biztosítanak elhelyezést. Az épületek az egyetem területén és a községben találhatók. Jól felszerelt, két-, három-, négyszemélyes szobákkal, konyhával és fürdőszobákkal, tanulótermekkel, tévé- és klubszobákkal, számítógép- és internet-hozzáféréssel. A vallási fejlődést a lelkeszségi programok szolgálják a kollégiumok kápolnájában.

♦ Weltler Ildikó

A Gambrinus első emeletén...

Sulyok Gabriella életmű-kiállítása Sopronban

Kétszer vehette át a Sopron Kultúrájáért elismerést, tavaly pedig a Pro Urbe Sopron díjjal is kitüntették. Szülővárosában ez év április 7-e és 27-e között életmű-kiállítással is tisztelegtek Sulyok Gabriella grafikusművész előtt. Az érdeklődők a Liszt Ferenc Kulturális Központban tekinthették meg a Mítoszok, legendák címet viselő, összegző tárlatot. A Munkácsy-díjas Sulyok Gabriella munkásságát Richly Zsolt Balázs Béla-díjas rajzfilmrendező, animátor és grafikus méltatta, aki a megnyitón a Sopronmedia.hu munkatársának elmondta: „a művész a kis méretű képein is monumentálisat alkot, tussal pedig úgy dolgozik, ahogyan csak kevesen képesek”.

Rajzversek XVI.

Önarckép

Fotográfia a művész fotójával

A szintén soproni származású Richly Zsolt felidézte azokat az éveket is, amikor fiatakorukban a város neves rajziskolájában együtt tanultak Sulyok Gabriellával:

– Büszke vagyok arra, hogy az egykori soproni kaszinó ezen épületében, a legfelső emeleten, Ágoston Ernő keze alatt közösen tanultunk rajzolni. Míg én akkor még kockákat drapériára rajzoltam ceruzával, addig a nagyobbak, így Gabi is, szénnel, pittkrétával már portrét alkotott. Olyan neves képzőművészek is itt tanulták az alapokat, mint Gyulai Líviusz, Kutas László és Hertay Mária. Életünk során, bár magunk mögött hagytuk e meghitt fészket – hiába a Budapesten, a Bagdadban vagy a Zürichben eltöltött évek –, Sopron mindannyiunkat visszahív és visszavár.

A Soproni Téma számolt be a tárlatról.

– Idén ünnepeltem a nyolcvanadik születésnapomat, ebbe a kalandos nyolc évtizedbe enged bepillantást a tárlat – mondta el ugyancsak a Soproni Témának Sulyok Gabriella. – A teljes képhez hozzátartozik, hogy a hatvanas, hetvenes években mi érdekelt, majd később mi foglalkoztatott, és ma mi köti le a figyelmemet. Az utóbbi években leginkább a természet varázsereje fogott meg. Teljesen friss képeket is hoztam, amelyek mutatják: a sokféle alkotói szakasz végül össze-

érik az emberben. Kicsit meglepető számomra is, ha belegondolok, hogy nyolcvanéves vagyok, de mivel elég „szemtelen” életet élek, még mindig a végtelen kíváncsiságom motivál, ami újabb ötleteket és újabb munkákat eredményez.

– Sopron iránt érzett szeretetem megszállottságnak is beillik, állandó honvágyam van, hiszen pár iraki évet leszámítva, képzőművészeti főiskolás korom óta Budapesten élek. Mégsem tudnám magam elképzelni soproni műterem nélkül – ezt a Pro Urbe Sopron díj átvételét követően a Kisalföldnek nyilatkozta Sulyok Gabriella..

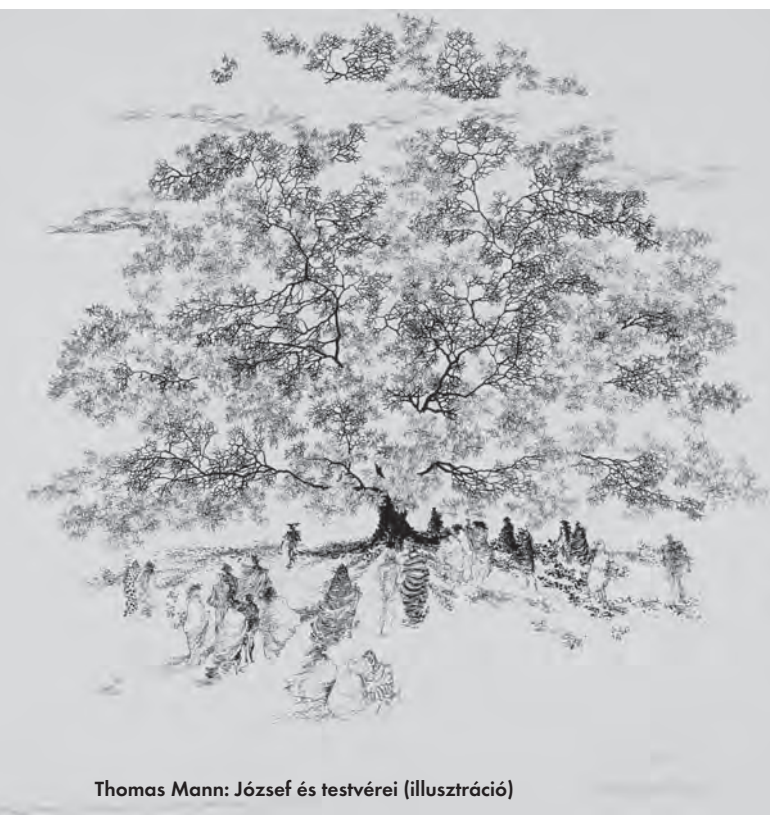
A Munkácsy-díjas grafikusművész arról is beszélt: abban, hogy a grafikát választotta, Sopron is szerepet játszott.

– A Gambrinus első emeletén működött Ágoston Ernő szabadiskolája, ahova tizenegy évesen elvitt édesanyám. Éppen élő modelleket rajzoltak, és engem is odaültettek. Profilt rajzoltattak velem. Annnyira megragadott az egész milió, a vonal, a tónus és a fény összhatása, hogy ezután már nem volt nehéz a választás. Később aztán megtanultam a rézkarc technikát is.

Sulyok Gabriella – aki idén tavasszal, március 12-én ünnepelhette születésnapját – a Magyar Képzőművészeti Főiskolán Fónyi Géza és Barcsay Jenő növendéke volt, majd a Színház- és Filmművészeti Fő-

A sumér agyagtáblákhoz

Thomas Mann: József és testvérei (illusztráció)

iskola filmrendező-operatőr szakos hallgatója lett. 1965–1970 között Bagdadban élt, az Iraki Régészeti Múzeumban dolgozott, kosztümtörténeti kiadványokat rajzolt (*A sumer viseletek – A babiloni-akkád viseletek – Az asszír viseletek*), 1970 óta újra Magyarországon él. Rézkarcokat, egyedi rajzokat és képzőművészeti videókat készít.

A tavalyi esztendő nemcsak díjat, hanem filmes sikert is tartogatott. Ősszel a szolnoki Alexandre Trauner ART/FILM Fesztiválon – amelyre nyolcvannyalok képzőművészeti filmet neveztek a világ minden tájáról – *Üzenet* című versenyfilmje elnyerte a Magyar Művészeti Akadémia különdíját.

Arról, hogyan vélekedik a rajzról, Sulyok Gabriella így ír a honlapján található ars poeticájában: „Vallom, hogy a rajz erkölcsi tartás, hitvallás, vélemény. Hiánya mindent elárul. Nem imitálható. Nem szakmai kérdés, fontosabb: talpon maradás, hűség, tisztánlátás és bátorság. A rajz érrendszerünk ritmusa, áramlása, todulása vagy elhalkulása – együtt zeng a táj, a vidék, a természet tüneményes szertelenségével vagy megrázó törvényeivel. Ha szemlélődésemhez megtalálom a rajz nyelvezetében a vonal kifejezőerejét – talán megérinthető a valóság. A rajz és a rajzoló méltó a nagy kísérletre: a valóság lényegének, mélységének – a láthatatlannak is – a megérintésére.”

◆◆ (Réfi Zsuzsanna)

KOVÁCS ÁKOS

FORMAI TANÁCS KÉRÉSE ÉJJEL

Drága Tanár Úr és aki boldogabb hitvese Önnek,
Félteke távoliságbul küldöm e fércemet éjszaka máris,
Boldog örömmel kérdeni Öntől bús buta kérdést,
Formai nagy diadal vajon ez, vagy csúf kicsi barna lepény?
Gondomat eldalolom,
Így szövöm disztichonom

Verseket írok, drága Tanár Úr, higgye meg, így van,
Hexametert követ heptameter biz' e végtelen tengeri éjben,
Újra csak hexameter, majd hepta- következik éppen,
Létezik ennyire furcsa világú, dúlt fajú, mixtura mérték?
Sorra ha sort besodort,
Öttagú zárja a sort

Mondja meg immár, van vajon ennek bármi hibája?
A hat meg a hét dala, drága Tanár Úr, engemet biztosan meghat,
Jó zene, épp csak a dallama önmaga töríbe dől be?
Rút keverék? Vagy túl sok a hét, s ne kövesse az öt kicsi törpe?
Pentametert ki akart? Érzem előre a bajt

A VÁLLÁT SIMÍTÓ NŐ

nem érdekli, hogy ő költészet-e
ingerlő vállán-karján átsimít
(támla mögül lesem meg orvul)
rózsás körmével rügy után kutat
vallatja püderszín pórúsait
kecces alakja kifordul
állát leszegve grimasszal segít
magának látni ráncokat
bal felől
de nincsenek
hátradől
elégedett

RÉFI ZSUZSANNA

ÖRKÉNY DRÁMÁJA OPERASZÍNPADON

Interjú Tóth Péter zeneszerzővel

Idegborzoló, hegedűs glissandók festik alá a dobozolást, a régi postaszignált idéző dallamok jelzik a levelek érkezését, s fuvola idézi meg a kakukkos óra hangját. Örkény István Tóték című remekműve könyvalakban 1967-ben látta meg a napvilágot, de a szerző már abban az évben átdolgozta nagy sikerű drámává, és két évre rá a legendás filmváltozat is megszületett. A Tóték most egy újabb arcát mutatja, hiszen operaváltozat készült belőle, amelynek az érdeklődők először április 26-án tapasztalhattak, a Magyar Állami Operaház nemrég megnyílt, új játszóhelyén, az Eiffel-csarnokban. A zeneszerzővel, Tóth Péterrel arról beszélgettünk, miként született meg a darab, milyen zenei parafrázisokat használt ennek a rendhagyó világnak a megjelenítésére, és hogyan éled újjá, kap új jelentést a több mint fél évszázados történet.

– Milyen zenei anyagot komponált a különleges darabhoz?

– A zene is groteszk. Már a nyitójelent is meglepő, hiszen azt képzeltem el, hogy a család úgy várja az autóbuszmegállóban az őrnagyot, mintha egy úttörőgyűlésen gyülekeznének, s közben éneklük a falu himnuszát. Az általam írt operában sok a zenei idézet, számos asszociáció kapott benne helyet, amelyet az egyes szituációk felidéztek bennem. A hajnali jelenetnél például a Hovanscsina Hajnal a Moszkva folyónál motívumát szőttem a zenébe, s ahogy a gondok jelentkeznek, ott megjelennek Debussy Felhőkjének dallamai. Amikor pedig a képzeletbeli egereket kergetik, ahhoz nekem Bartók-zene illett, a Cantata profana Vadászata, s A csodálatos mandarinból a hajsza... S ahogy akadnak visszatérő mondatok Örkény művében, a zenében szintén találni visszavisszatérő vezérmotívumokat. Zenei tréfáknak sem tudtam ellenállni, a postáshoz Beethoven Sors szimfóniájának jellegzetes hangjait társítottam vagy az egykori postaszignál dallamait. Azt szoktam mondogatni, hogy „neonormális” muzsikát komponáltam. S a megszokott nagyságú zenekart használok, nincs egyetlen különleges instrumentum sem. Bár a kocsmajelenetnél nagy kísértést éreztem, hogy cimbalomra is írjak egy szólót, de erről lemondtam, hiszen tudom, egy-egy rendhagyó hangszer alkalmazása meglehet, hogy az előadásszámot csökkenti...

– Mi jelzi a dobozolást?

– A hegedű glissandói festik alá ezeket a jeleneteket. A zenében is pontosan megjelenik a történet, hiszen például a kakukkos óra hangjait a fuvola idézi. Amikor pedig Tót a szájába veszi az elemlámpát, akkor ott nem hagyhattam ki, hogy a zenében Papageno lelakatolt szájú áriájának dallamát idézzem... Persze minden kicsit el van tolva, sprődre van véve, de közben a teljes operai eszköztár megjelenik, áriák, duettek, kvartettek, kórusrészletek hangzanak fel, s akad még szippantós keringő is. Különösen büszke vagyok a Levél-áriára, amelyet Tóték fia, Gyula kezd, aztán kánonná alakul. Olyan, akár egy filmes kép: írja a fronton a levelét, s ahogy az édesanyja és a többiek olvassák a sorait, úgy lesz belőle négyyszólamú kánon. A komponálásban rengeteget segített, hogy kiválóak Váradi Szabolcs versei. S persze maga a darab zseniális, bízom benne, hogy nem nagyon rontottuk el a zenével...

– Honnan származott az ötlet, hogy ebből a műből írjon operát?

– A tenorista László Boldizsár keresett meg ezzel az elképzeléssel.

– Nem rémült meg az ideától?

– Dehogya, rövest azt éreztem, hogy nagyon akarom ezt a darabot, örömmel írok hozzá zenét. S mindjárt felhívtam a csapatomat. Ugyanis az első operámat, az Árgyéus királyfi című mesedarabot is így komponáltam, mert ezzel a négytagú társasággal tudok igazán jól dolgozni.

Örkény István Tóték című drámája operaszínpadon, a jelenetfotókat Tóth Péter zeneszerző készítette

– Pedig korábban nem rajongott az operáért... Még akkor sem, amikor zeneszerzés szakos akadémistaként Petrovics Emil a dalszínházba hívta rendezőasszisztensnek.

– Úgy éreztem, távol áll tőlem az ottani világ. Egészen addig, amíg végig nem asszisztáltam egy alkalommal az egyik Puccini-operát a színpad mögött... Különbösen is érdekel az énekhang, hiszen temérdek kórusművet komponálok. De hadd meséljek a csapatomról! Schlanger András vetette fel először, hogy komponáljak egy meseoperát, szeretné bemutatni a szombathelyi színházban, s az ötletére hamar igent mondtam. Összeültünk négyen, András mellett még Váradi Szabolcs és Bognár Róbert vett részt a munkában. András és Robi megírták prózában a teljes darabot, Szabolcs versebe szedte, én pedig nekiláttam a komponálásnak. Olyan szellemes és virtuóz szövegeket kaptam, amelyekkel öröm volt dolgoznom. Fél év alatt meg is született a kétfelvonásos meseopera, de először ment a fiókba, a szombathelyi teátrum anyagi nehézségei miatt ugyanis elmaradt a premier. Viszont Szegeden Gyüdi Sándor karmester szívesen illesztette be a programba, eddig huszonhat telt házon van túl, tizenötezer gyerek ülte végig lelkesen. Sokszor végignéztam én magam is, s jó volt látni, hogy a kicsik tátott szájjal hallgatják, végigizgulják az előadást. Az Árgyéus királyfi kiváló tanulópenzt jelentett a Tótékhoz.

– Ugyanúgy dolgozott a kvartett, mint korábban?

– Igen, Schlangerékkel ismét összeültünk, s a regény, a dráma és a film alapján született meg a librettó. Háromnegyed év alatt elkészültem a komponálással, én ugyanis rögtön hangszerezve írok. Viszont csak hosz-

szű Canossa-járással találtunk színházat. Megmutattam azonban egykori osztálytársamnak, Kocsár Baláznak, akivel annak idején együtt jártunk zeneszerzésre. Ő most a Magyar Állami Operaház főzeneigazgatója, és tetszett neki a mű, a dalszínház vezetése pedig szívesen tűzte műsorra a Tótékat. Csak annyi volt a kérésük, hogy egyfelvonásos legyen az opera.

– Hosszabbra tervezte?

– Igen, kétfelvonásosra, de végül is egy jelenet kihagyásával megoldottuk a rövidítést, s nem lett hosszabb a produkció kilencven percnél.

– A szegedi színházban is játsszák a drámát. Megnézte már?

– Nem, mert él bennem egy világ, és majd csak az opera ősbemutatóját követően megyek el arra az előadásra. Érdekes egyébként, hogy Petrovics tanár úr, aki a zeneszerzés szakot irányította, mindig azzal fenyegetett minket, hogy csak akkor kezdjünk el operát írni, hogyha képesek vagyunk két évig együtt élni például Raszkolnyikovval. Számomra azonban mindkét opera komponálása örömet okozott. Kellemes hat-nyolc hónapnyi munkát jelentettek ezek a művek. Rég nevettem annyit, mint most, amikor a Tótékat írtam. Jó volt vele foglalkozni.

– Mennyire komponálta a szerepeket konkrét énekesekre?

– László Boldizsár, az ötletgazda volt számomra az első perctől az őrnagy, így természetes, hogy a figurát rá írtam, ahogy Ágikaként

LEXIKON: Tóth Péter 1965-ben született Budapesten, édesapja Tóth Elek cimbalom-művész. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemre 1985-ben nyert felvételt, Petrovics Emil zeneszerzés osztályában 1990-ben szerzett diplomát, később dramaturgja lett a Magyar Állami Operaháznak, s a Magyar Rádió zenei együtteseinek szerkesztője. 1992 és 1995 között szabadúszó zeneszerzőként színházi kísérőzenét írt. 1992-ben a Katona-Kodály Zeneszerzőversenyen 3. díjat nyert a *Kis szvit* című műve. Több évig dolgozott a Színház- és Film-művészeti Egyetemen óraadó tanárként. A Weiner Leó Zeneművészeti Szakközépiskola igazgatóhelyettesi posztját 1999-től 2007-ig töltötte be, 2008-tól pedig négy éven keresztül az Óbudai Társaskör művészeti vezetője volt. 2011 szeptemberétől a Szegedi Tudományegyetem Zeneművészeti Karának tanszékvezető főiskolai docense, két évvel később dékánja, 2015-től egyetemi tanára. Tóth Pétert az elmúlt évtizedben budapesti, országos és nemzetközi versenyek zsűritagjaként is feltűnt. 2006-ban a *Lángok* című kórusművéért a KÓTA 1956 tiszteletére kiírt zeneszerzőversenyén 2. díjat, 2010-ben a Liszt Ferenc születésének 200. évfordulója alkalmából rendezett megméretésen pedig 1. díjat szerzett. Munkásságát 2007-ben Erkel Ferenc-díjjal, 2009-ben Arany Hangvilla díjjal jutalmazták. 2013-ban elnyerte a Bartók Béla–Pásztory Ditta-díjat. A Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja.

Nánási Helga élt a fejében. A többieket illetően nem volt előzetes elképzelésem, de örülök a dalszínház szereposztásának, annak, hogy Szvéték László, Vajda Júlia, Cserhalmi Ferenc kelti életre a főszereplőket. Az előadás színpadra állítója pedig Káel Csaba.

– *Két egyfelvonásos opera kerül színre, a Tóték előtt Kenessey Jenő Az arany meg az asszony című darabja hangzik fel. Mindkét műben egy-egy érkező katona forgatja fel a családi békét, s mindkettőre igaz az első operában elhangzó mondat, mely szerint: „a polgár megvédi a házát, oly módon, amint tudja”...*

– Érdekes lesz ezzel a hetvenhat esztendeje bemutatott darabbal együtt hallgatni a művet, s kíváncsi vagyok, hogyan hatnak egymásra. Engem a Tótékban valójában az izgat, az jelenti számomra a mű által feltett, legnagyobb kérdést, hogy meddig megyünk el a megfelelési kényszerünkben. Mit teszünk meg azért, hogy megóvjuk a családjunkat?

– *Mit szolt az opera ötletéhez Radnóti Zsuzsa, Örkény István özvegye?*

– Örült, hogy a Tótékból opera születik, már várta, hogy valaki zenés változatként viszi színpadra. Tetszett neki az általunk összeállított verzió, s szereti Váradi Szabolcs verseit. Pozitívan fogadta a csapatunkat, és eljött a próbákra is. Arról beszélgettünk vele, hogy ennél a darabnál a színre állításnál az egyetlen változó pont az: ki, hol mutatja meg a nézőknek, hogy Tóték fia, Gyula halott. Nálunk ez eléggé késői pillanat. A kocsmajelenet kimerevedik, s megjelenik a tábori posta. Monoton hang mondja el a levél tartalmát, s aztán minden megy tovább... Radnóti Zsuzsának megemlégtettem, érdekes volna Örkény egyperceséből is minioverákat írni, összefűzni őket egy csokorba. Abban maradtunk, először várjuk meg, hogyan fogadja a dalszínházi változatot a közönség.

– *Készül már a következő darabja is? Tervez újabb operát?*

– Igen, szívesen írnék Roxane címmel operát, a Cyrano de Bergerac-i történetet női szemszögből bemutatva. De ez már későbbi terv, akadnak idei bemutatóim és előadásaim is. Nyáron, a Szegedi Szabadtéri Játékok Ajándékkoncertjén elhangzik két korábbi darabom, a Hunyadi intermezzo és Csontváry szimfoniája. A város már ősze is rendelt tőlem

az árvíz apropóján egy művet. Kaptam kórusfelkérést is, jövő nyáron Debrecenben, a Bartók Kórusverseny nyitódarabját várják tőlem, egy félórás, oratórius művet. Emellett belevágtunk barátommal, Kovács Gábor Dénessel egy Trianon témájú zenés darabba. Már a bemutatkozó időpontja is megvan: 2020. november, Műpa, a Zuglói Filharmonia a partner ebben az előadásban. Dénes nagyon komolyan beleásta magát a történelmi háttérbe, jegyzőkönyveket olvas, jelenlegi elképzelésünk szerint ez a produkció színház lesz a színházban. Egy színészsztálya próbál a vizsgaelőadására, amely Trianonról szól. A

stációkat szeretnénk végigjárni, bemutatni azt, hogy hogyan jutottunk el addig a bizonyos szerződésig... Szerencsére akad tennivaló bőven.

– *Mi a helyzet a szegedi egyetemen, ahol ön a dékán?*

– Átalakítottam a zeneművészeti kart Bartók Béla Művészeti Karrá, így más művészeti ágakkal is bővülünk, például képzőművészettel. Közben elkezdődött százket év után az épületfelújítás, terveznek egy új létesítményt is. Ott ugyancsak sok a teendő, így általában a hét első felét Szegeden töltöm, aztán Budapesten jut idő a komponálásra meg a zeneműkiadómra. A Kontrapunkt idén ünnepelhette a tizedik évfordulóját, s már több mint harminc zeneszerzőnek jelentetjük meg a kompozícióját.

– *Most négy alkalommal tűzte műsorára az Operaház a Tótékat. Mi lesz a folytatása, a további élete ennek a produkciónak?*

– A tervek szerint jövőre is szerepel a programban hat alkalommal, és bízom benne, hogy máshol is előadhatjuk, érdeklődik iránta például a Szegedi Szabadtéri Játékok, de más teátrum is megkeresett már bennünket. A Tóték ugyanis nagyon erős és örök érvényű darab a zsarnokságról, a behódolásra, arról, hogy meddig megyünk el, hogyan védjük meg a szeretteinket... ♦

OTTHONT KAPOTT A NEMZETI TÁNCSZÍNHÁZ

Áder János köztársasági elnök ez év februárjában avatta fel a Nemzeti Táncszínház új épületét a fővárosi Millenáris Parkban. Az új Nemzeti Táncszínház elkészülte mérföldkő a magyar táncművészet életében – hangsúlyozta a színház igazgatója, Ertl Péter a sajtótájékoztatón. A legmodernebb színháztechnikával felszerelt táncszínházat úgy tervezték, hogy képes legyen kiszolgálni a jövő koreográfusait is. A mintegy hétezer négyzetméteres új Nemzeti Táncszínházat a Millenáris Park E épületében, a volt Ganz Művek egykori ipari csarnokában alakították ki. A nyitógálával megkezdődött a 2019-es Budapesti Táncfesztivál. Az intézmény 2014-ben költözött ki korábbi helyéről, a budai Várszínházból, az egykori karmelita kolostorban a közelmúltban a Miniszterelnökség kapott helyet. Az elmúlt néhány évben a színház ideiglenes játszóhelyeken működött.

Bár Magyarország első állandó táncszínháza elsősorban a táncszakma igényei alapján épült, az eredmény mégis egy multifunkcionális, számos kulturális célra vagy rendezvény-szervezésre hasznosítható épület lett – erről már Glázer Tamás, a Millenáris Nonprofit Kft. ügyvezető igazgatója számolt be. A klasszikus háromhajós elrendezésű ipari csarnokot a ZDA – Zoboki Építésziroda tervei alapján alakították át, kezdetektől szem előtt tartva a táncművészszakma elvárásait. **Zoboki Gábor** építész elmondta, hogy a Ganz művekben annak idején a kor nagy tudósai dolgoztak, s a helyszín történelmi szellemisége egyértelműen átmenthető a kortárs művészet világába. Az átépítéskor ezért megőrizték és láthatóvá tették az egykori transzformátorgyár acélszerkezetének szegecselt tartóoszlopait. Az épület egyetlen teljesen új eleme a főhomlokzat és az egybefüggő, pillérek nélküli előcsarnok, amelybe

– az átépítés legnagyobb szerkezeti kihívását adva – csonka kúpként „lóg be” felülről a kisértető jellegű produkcióknak helyet adó, százhusz fős kisterem. Az előtérben „lebegő” kistermet ezeröttszáz tonnás vasbeton szerkezet tartja, amely a régi épület és az új előcsarnok pilléreire támaszkodik. Az előtér kettős funkcióinak tesz eleget, itt találkozik a park az egykori ipari épülettel, a szabadidős tevékenység a kultúrával. A pavilonszerű előcsarnok ezért nyitott, kávézót is magába foglaló közösségi térként működik a park látogatói számára.

Az épület központi helyszíne a korábbi stúdióteréből átépített, közel négyszáz férőhelyes, dinamikus alakítható mobil nézőtérrel ellátott nagyterem a nagyszínpaddal. Az épületben helyet kapott két próbaterem, egy oktatási, rekreációs programokat befogadó kamaraterem, egy hangstúdió, valamint a hozzájuk kapcsolódó kiszolgáló helyiségek és öltözők is. Minden játzó- és próbatermet speciális, borovi táncpadló borít, amely a lehető legjobban kíméli a táncosok ízületeit.

A nyitógála után a nagyközönség is birtokba vehette a Nemzeti Táncszínház új épületét. Február 16-án az idén negyvenesztendő Györi Balett társulatának előadása avatta fel a táncszakma várva várt új otthonát. Külön erre az alkalomra a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Szimfonikus Zenekarával kiegészülve Beethoven VII. szimfóniájának feldolgozásával léptek fel – *Passage* címmel –, továbbá részleteket adtak elő a még tavaly bemutatott *PianoPlays – etűdök Liszt és Wagner műveire* című balettjükből is Balázs János zongoraművész közreműködésével. A gálaműsorral kezdődő Budapesti Táncfesztivál mintegy huszonnégy előadással és kilenc premierrel várta a közönséget a február 15. és március 2. közötti időszakban. ♠ (W. I.)

BOBORY ZOLTÁN

KHÁRON ÚR, KÉREM!

Azért írok önnek, mert szeretem az életet. Sokan vannak, akik szeretnek, fontosak nekem.

Értelmetlen hát minden követés, ladikozás, hajnali suttogások, ringató, konok varázs...

Hát, Kháron úr! Én, Bobory Zoltán arra kérném, egyelőre ne zaklasson, hagyjon engem békén.

Ám, hogy barátságunkon ne essen csorba végül, ajánlok önnek néhány címet. Persze, név nélkül!

KHÁRON VÁLASZA

Én egy egyszerű révész vagyok, ki, mint más is, a piacról él.

Reggel kimerem a vizet, öreg, kiszolgált ladikomból, fölveszem a rendeléseket, aztán indulok a munkába.

A Stűx kérem, nem gyerekjáték!

Hogy maradnék sokszor az ágyban!

Mert nem könnyű ám ezzel a sok unalmas, hallgatag lélekkel.

Viszont a pénz, az meg kell, jól jön ha befolyik némi obolosz...

S bár tudjuk, a Főnök haragszik, mégis van, aki megveszteget.

Hogy megéri-e? Hát nem mindig...

Múltkor alaposan ráfáztam, mert visszavíttem a H. urat; egy esztendő óta ütem bilincsben... Így aztán meg kell jól gondolnom, a váratlan ajánlatokat...

De maga tisztességes ember! Kedvelem azt, ki szeret élni, pedig félttem ezt a munkámat; Mert legalább van! Mit csinálnék?

Szóval, halaszthatunk, csak kérem: Maradjon közöttünk az üzlet.

Tudja, Erebosz és Nűx fia, nem kerülhet senki ajkára, holmi kis korrupció miatt.

Tehát kezet rá, áll az alku. Ha valóban végiggondolta. És közben a Főnök parancsa. Mert az, azért – tudja – kell hozzá. Nélküle tehetetlen vagyok. Forduljon felé bizalommal. Könyörögjön egy kicsit neki. Az önértet, uralom, ilyenkor...

És – kérem –, ne feledkezzen meg az oboloszról sem, mint mondtam, én is csak a piacról, élek...

EGYSÉG ÉS SOKSZÍNŰSÉG ÖRMÉNY BIBLIA ÉS VALLÁSOS TÁRSADALOM

címmel rendezett kiállítást az Országos Széchényi Könyvtár a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Armeniológiai Intézetével közösen a Budavári Palotában, az OSZK Könyvtárában. A különleges tárlaton, amely 2019. március 25-étől május 11-éig volt látogatható, több mint százéves ereklyék tanúskodtak az örmény társadalom sokszínűségéről.

Az örményeket a világ első keresztény népeként tartják számon, akik a keresztény–muszlim kontaktzónában (a Perzsa, az Oszmán és az Orosz Birodalom területein) is évszázadokon keresztül megőrizték hitüket, sokszor az államiság teljes hiányában. Az *Egység és sokszínűség – Örmény Biblia és vallásos társadalom* című kiállításon nemcsak az első három teljes örmény bibliakiadás (Amszterdam 1666, Isztambul 1705, Velence 1733) látható, hanem számos családi ereklye, valamint az erdélyi örmények vallásgyakorlatához kötődő tárgyak. A több mint százéves kincsek egy-egy oszmán-örmény család mikrotörténelmét hordozzák. A tárgyak, amelyek városról városra kísérték a túlélő családokat, rávilágítanak az oszmán-örmény társadalom kulturális, nyelvi és vallási sokszínűségére.

Az örmények a XVII. században vándoroltak be nagyobb számban Erdélybe, ott uniót kötöttek a katolikus egyházzal, majd viszonylag gyorsan integrálódtak a magyar társadalomba. A dualizmusban számos parlamenti képviselőt, minisztert, sőt miniszterelnököt adtak Magyarországnak, az aradi tizenhármak közül pedig Kiss Ernő és Lázár Vilmos is erdélyi örmény származású volt.

Az első teljes örmény nyelvű Bibliát 1666-ban, Amszterdamban nyomtatták örmény kereskedők finanszírozásával, Albrecht Dürer művészetét közvetítő metszetekkel gazdagon illusztrálva. A Biblia kiadása az egységet jeleníti meg, viszont a különböző területeken élők vallásgyakorlata sokrétű. A felekezetszerveződésre a hagyományos örmény apostoli vallás mellett hatással volt a római katolikus egyház és a protestantizmus is.

✦ (Weltler)

Tomarza (Oszmán Birodalom), örmény templom, zarándoklat, XIX. század

KIS OFFICIUM,
VILÁGOSÍTÓ
SZENT GERGELY
PÜSPÖKRŐL,
AZ ÖRMÉNY ORSZÁGOK'
MEGTÉRÍTŐJÉRŐL.
KÉSZÍTETETT
A' SZENT PÜSPÖKNEK
KÜLÖNÖS TISZTELŐJÉTŐL.
NYOMTATTATOTT
A' SZAMOSUJVÁR VÁROSSA KERESKEDŐ
TÁRSASÁGA' KÖLTSÉGEVEL
1834. ESZTENDŐBEN.

KOLO'SVÁRT A' KIRÁLYI LYCEUM' BETŰIVEL.
DÁNYI LUKÁCS
L. kanczár, fúgperes,
Erd. káth. plébános
SZAMOSUJVÁR.
1834.

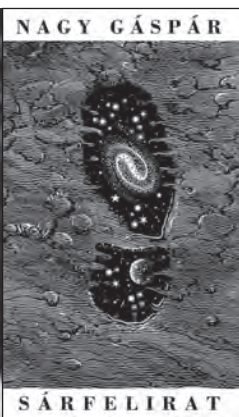
1. Tomarza (Oszmán Birodalom), örmény templom, zarándoklat, XIX. század
2. és 6. Az első örmény nyelven nyomtatott Biblia, Amszterdam, 1666 (Örmény Nemzeti Könyvtár, Jereván)
3. Világosító Szent Gergely, az örményeket krisztianizáló szent tiszteletére készült erdélyi officium
4. Ereklyetartó, Oszmán Birodalom (jelenleg: Budapest, Örmény Múzeum)
5. Ezüst imadoboz, Sölöz (Bursa vilajet), magángyűjtőnél

WELTLER ILDIKÓ

JUBILÁNSOK

Csak üdvözölni tudom ezt a mostanság kialakult jófajta divatot: az évfordulók szerinti visszaemlékezéseket, megemlékezéseket szellemi, alkotóművészeti életünk területén. Mert a memóriánk igencsak kurta – és nem csupán a halmozódó információk okán –, önös-ösztönös okokból is hajlamosak vagyunk észrevétlenül túllépni kulturális létünk érdemi eseményein, fontos dátumain. A jubileumok kapcsán viszont ezeket sorra feleleveníthetjük!

Most például ennek révén olyan, nagy képességű írók, költők alkotói pályájára irányíthatjuk reflektorunkat, akiket még – közülünk jó néhányan – személyesen ismerhettünk. S jubileumuk ürügyén a fiatalabb generációk figyelmét is rögzös pályát bejáró alakjuk felé fordíthatjuk. Ezt remélve adjuk közre – a nagyon is széles skálájú kínálatból – alábbi, bevallottan szubjektív összeállításunkat. (A szerk.)

NAGY GÁSPÁR – 70 éve született

(1949–2007)

Az ősi földművescsalád gyermekének, a Béraltaváron, egy kis Vas megyei faluban született Nagy Gáspárnak meghatározó élménye volt paraszti léte és kereszténysége megélése. Gyerekkorát és egész későbbi életét 1956 erőteljesen befolyásolta: a náluk is szállást találó, Nyugat felé menekülő diákoktól hallotta először a forradalom valóságos történetét. Ugyancsak óriási hatással voltak rá a Pannonthalmi Bencés Gimnázium falai között töltött évek, ahol sokat tanult az ezeréves magyar történelemről és kultúráról. Érettségi után egy évig segéd munkásként dolgozott Szombathelyen, eközben már verseket is írt. Népművelő-könyvtáros szakon végzett 1971-ben, s ugyanebben az évben már szerepelt egy helyi antológiában. Példaképei és mesterei közé olyan nevek tartoztak, mint Nagy László, Kormos István, Weöres Sándor, később pedig Jékely Zoltán és Pilinszky János.

Az 1968-as prágai tavasz ugyancsak meghatározta világképét és történelemszemléletét. Ekkor került először a politikai rendőrség figyelmének középpontjába is, s egészen a rendszerváltásig a megfigyelték közé tartozott.

1971-től Budapesten élt és dolgozott könyvtárosként. Irodalmi pályafutása Kormos István támogatásával indult el igazán: ő mutatta be Nagy Gáspárt az Élet és Irodalomban, s ő adat-

Hamarosan az összmagyarság hagyományainak ápolását szolgáló Bethlen Gábor Alapítvány titkári teendőit is Nagy Gáspárra bízta, hosszú időn át látta el ezt a feladatát.

Írószövetségi titkárként csak 1985 márciusáig dolgozhatott, ekkor ugyanis – az azóta már híressé vált – Nagy Imréről szóló verse miatt távoznia kellett. Évtizedes próbálkozás után 1988-ban sikerült végre elindítani az első független irodalmi folyóiratot, a Hitelt, amelynek Nagy Gáspár is szerkesztője lett.

A diktatúra idején tanúsított folyamatos ellenzéki magatartása költészetének is egyik meghatározója. Verseiben különös összhangba kerül a tragikum, az ironia és a játékosság. Életszemlélete, erkölcsi tartása átüt sorain. Lírájában jól megfér egymás mellett a hagyományos és a posztmodern verselés. Egyéni szóösszetételei, gazdag jelentésű szókapcsolatai félreismerhetetlenül egyediek.

Tiszteletére nemcsak a Nagy Gáspár Irodalmi és Művészeti Díjat hozták létre, hanem egy labdarúgó-emléktornát (közkedvelt néven a Gazsi Kupát) is. Halálának tizedik évfordulóján szobrot emeltek neki Budakeszin, a 2019-es évet pedig Nagy Gáspár-emlékévvé nyilvánították.

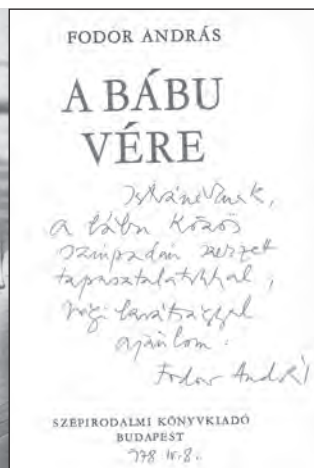
ta ki az első kötetét is 1975-ben. Hamarosan a Móra Kiadóhoz került szerkesztőnek. A nyolcvanas évek első felében titkárként vett részt a Magyar Írószövetség életében. A szervezet akkoriban a szellemi szabadságért folyó küzdelem fontos fóruma volt, a rendszerváltás egyik előfutára.

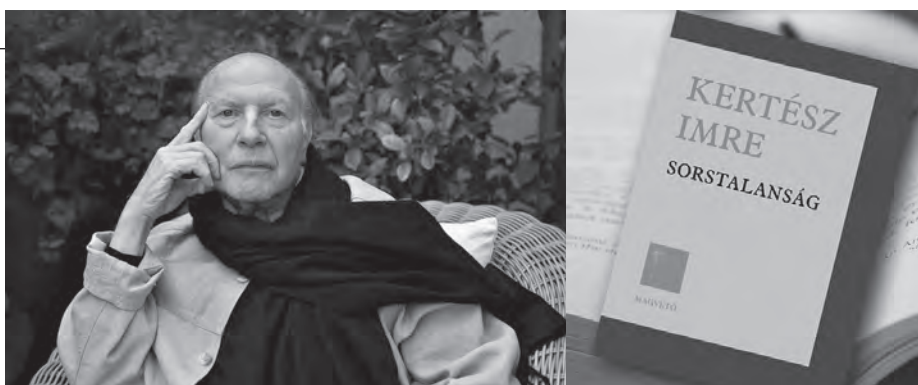
FODOR ANDRÁS – 90 éve született

(1929–1997)

Kaposvári gimnáziumi osztályfőnöke Takáts Gyula költő volt, már ez is érthető módon nagy hatással volt pályaválasztására. Első verse még gimnazista korában jelent meg, a pécsi Sorsunk című folyóiratban. Később a nevezetes Eötvös Collegiumba került, ahol életre szóló barátságokat kötött, Fülep Lajos tanítványa volt. Egyetemista korában az Illyés Gyula szerkesztette Válasz című folyóiratban kapott publikálási lehetőséget. Amikor előbb a Választ, majd az Eötvös Collegiumot is elhagyta, a kommunista hatalom, Fodor András műfordításokból tartotta fenn magát és ápolta kapcsolatát az irodalommal. Versei megjelentetésére csak 1954-től nyílt újra alkalma, a Csillag című folyóiratban. Hosszú időn át dolgozott az Országos Széchényi Könyvtár főmunkatársaként, irodalmi folyóiratok, kiadványok szerkesztője volt. A nyolcvanas évek első felében a Magyar Írószövetség alelnökeként tevékenykedett. 1992-ben munkásságát Kossuth-díjjal jutalmazták.

Széles körű műveltsége az irodalom mellett a zenével és a képzőművészettel is kapcsolatba hozta. Rendszeresen írt ilyen jellegű tanulmányokat, könyveket, zeneértelmező esteket szervezett. Csorba Győzővel, Takáts Gyulával, Tüskés Tiborral folytatott levelezése, nemkülönben évtizedeken keresztül vezetett naplói fontos kultúrtörténeti adalékkal szolgálnak.

KERTÉSZ IMRE – 90 éve született

(1929–2016)

A Budapesten született író sokféle értelemben is hosszú utat járt be. Zsidó családban jött a világra, tizennégy éves korában átélte (és túlélte) Auschwitz, majd Buchenwald borzalmait. Mindezek után 1948-ban sikerült leérett-ségiznie Budapesten. Sokféle munkát végzett: volt a Világosság munkatársa, gyári munkás, a Kohó- és Gépipari Minisztérium sajtóosztályának munkatársa, végül író és műfordító lett.

Első regényét, a Sorstalanságot, amelyért később a nemzetközi ismertséget hozó Nobel-díjat kapta, 1960-tól 1973-ig írta. Némi kálvária után a mű végül 1975-ben jelent meg, a Szépirodalmi Könyvkiadónál. A későbbiekben kisregényeket, újabb regényeket, valamint műhelynaplókat és esszéket írt.

Életműve egyértelműen önéletrajzi ihletésű, a holokauszt és az önkényuralom nehéz kérdéseit tárgyalja. A totalitarizmus emberének szabadságát, a történelem lezárhatatlanságát, a különböző gondolkodásmódok kibékíthetlenségét firtatja. Sorstalanság című regényéből ő maga írt forgatókönyvet, a filmet Koltai Lajos rendezte. Műveit számos nyelvre lefordították, több magyar és nemzetközi irodalmi kitüntetést kapott. A magyar irodalom első és mindmáig egyetlen Nobel-díjasa éveken át Németországban élt. Budapesti otthonában hunyt el, hosszas betegeskedés után.

KODOLÁNYI JÁNOS – 120 éve született

(1899–1969)

A népi írók kiemelkedő alakja, Németh László jó barátja, a XX. századi magyar irodalom kritikailag mindmáig méltatlanul kevésbé elismert képviselője. A nagyközönség körében ugyanakkor népszerűsége töretlen.

Vidéki katolikus köznemesi családból származott, anyja Martinovics leszármazott volt. A család története tele van sötét lapokkal: tragédiákkal, szerencsétlenségekkel. Szülei elváltak, a gyerekek az apjukkal Pécsváradra költöztek. Apját, aki „ólommadárnak” gúnyolta őt sántasága miatt, Kodolányi a Boldog békeidők című regény főhősének, Németh Gyulának az alakjában örökítette meg.

A Pécsváradon élő sváboktól már kislányként megtanult németül, s az ottani templomi orgonától kapta korai zenei élményeit. Erdész apját

egy idő után ismét áthelyezték, méghozzá az „Ormánság fővárosába”, Vajszlóra, amely több későbbi művében felismerhető. Középiskolába Pécsen és Székesfehérváron járt. A pécsi állami főreálgimnáziumban a verés, akárcsak otthon, mindennapi nevelési eszköznek számított. Kodolányi mélyen megvetette „korlátolt szellemű”; „barom, buta, bornírt” tanárait. Szándékosan nem tanult jól, még évet is ismételt, egészsége pedig egyre gyengébb lett, sokat betegeskedett. „Szenvedései városát”, Pécsen elhagyva átiratkozott a székesfehérvári gimnáziumba, s ott is érettségizett.

Már az iskolában irodalmi önképzőkört vezetett és irodalmi lapot szerkesztett. Érettségi után Vajszlón lett tanító, s időnként versei is megjelentek. Életre szóló hatással volt rá, amikor megismerte a szomszédos Csányoszló református lelkészét, Csikesz Sándort. Rendszeres találkozásaik során megismerte a legfontosabb tudományokat és szellemi áramlatokat.

Megnősült, majd feleségével, Csösz Matilddal, aki egy életen át hű társa lett, Budapestre költözött. Apjával megszakadt amúgy is rossz kapcsolata. Az akkoriban még teljesen ismeretlen költő elbeszéléseket kezdett írni, első írását a Nyugat közölte. A sikeres debütálás után ismerkedett meg Móricz Zsigmonddal, így kezdődött hosszú barátságuk. Rendszeres publikálási lehetőséghez Mikes Lajos, a fiatal írók közismert támogatója révén jutott Az Est-lapokban. Hamarosan leszerződött az Athenaeum Könyvkiadóval, amely számos elbeszélését és regényét megjelentette. Mindeközben Kodolányi és két gyermekkel bővült családja élete állandó anyagi szűkösségekben és folyamatos költözködéssel telt. Napilapoknak és folyóiratoknak írt, olykor szerkesztőként is dolgozott.

Élete egyik legfontosabb korszaka a népi mozgalom kibontakozásával kezdődött meg a húszas, még inkább a harmincas években. A paraszti életet bemutató írásait már jóval a mozgalom megszerveződése előtt elkezdte írni. Kodolányi tevékenyen részt vett a falukutatásban: előadásokat tartott, vitaesteken vett részt, eljutott az országhatárokon túlra is. 1931-ben Debrecenben egy közös előadói esten a Nyugat népi szárnyának kiemelkedő fiatal íróit kívánták bemutatni, s a választás Kodolányira, Németh Lászlóra, Illyés Gyulára, Szabó Lőrincre és Erdélyi Józsefekre esett. Hamarosan szakadás következett be az írótsadalomban (elsősorban Babits és a népi írók személyes konfliktusa miatt), s kialakult a „népiek” és az „urbánusok” tábora.

A harmincas évek írói sikerei végre anyagi helyzetét is rendezték, népszerűsége pedig az egekbe szökött. A regényírás mellett a Magyarország című lap szerkesztője is lett. Egy baranyai útjára magával vitte néhány író-társát, akiket megdöbbenett a kihálófélben levő magyar falvak állapota. Az ott szerzett tapasztalataikról beszámoló cikksorozat és Illyés Gyula hasonló témájú írása felhívták a közvélemény figyelmét a parasztság súlyos helyzetére.

A mozgalomra reagálva a harmincas években a kormány támogatásával megalakult a Zilahy által meghirdetett Új Szellemi Front, amely igencsak megosztotta az írótsadalmat. Hívei, köztük Kodolányi, Szabó Lőrinc és Németh László úgy vélték, ezzel lehetőség nyílik a nemzet legfontosabb kérdéseinek megoldására. Az Új Szellemi Front azonban idővel elhalt, miután felismerték, hogy nem képes megvalósítani a népi írók követeléseit.

Politikai téren kezdeti baloldali vonzalma után a második világháború idején írt cikkeiben érezhető volt a „népi életosztón” hatása. Hitler-ellenes volt, ugyanakkor a szélsőjobboldali Nemzetőrbe is írt. Az emlékezetes 1943-as balatonszárszói írótalálkozón Kodolányi mondta a megnyitóbeszédet.

A háború után a Rákosi-rendszer őt is elhallgattatta, mint oly sokakat – a „boszorkányüldözés” elől balatonakarattyai villájába vonult végleg vissza. Az ötvenes évekbeli Nagy Imre-korszak a kulturális életben is hozott némi enyhülést. Aktívabb írótsársai, mint

Veres Péter és Illyés Gyula, igyekeztek kimozdítani hallgatásából, s visszavezetni a szellemi életbe. Hosszas huzavona vette kezdetét – üzenetek, levelezések, feltételek. Végül engedélyezték bizonyos műveinek kiadását, az ötvenes évek végén, már a Kádár-rendszerben Kodolányi visszatérhetett az irodalmi életbe, és tagja lett a Magyar Írószövetségnek is. Amolyan különc íróként bekerült a „három T” „türt” kategóriájába.

Kodolányi egyre többet betegeskedett, ráadásul a gyógykezeléseket nemegyszer elutasította. Végül cukorbetegségének egyik szövdménye okozta halálát 1969-ben. Temetésén Veres Péter búcsúztatta, 1990-ben posztumusz Kossuth-díjat kapott.

Realista novelláiban és kisregényeiben általában a tragikus helyzetű kisparasztságot és a lecsúszóban levő középosztályt ábrázolta. Az elsők között hívta fel a figyelmet a magyarság vészes, egyre súlyosbodó fogyatkozására. Írásainak alaphangja gyakorta sötét, komor. Életművének jó részét a társadalom javításának a vágya jellemzi. Nagy történelmi regényei erőteljes történeteken át mutatják be a nemzeti múltat, bibliai történeteket vagy ősi mondavilágokat, s általánosabb érvényű emberi magatartásformákat kívánnak az olvasó elé tárni. Népszerűségét mutatja, hogy a kommunista cenzúra elmúltával, a rendszerváltás után könyveit újra és újra kiadták, s az életműve iránti érdeklődés máig nem hagyott alább.

DÉRY TIBOR – 125 éve született

(1894–1977)

Jómódú, magyar–osztrák polgári család gyermekeként a Budapesti Kereskedelmi Akadémia elvégzése után alkalmat nyílt arra, hogy egy évet nyelvtanulással töltsön Sankt Gallenben. Utána Erdélyben, majd Budapesten tisztviselőként dolgozott, s közben írással foglalkozott. Egy pályázaton figyeltek fel egy kisregényére 1917-ben, ettől kezdve versei és novellái a Nyugatban is megjelentek. Hamarosan a politika erőteljesen beleszólt az életébe. A Tanácsköztársaság idején az írói direktórium tagja lett, a bukás után viszont letartóztatták. Amikor szabadult, megnősült, majd feleségével együtt emigrált. Először Bécsben élt és dolgozott, később Bajorországban, majd Párizsban,

végül az olaszországi Perugiában. Itt írta Az óriáscecsemő című művét, amely a magyar avantgárd egyik kiemelkedő alkotásának bizonyult.

Bár 1926-ban visszaköltözött Budapestre, ezután is sokat utazott külföldre, hosszabb időre is. 1928-ban elvált, 1934-ben pedig elkezdte írni A befejezetlen mondat című háromkötetes regényét. A mű három évvel később készült, de csupán egy évtized múlva jelenhetett meg. A zsidótörvények idején csak álnéven írhatott, a német megszállás alatt bujkálnia kellett.

A háború után újránősült, belépett a Magyar Kommunista Pártba, és a Magyar Írószövetség vezetőségi tagja lett. Sorra jelentek meg addig ki nem adott művei, a színházak műsorra tűzték darabjait. Az ötvenes években megint csak elvált, majd megnősült. 1956 júniusában egy sajtóvitában bírálta a pártvezetést, mire kizárták a pártból. 1956–57 telén fellépett a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány ellen, amiért kilencévi börtönre ítélték. Büntetését néhány év múlva felfüggesztették, majd teljes amnesztiát kapott. A hatvanas években, Szerelem című novellagyűjteményével tért vissza az irodalmi életbe. Rengeteget utazott, számos műve megjelent külföldön is. A nyarat balatonfüredi házában töltötte. Nemzetközi írószervezetek tagja lett, rangos kitüntésekben részesült. Halála évében, 1977-ben a Magyar Televízió műsort készített Déryről. A róla elnevezett díjat 1984-ben adták át először.

Expresszionista ábrázolásmód, szürrealista képzettársítások jellemezték stílusát, tematikájában pedig a száműzetés, a szabadság, az elidegenedés kérdései egyaránt helyet kaptak. Fő műve, A befejezetlen mondat közelebb áll a realizmushoz mind a szerkezetet, mind a stílust tekintve. A kommunista diktatúra kritikája egyre nagyobb szerephez jutott életművében. Ábrázolásaiban, nyelvvezetésében folyamatosan kereste a megújulást.

SINKA ISTVÁN – 50 éve hunyt el

(1897–1969)

A „fekete bojtár” bihari pásztorcsaládban született, és maga is bojtár, majd juhász volt Nagyszalonta környékén. Házasságkötése után, 1920-ban Vésztőn telepedett le. Eleinte folyóiratokban publikálta verseit, majd a szeghalmi gimnázium kiadta első kötetét. 1935-ben az egyik alapítója lett a Kelet Népe című folyóiratnak, emellett sok más lapban is publikált. Budapestre költözött, de nem talált munkát, betegen és nyomorúságban élt. Első felesége meghalt, utána újránősült. 1945 után a kommunista hatalommal kialakult ellentéte miatt hosszú időre nem jutott szóhoz az irodalmi életben. Csak életének utolsó éveiben jelentkezett újra, szerel-

Kő Pál Sinka István szobra

mes versekkel (múzsája harmadik felesége volt) és elbeszélésekkel.

Költészetének egyik fő motívuma a szegényparasztság sorsa volt. Támogatta a népi írók szociális törekvéseit, megénekelte a magyarság őskultuszát, a keleti népek küldetés-tudatát. Vonzották a mondák, a kultuszok, a mitológia. Hiába állt ki verseiben a szegényparasztság érdekeiért, a társadalmi reformok elmaradtak, a népi írómozgalom felbomlott. Műveiben felbukkant a népi pusztulás látomása is. Különösen testhezálló műfaja volt a ballada, amelyben ősi, mágikus szertartásokat, népi hiedelmeket és szokásokat énekelt meg.

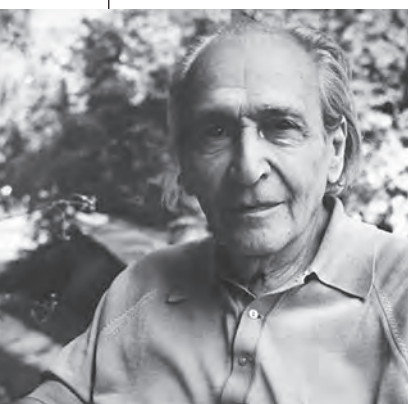
MÁRAI SÁNDOR – 30 éve hunyt el

(1900–1989)

Hosszú utat járt be Kassától San Diegóig Márai Sándor, mindmáig az egyik legnépszerűbb írónk. A XX. századdal együtt született, és szinte teljes egészében végigélte annak minden örömét és bánatát. Kivéve a hön öhajtott rendszerváltozást, amelyre 1948 óta, amikor elhagyta hazáját, mindennél jobban vágyott, s amelyet már nem volt lelkireje kívárni.

A harmincas években ismert és sikeres író a kommunista diktatúra még távollétében is teljesen ellehetetlenítette, a nevét is alig lehetett hallani. Az emigráns író, a bolsevizmus ellen-sége, a klasszikus polgári eszmények képviselője nem is lehetett más a rendszer szemében, mint fekete bárány. Amikor a nyolcvanas években végre felmerült, hogy megjelenhetnének a művei Magyarországon is, Márai elzárkózott tőle, mondván, hogy amíg megszálló csapatok tartózkodnak hazájában, s amíg nem lesz demokratikus választás, addig nem járul hozzá. Életműve így csak halála után, 1990-ben kezdett megjelenni hazájában.

Hagyományörző, polgári szellemiségű, értelmiségiekkel teli családban nőtt fel. (Három testvére közül az egyik Radványi Géza néven világhírű filmrendező lett.) Márai különc fiú volt, nagyon erős zsenitudattal. Már egészen fiatalon elküldte írásait különféle lapok pályázataira. Álnévet használt, hogy „ne hozzon szégyent” az eredeti Grosschmid családi névre. Amikor 1918 őszén Budapestre került, a jogi karon kezdte meg tanulmányait, majd átiratkozott a bölcsészkarra. Megjelent első verseskötete, bohém életet élt, újságíróként is dolgozott.

A Tanácsköztársaság bukása után a család biztonságosabbnak gondolta az életet külföldön, és Lipcsébe költözött. Máraiból igazi világpolgár lett: több egyetemen is tanult, sokat olvasott, és megismerte későbbi feleségét, egy életen át hű társát, Lolát. Tehetségét hamar felismerték, egyre több lapban jelentek meg írásai. Feleségével évekig élt Németországban, majd Párizsban, és sokat utazott.

1928-ban visszaköltöztek Budapestre, ahol aktív, termékeny évek következtek. Rövid időn belül korának egyik legnépszerűbb írójává vált. 1934–35-ben alkotta meg egyik legmaradandóbb művét, az Egy polgár vallomásait, főleg önéletrajzi elemekből. 1939-ben óriási tragédia érte: fia alig néhány héttel a születése után meghalt. A gyásztól mélyen lesújtott Márai lelkiállapotát a második világháború kitörése még tovább rontotta.

Írói sikerei mindeközben tovább sorjáztak, tehetségére a színházak is felfigyeltek. (Különös, csak a közelmúltban kiderült életrajzi adalék, hogy Márai a negyvenes években házasságon kívüli szerelmi kapcsolatot folytatott két színésznővel is: Mezey Máriaival és Tolnay Klárral.) E hihetetlenül termékeny időszakának gyümölcse egyik legmegrázóbb

és talán legismertebb regénye, az A gyertyák csonkig égnék.

A német megszállás idején elmenekült a fővárosból (felesége zsidó családból származott), az országot azonban számos felajánlott segítség ellenére sem hagyta el. A háború utáni években kialakuló „új rend” nyomán azonban Márai egyre inkább úgy érezte, a szovjet elnyomás alatt már nem létezhet igazi magyar irodalom. A döntő lépésre 1948-ban szánta el magát a család: augusztus 31-én elhagyták az országot. Nápolyban telepedtek le (a Posillipón, az ottani „Rózsadombon”), ahol Márai folytatta az írást. Az emigrációban a magyar nyelv megmentését, életben tartását vélte a legfontosabb feladatnak. Külhonban azonban az író elveszítette olvasóközönségét, s lassan hatalmába kerítette az elveszettség érzése. Nehéz helyzetének csodás művészi hozadéka is lett: megszületett Halotti beszéd című verse, a magyar költészet egyik gyöngyszeme.

Feleségével együtt Olaszországot és egyben Európát is elhagyta 1952-ben – New Yorkba költözött. A kontinensváltástól azt remélte, nem érzi majd az emigráns lét minden terhét, de nem így történt. Elveszítette európai gyökereit, nem érezte magát otthon Amerikában.

„Mi az, amit nem bírok Amerikában? – tette fel a kérdést naplójában. – Nincs más válasz, csak ez: a lélektelenség. Új hazát nem lehet keresni. Csak pénzt lehet keresni, s a pénz birtokában tartózkodási helyet.”

1956-ban feléledt benne a remény, hogy hazája felszabadul a szovjet megszállás alól, ám csalódnia kellett a nyugati hatalmakban. A forradalom leverése után Mennyből az angyal című versével üzent nemzetének.

1957-ben amerikai állampolgár lett. Tíz évvel később visszatért Olaszországba, és Salernóban telepedett le. Folytatta az írást, de műveit nem engedte Magyarországon megjelentetni vagy színházban bemutatni, amíg a szovjet csapatok el nem hagyják az országot (ezt előzőleg végrendeletébe is belefoglalta).

1980-ban visszaköltözött az Egyesült Államokba, ezúttal San Diegóban telepedett le. Hamarosan szörnyű tragédiasorozat vette kezdetét: húga és öccse után elvesztette feleségét, majd Géza öccsét, a híres filmrendezőt is. Utolsó időszakában szinte remete módjára élt, előrehaladott rákbetegségben, súlyos depresszióban. A végső csapás akkor érte, amikor nevelt fia, János is meghalt. Utolsó naplóbejegyzése így szólt: „Várom a behívót, nem sürgetem, de nem is halogatom. Itt az ideje.” 1989 februárjában pisztolylövessel vetett véget életének. Saját kívánságára hamvait a Csendes-óceánba szórták.

Halála után művei hatalmas sikereket arattak. Posztumusz Kossuth-díjat ítéltek oda neki 1990-ben. Több könyve megjelent Franciaországban, nagy sikerű Márai-sorozatot indítottak Olaszországban. Hamarosan más nyelveket és országokat is meghódítottak a Márai-művek, figyelemre méltó eladott példányszámmal. ♣

IRODALMI ÉVFORDULÓK 2019-BEN

70 éve született:

Nagy Gáspár (1949–2007)

75 éve született:

Kerényi Ferenc irodalomtörténész (1944–2008)

80 éve született:

Lászlóffy Csaba erdélyi író, költő (1939–2015)

90 éve született:

Bori Imre vajdasági irodalomtörténész (1929–2004)

Botka Ferenc irodalomtörténész (1929–2011)

Czine Mihály irodalomtörténész (1929–1999)

Fodor András író, költő, műfordító (1929–1997)

Garai Gábor költő, kritikus (1929–1987)

Gérecz Attila sportoló, költő (1929–1956)

Kertész Imre író (1929–2016)

Timár György költő, műfordító (1929–2003)
100 éve született:

Berkesi András katonatiszt, író (1919–1997)

Borbándi Gyula történész, író (1919–2014)

Gábor Miklós színész, író (1919–1998)

Julow Viktor irodalomtörténész (1919–1982)

120 éve született:

Gulyás Pál költő (1899–1944)

Kodolányi János író (1899–1969)

Palasovszky Ödön költő (1899–1980)

Sárközi György író, költő (1899–1945)

Vaszary János színmű- és forgatókönyvíró (1899–1963)

125 éve született:

Déry Tibor (1894–1977)

Gaál Mózes ifjúsági író (1894–1929)

Péchy Blanka színész, nyelvművelő (1894–1988)

150 éve született:

Ignotus (Ignotus Hugó) író, kritikus, lapszerkesztő (1869–1949)

Szomory Dezső író (1869–1944)

175 éve született:

Apponyi Sándor bibliofil, történész (1844–1925)

Arany László költő, kritikus, népmesegyűjtő (1844–1898)

180 éve született:

Beniczky Bajza Lenke író (1839–1905)

Thaly Kálmán történész, költő (1839–1909)

200 éve született:

Reguly Antal nyelvész, néprajzkutató (1819–1858)

250 éve született:

Dayka Gábor r. k. pap, költő (1769–1796)

Kármán József író (1769–1795)

350 éve született:

Károlyi Sándor főispán, generális, naplóíró (1669–1743)

400 éve született:

Listius László költő (1619–1662)

Összeállította: Thuróczy Gergely, az Új magyar irodalmi lexikon és a Magyar életrajzi index adatbázis alapján.

BORBÉLY LÁSZLÓ

A fényember

Kodolányi János emlékének

„Az ember célja, hogy fénné váljék” – Kodolányi János ezt a címet adta *Az égő csipkebokor* című regénye egyik fejezetének. Egy spirituális erejű nagyregényről van szó, melynek erényei és értékei világirodalmi színvonalúak, és számomra összehasonlíthatatlanul több mélységet hordoznak, mint, mondjuk, Thomas Mann *József és testvérei* című, hasonlóképpen terjedelmes műve.

Az égő csipkebokornak minden fejezete lángra gyújtja a szakralitásra érzékeny olvasó lelkét. Előkészítője egy magasztos beavatási útnak, mely az ember mivoltának gyökeréig hatol, az istenség határmezsgyéjéig, ahol az úrhatnám tömegemberi individuum szembesülni kénytelen teremtetőjével. Nevezhetném fényregénynek is, noha tudom jól, hogy az irodalmi kánonok nem ismernek ilyen kategóriát. Kodolányi Jánost pedig fényembernek, ezáltal is rámutatva azon természetfeletti intuícióira, melyek jegyében alkotott. Kézen fogva vezeti a mondanivalójára fogékony olvasót a rég múlt időtlen szellemi rétegeibe, az elveszett paradicsomba, az őshagyományba, a metafizikai tradicionalitásba.

Gondolatai, leírásai, párbeszédei és hőseinek sorsa felébreszti az ego börtönfalai között tanácstalanul bolyongó teremtményben a reményt az ország iránt, melyről Jézus Krisztus óta tudjuk, hogy bennünk van: „Az Isten országa nem jön el szemmel látható módon. Nem lehet azt mondani: nézzétek, itt van, vagy amott. Mert az Isten országa bennetek van.”

Kodolányi János művének egyik legnagyobb ajándéka, hogy ráébreszt életünk talán legabszurdabb tévedésére: örökké keresünk valamit mindenfelé, s azért nem találunk rá, mert az bennünk van. Ősbűnünk, hogy fellázadtunk Isten országa ellen és kiűztünk onnan, ami nem jelent mást, mint hogy ez a csodálatos és szeretettel teli mennyország elhomályosult bennünk, eltemetett a kollektív tudattalan sötét, rideg földjébe, létéről alig van tudomásunk, öntudatlanul hordozzuk magunkban. Ha jól imádkoznánk, talán máris ebben az országban találnánk magunkat. Kodolányi János ősmeséi arra is vállalkoznak, hogy rávezessenek a helyes imádság mikéntjére. Ha csak átmenetileg is, de fel kell áldoznunk egónkat, önzésünket, rögeszméinket, szenvedélyeinket, értelmünk egyre szűkülő korlátait, amelyekkel ügyis csak álsikereket, álörömeket, álmegoldásokat varázsolunk, teremtünk magunk köré.

Az égő csipkebokor szakrális főhőse már ráérez arra, amit az *Én vagyok* istenemberre kinyilatkoztat. Muszáj feladni az én hatalmát ahhoz, hogy ősi vágyunk valóra váljon, visszatérjünk Isten országába, Kodolányi János mítoszainak szülőföldjére.

Számomra az író munkásságnak egyik legmegrendítőbb üzenete az a felismerés, hogy Istentől fogant lelkünk örökké él, a földi születés és halál nem más, mint az átváltozás misztériuma, és ha feláldozzuk a különvalóság rögeszméjét, mely végső soron az édenkertből való kiűzetés oka, akkor máris a helyére kerül minden a tudati létben. Megtörténik az apokatasztaszis tón pantón. Bekövetkezik mindennek a helyreállása. Ezt nem nehéz belátni, leírni sem okoz különösebb gondot. A megvalósítás azonban olyasféle sorsszerű küzdelem, melyet a tízparancsolat kőtábláiba merevedett, farizeuskodó zsidó hagyományt megújító Jézus Krisztus vívott. Elmondhatatlanul sokat szenvedett azért, hogy beteljesítse sorsát és legyőzze az én-teremtés kálváriáját egy fénytelen korszakban.

Időszámításunk kezdete óta a helyzet egyre romlik. Világméretű krízisek rázzák meg a népeket. A magyarságot különösképpen. Kodolányi csúcsgregényei azokban az években születtek, amikor szélsőjobbaldali és szélsőbaloldali embertelen ideológiák egymást váltva gyilkolták

A Kodolányi házaspár síremléke a Farkasréti temetőben

le a szellem minden megnyilvánulását. Ha valakiben kigyúlt a fény, annak menekülnie kellett, rejtőzködött, szerepet játszott – gondoljunk csak Hamvas Bélára vagy Várkonyi Nándorra –, nehogy a vérengző diktatúra slapajai a hóhér kezére adják őket. A gondolkodó embereket jobb esetben éhkoppon tartották, mint Kodolányit, és az érvényesülés minden lehetőségétől elszakították. Íróasztalfióknak írták nagy formátumú műveiket, de így legalább megőrizték önmagukat. Hittek és bíztak abban, hogy egyszer minden megváltozik, akárcsak a természetben, ahol az éjszakára mindig nappal következik. Ősi iratok és kinyilatkoztatások üzenetét megfogadva várták, hogy a sötétség mélypontján megtörténjen

Kodolányi Jánosra jubileumára

Kettős jubileuma alkalmával tekintünk vissza Kodolányi János munkásságára (1899–1969): születésének százhuszadik, halálának ötvenedik évfordulója alkalmával. A Magyar Művészeti Akadémia májusban három rendezvényével tisztelt meg az író munkássága előtt a Pesti Vigadóban: a *Zárt tárgyalás* (1943) című esszédráma bemutatásával, a *Kodolányi Gyulával* folytatott beszélgetéssel nagybátyjáról, valamint az *Én vagyok* című konferencia megrendezésével.

Míg olvasói tábora nemzedékeken át kitartott művei szeretetében, fogadtatása a szellemi életben csak az írószövetség 1999-es konferenciájával, majd az *In memoriam-sorozat* 2001-es kritikai gyűjteményével ivelt fel újra. Felcsillant hát a remény, hogy az író méltó helyére kerül a magyar irodalmi értékrendben. Akkoriban indult meg műveinek új összkiadása is a Szent István Társulatnál. 2002 után azonban ismét a hallgatás és a sok évtizedes, politikai indíttatású rágalmak kényszeres ismételtetése vette körül alakját.

Az író születésnapján megemlékezésén, március 13-án a Farkasréti temetőben a sírjánál koszorút helyeztek el a Nemzeti Örökség Intézete, a Köztársasági Elnöki Hivatal, a Magyar Írószövetség, a Petőfi Irodalmi Múzeum, a Kodolányi János Egyetem, a Magyar Művészeti Akadémia, a Szent István Társulat és a Magyar Pen Klub képviselői.

Kodolányi János akarattai magányában írt utolsó három könyve babiloni-bibliai tematikájú. Kodolányi ekkor teszi fel életművére a koronát a hatalmas tudással megírt Jézus–Júdás-könyvvel (*Én vagyok*, 1951–52) meg a monumentális, szent könyvekre és a modern kutatásokra támaszkodó Mózes-könyvvel (*Az égő csipkebokor*, 1953). Ezek csak fokozatosan és cenzúrázottan jelennek meg először 1957 és 1972 között. (B. L.)

a szoláris születés, és a megfogant fény elkezdjen kiteljesedni a világban.

Az *Égő csipkebokor* végén az áll, hogy Kodolányi János 1953. december 20-án fejezte be az írást Akarattyán. A téli napforduló, vagyis az év legrövidebb napjának küszöbén tette le a tollat. A prehistorikus mitikus társadalmak időszámításában, melyekről az író oly mesterien és hitelesen adott hírt, mintha valaha maga is lakója lett volna bármelyiknek, a téli napfordulót követő karácsony és az új év kezdetének időpontja majdhogynem egybeesett. A napkultusz győzedelmes hősei sok vonásukban előképei a betlehemi csillag fénye alatt világra jövő Megváltónak, Kodolányi *Én vagyok* című regénye Jézusának, aki gyökerestül változtatta meg korának társadalmát, és az elárulását követő kereszthalálával lényegében megdöntötte a hatalmasra puffadt Római Birodalmat.

Kodolányi János jól ismerte a lélektant, az emberi természet fenekén nyugvó ártalmas hajlandóságokat és kísértéseket, ekkora életművet csak az képes létrehozni, aki magában képes legyőzni saját fenevadjainak többségét és a legnehezebb krízisek idején is van tartása. Mitikus nagyregényei (*Vízöntő, Új ég, új föld, Én vagyok, Égő csipkebokor*) példázatai annak, hogy a mindenség fénye sohasem hunyt ki bennünk. Ám ahhoz, hogy a világosság kellőképpen kiteljesedjék, előbb olvasni kell nagy-szerű műveit, majd elgondolkodni a sorok közé rejtett gondolatain. Aki vállalkozik a szellemi zárandókútra és társa lesz Kodolányi Jánosnak, nemcsak dűsgazdagnak érzi magát, hanem előbb-utóbb ki is fényesedik.

Kodolányi János kései munkamódszeréről és az őt korán ért komolyzenei hatások összefüggéséről nagyon érdekesen és szemléletesen ír a *Visszapillantó tükör* című művében. Elmeséli, hogy mostohaanyja zongorajátéka, miként mélyítette el benne tizenegy éves korában a pécsváradai templom kitűnő orgonistája által megalapozott zenei élményeket: „Sohasem felejttem el azt a napot, tízéves korom körül, amikor először ült le egy alkonyatkor a zongorájához, mint egykori kitűnő Dohnányi-tanítvány, és emlékezetem – meg az ő emlékezete – szerint Beethoven egyik szonátáját játszotta el. A világoskék szalongarnitúra egyik fotelijében ülve, magamba mélyedve, a sarokban, dermedt rémülettel, ugyanakkor fuldokló felszabadulással és ujjongással hallgattam a zenét, amit a mostohaanyám művelt a zongorán. Itt megint a kisgyermekkorai kérdésemmel, nagy kérdésemmel, a halál kérdőjelével állottam szemben. Ezúttal Beethoven zenéje rajzolta elém a nagy kérdőjelet.”

A szépirodalom és a komolyzene kapcsolata egyre erősödött benne. A rádióban klasszikus zenét hallgatott, miközben olyan műveket írt, mint *A vas fiai* és a *Julianus barát*, illetve a már említett nagyregények. „Ez végül odáig fokozódott, hogy amikor már az *Égő csipkebokor*on dolgoztam, esténként lefeküdvé az ágyba hanyatt és szememet behunyva, fülemmel hallottam és szememmel láttam a jeleneteket, amelyek a regény következő részének anyagát adták. Dolgom csak az volt, hogy reggel fél nyolc-nyolc óra tájban bekapcsoltam a rádiót, leültem az írógép mellé, és délig papírra vettem a jeleneteket, párbeszédeket, eseményeket, alakokat és szituációkat, amelyeket előző este és éberen fekvé az ágyamban, láttam és átéltem... E látomásokhoz a zene vezetett, az a zene, amit Pécsváradon gyermekkoromban a templomban hallottam, az, amit mostohaanyám ismertett meg, s amiben később anyám Püspökladányban, tizenöt éves korom óta haláláig részesített.”

Így juthatott a zenének is meghatározó szerep abban, hogy az író „mágikus realista” nagyregények egész sorát megteremtve kiteljesítette magában azokat az emberi és alkotói készségeit, amelyekre kezdetben maga Móricz Zsigmond hívta fel az olvasók figyelmét: „Kodolányi abba a típusba tartozik, akik ingerültséggel, fokozott megbántódással és gyötrő elégedetlenséggel szívták magukba a vesztes élethatásokat, az emberi gonoszság jeleit és nyilatkozásait, a felkavart s megháborodott emberiség hullámlzását. Első irányuk a kritikai megfigyelés és ítélet. De a második egész változatlanul és különösképpen az, hogy még a mi korunknál is mélyebb hittel vallották az emberiségben való bizalmat, hirdették a morális szolidaritás lehetőségét, s próféciaikban hirdették a javítás és javulás útját. Ebből a kettős akcióból – egyfelől a törés fájdalom, másfelől a szervezet gyógyító akarata – származik minden, amit ez a fiatal író ír vagy tesz, vagy érez.”

A MEGÚJULÓ RÁKÓCZY-KASTÉLY

A szlovákiai Borsiban a Rákóczi-kastély felújítási munkálatainak első nagyszabású szakasza 2019 áprilisában a végéhez érkezett. De a tavaly szeptemberben kezdett restaurálás továbbra is a szlovák és a magyar kormány együttműködésében zajlik

Borsi Sátoraljaújhelytől alig három, Kassától mintegy hatvan kilométerre fekszik. A Tokaj-vidéki régióhoz tartozó, ezerkétszáz lelket számláló település fő nevezetessége a Rákóczi-kastély, amelyet a XVI. században Lorántffy Zsuzsanna és Rákóczi György építtetett ki pompás reneszánsz épületté. Itt született 1676 márciusában II. Rákóczi Ferenc. Örökségvédelmi szempontból ez felvidéki reneszánsz építészetünk egyik legszebb és legjelentősebb emléke.

A kastély az 1563–1638 közötti időszakban épült, eredeti keretei a mai napig a helyükön vannak. A kétszintes épületen az 1940-es években Lux Kálmán műépítész végzett jelentős átalakítási, rekonstrukciós munkákat. A mai keleti szárnyat egy korábban itt állt épület helyén ekkor emelték.

Az épület története jellegzetes Kárpát-medencei kastélysors: a Rákóczi-szabadságharc bukása, 1711 után többször is gazdát cserélt, 1945-ben pedig államosították. Ezután működött benne iskola, munkásszállás és raktár, állapota romlott, értékei folyamatosan pusztultak. 1990-ben a borsi önkormányzat tulajdonába került. Megkezdtek felújítását, ám az hamar félbemaradt; 2000-ben újra megindult a rekonstrukció, de 2006-ban ismét leálltak a munkálatok.

A kastély története 2013-ban szerencsés fordulatot vett: Áder János magyar és Ivan Gašparovič szlovák köztársasági elnök találkozásánál úgy döntöttek, a két ország együttműködik az épület felújításában. A Miniszterelnökség felkérésére a Teleki László Alapítvány és Borsi önkormányzata létrehozta a II. Rákóczi Ferenc nonprofit szervezetet, hogy általa bonyolítsa le a várkastély felújítását, ami a tervezett ütemben halad. Tavaly december végére nagyrészt tető alá került az épület, idén április végére pedig megvalósult a kastély teljes körű szerkezeti helyreállítása, valamint befejeződtek a restaurátori munkálatok. Ahogy nemrég, kevésbé szakszerűen, egy látogató – aki korábban látta a romos állapotokat is – megfogalmazta: „kezd ház formája lenni”.

A kastély a helyreállítást követően várhatóan 2020 első felében nyílik meg újra a nagyközönség előtt, és egy II. Rákóczi Ferencet és korát bemutató állandó kiállításnak ad majd otthont. Ezenkívül rendezvény- és konferenciaközpontként hasznosul, valamint, immár méltó kontösben, továbbra is a Rákóczi-tisztelet egyik fő helyszínéül szolgál.

„TE VAGY ERDÉLY ÚJ BETHLEN KATÁJA”

HERVAY GIZELLA SIRATÓJA

A hetvenes évek legvégén olvastam először Hervay Gizella verseit a Tiszatájban. Szikár, kemény, reménytelenséggel teli költeményeket, megrendített minden szavuk. Mivel korábban még nem találkoztam a nevével, utánanéztem, hogy ki ez az asszony, akiben ennyi minden összetört, ennyi minden összeomlott. Feltáruztam előttem a tragédiái, köztük a legdrámaibbak, férje, *Szilágyi Domonkos* költő és fia, Attila fájdalmas elvesztése. Lélekben többször végigutaztam a *Kobak* könyvét, a *Száműzött szívárvány* sziklaverseit. Eljutottam Kolozsvárra, a Házsongárdi temetőbe, ahol mindhárman nyugszanak. Később németországi rokonomtól megkaptam a Tollas Tibor által szerkesztett, a nyugati magyar világban egyik legolvasottabb periodika, a *Nemzet* egyik példányát, amelyben Hervay őszinte és fájdalmas szavakkal megformált naplóját közölték. Kiderült belőle az a kinnal, fényvetésekkel, aljas megfigye-

lésekkel, sunyi házkutatásokkal teli áradat, amelyben a „rezsim” alatt Romániában része volt, amely írásainak megszenvedett valóságát adta. Aztán 1986-ban megszületett a monodráma, amelyet Fodor András költő méltatott. (*Gülch Csaba, 2019*)

„Gülch Csaba igazán kiemelkedő alkotása a Hervay Gizella balsorsát modelláló búcsú-monológ, a *Száműzött szívárvány*. Noha próza, verseskötetbe illő igazi lírai látomás ez, mely a bátor képzelőerő és a meg-
rázóan hiteles empátia jogán messze meghaladja a kisebbségi életérzés manapság szinte divatosá vált, jó szándékú, de a mitizálás elnyűtt sémái szerint készülő, patetikus gyászénekeit. Ebben a siratóban a felfokozott érzések és abszurd gondolatok a kifejezés eredendő hitelű ihletével szólnak. Általuk csakugyan Erdély új Bethlen Katájának tragédiájával szembesülünk.” (*Fodor András, 1986*)

GÜLCH CSABA

Száműzött szívárvány

Monodráma Hervay Gizella emlékének

(H. G. a hófehér falú kórterem egyetlen ágyán, a mennyezetre meredve fekszik)

– Félek a haláltól, pedig már nincs mit elveszítenem. Senkim sincs, hiába látogatnak naponta, kiégett belőlem a remény. Mégis, nagyon félek a haláltól. Mindig haza vágytam, hazulról haza, most itt vagyok és a megnyugvást kereszte-re feszítette a kín. Magam vagyok. Ha tükörbe nézek, viszolygok önmagamtól: hajam zsíros varkocsokban lóg, öregasszonynak látszom, pedig még csak negyvennyolc vagyok. Istennem, Szisz még negyven sem volt. Hamarabb elvérzett, nem bírta tovább. Kifosztották őt is a kettéhasítottság gyötrelmei. (*Elméláz.*)

– Szisz, drága Szisz, úgy beszélek rólad, mint-ha késői méltatód lennék, pedig asszonyod voltam, szeretőd. Emlékszem, éppen Szentgyörgyre mentünk és megmozdult bennem Kobak. Boldogságodban elém térdeltél és arcod hasamhoz szorítottad. Kimondtuk elégszer: vége, de utána beláttuk, ideges rángásaink nem szaggathatják darabokra az összenőtt jövőt. Drága Szisz, a sírodhoz sem engedtek oda engem, engem, aki mosolyodból értett. Engem, aki tested melegétől még a világot is képes lett volna elhordozni. Meséltem rólad, úgy tűnt, megnyugodva, Pozsonyban, Pesten, de rájöttem, ezt a testi-lelki hontalanságot csak az érezheti igazán, aki veled élt. Szögesdrótból hajtott kérdőjellel görnyedtem halálotoktól, de kihordom magamban a pusztulást, még ha félek tőle nagyon, akkor is. (*Felül az ágyon és maga elé mered.*)

– Hiába élünk? A közös csillagot már úgysem találhatjuk, soha. Három esztendő telt el Pesten,

és harminc év földes kenyerét itt kellett megértenem igazán. Itt kellett elfelejtenem a letörölt magnószalagok árulkodó némaságát és a fenyők magányát. Ezért szeretem az éjszakát, nem zavarnak udvarias látogatók. Ilyenkor bejárom Erdélyt, Kalotaszeg, Kolozsvárt – minden helyet, ami bennem virágzik. Csak ezek a belső tájak maradtak otthonról. Ezt hoztam: hazulról haza. Ez a táj marad bennem talán az utolsó menedék. Mint aki idegenből jött meg. Az emlékeim teszik hitelessé, hogy igenis jártam, éltem ott. (*Feláll, lassan, szinte botorkálva az ágy végéhez megy és odatelepszik: kifelé nézve folytatja.*)

– Fejünk fölött a kék remény, hiába mázolták át naponta, hiába tiltottak el az anyatejtől, felnőttünk árvacsalánon is – és árvák lettünk. Elpártolt tőlünk az idő, a rácson át nézzük a szomorú látomást, a lefejezett rózsát... Ha elalszom, éjszaka a legtöbbször veletek álmodom vagy verset írok a jelt nem adó szívekről, a rabruha szürke időtlenségéről és az alattomos, szembesítő szavakról – és már nem tudom, ott-hon hány óra van –, akinek senkije sincs már, ellensége a hó is. (*A falhoz lép, háttal nekidől, és lassan leereszkedik a földre, miközben mondja.*)

– Mikor meghaltál, akkor csináltattuk Kobakkal az útlevélfényképet. Indultunk volna Magyarországra – de istenem, csak én jöttem! (*Sírni kezd.*) Nem tudom megbocsátani magamnak, hogy nem hoztam magammal őt is. Testemmel védtem volna, de csak a föld alatt tudom takarni majd egykor. (*Hirtelen felugrik a földről, az asztalhoz rohan, zavartan körül-néz, majd a székre roskad.*) Nincs felmentés,

nincs haladék! Kilakoltatott szavaimban örököül marad nektek a bűntudat... (*Megcsuklik a hangja.*) Vagy jó ez így?! (*Csend, közben az asztalról fényképeket vesz fel és nézegeti.*)

– Emlékszem, Szisz mondta egyszer: boldogságra születünk és mégis halállá keseredünk hétköznapijainkban. Lám, így van ez! Igaz, fénykép marad rólunk, amin arcunk csalánmárt pírját, földdel tömött szemünk érvényességét időtlenné teszi az állandó szükség. A múltunk még nem, de jelenünk összececerélhetően egyforma már. (*Rövid csend.*) Félek a haláltól, pedig... pedig megpróbáltam... még élni akarok, hímezni, írni, olvasni – a dolgok szélén, de élni! (*Egy fényképet hosszan maga előtt tartva szemlél.*)

– Hogy mosolyog Kobak! Mennyit járta nagybátyjával a mezőt! Lepkéket fogtak és a folyóból halakat. A zsákmányt Kobak könyörgésére elengedték, hisz a kétségbeesetten vergődő pillangó és a tátogva fuldokló hal látványától

Családi síremlék

Hervay Gizella

Kobak sírni kezdett: hadd legyen szabad, kérte nagybátyját. Szabad – tudta-e mit jelent ez a szó? *(Fölugrik az asztaltól, lehiggadt mozdulatokkal középre megy és átöleli magát.)*

– Kobak, drága fiam, Kobak! Megmaradt boldogságom pusztult el veled. Kettéhasított a szó: meghaltál! Rám dőltek a falak, levegőért kapkodtam, mindhiába. Aljas kezű fosztogatók lelkemben guberáltak minduntalan. Kínjaimon csúfolódtak, mikor napjaim falára kiírtam magam. A vers mentett meg mindig, hisz leírt soraim éltető gyógyszerek. Azt hittem, jót teszek önmagammal és magam által másokkal is. Hitemet megmarták, körülményeim vádként szegeztek ellenem. „Szépen sírsz, Gizi!” – ezt írták. Vérző tárgy vagyok, akinek sorsában sok mindent összesűrített az idő, talán mondhatom így: a velem élő történelem. Vallatófényhez szokott szemeimben néha fészkelt csak remény. Barátaim voltak, férjem, fiam, deők, akik számoltak velem, akiknek fontos volt az érverésem, akiknek fontos volt, hogy kedvesen szóljak, akiknek fontos volt a létezésem, meghaltak már mind! Ki így, ki úgy! *(Földre roskad és kezébe temeti arcát, zokogni kezd.)*

– Még egy hiány a számadáshoz, az voltam, aki nem lehettem, nincs felmentés, nincs haladék, elárvultam, úgy szerettem. Előbb a Szamos, aztán a Maros múlik el, torkomba fullad a Duna is, kiteríthető táj, többes számban pusztulok el. Se ember, se asszony, csak vádirat, alultáplált vendégmunkás, érvénytelen érveréssel, szükséghezében szükséghalott. Itt fekszem, só a számon, már csak a hallgatás

jöhet, harmadik honfoglalásom. *(A verset a padlóra fekvé mondja: közben kint lassan világosodni kezd, az ablakon át fény szűrődik a kórterembe: felül, az ágy végéhez húzódik, átöleli az ágy lábát, a semmibe nézve mondja.)*

– Azt álmodtam, egy mély kút fenekén élek. Térdig vízben, s körülöttem csúf békák pöfeszkednek. Szörnyű büzzel egyre közelítenek, s mikor már elérnék a bőrömet, valaki fentről kötelet dob felém. Belekapaszkodtam és segítettem magam fölfelé. Mikor a szabadba értem, kilépve a kútból ugyanolyan csúf állatok vettek körül. Menekülni próbáltam. Futni, futni, mesze a kúttól, de undok szaguk és kegyetlen vartyogásuk mindenhová elkísért. Jó volt felébredni, de álomból álomba zuhantam. E kegyetlenül valóságos álmokat egyedül a legnehezebb elviselnem. *(Az asztalhoz megy, cigarettát keres, üres doboz akad csak, öszszegyűri és a földre dobja, majd a székre ül.)*

– Egyedül. Borzasztó így, hisz több idő jut magamra, végiggondolni mindent. Tízszer, százszor, ezerszer éjszakánként, alvás helyett a múltat. Hányszor próbáltam visszacsavarni a kiegészített boldogság biztosítékait. *(Sír.)* Hányszor hittem azt, majd holnap! Barátokat kerestem, kutyaként sündörögtem mellettük, s minden kedves szavukra magamhoz öleltem volna őket. Volna! Feltételes állapot. Legfőképpen önmagam elől szerettem volna elbujdosni – mellettük. Legnehezebb elviselni önmagunkat. Otthon, haza. Mit jelentenek ezek a szavak? Képek sorjáznak bennem: Kalota, Kolozsvár, Bukarest. Volt-e otthonom? Van-e igazi hazám?

Vagy átjártam egyik hazából a másikba? Végül sehol sem találtam magam. Árva lettem: haza nélküli, otthontalan, szeretetétlen árva. *(Kezébe veszi az asztalról a Száműzött szívárvány című kötetét, a hátlapján lévő fényképet nézegeti.)*

– Azt mondták nemrég: „Te vagy Erdély új Bethlen Katája.” Szomorú tisztesség. Úgy érzem magam, mint egy használaton kívüli, ócska tárgy, amit felakasztottak Kelet-Európa szegére. *(Gúnyos arccal nézi magát a képen, majd a könyvet hanyag mozdulattal az asztalra dobja.)* Nem is tudom, volt-e anyám vagy apám? Nem csak úgy lettem-e? Vagy csak álmodom az egészet és egyszer, ha igazán felébredek, majd más lesz. De... de nem lehet álom! Miért ne lehetne? Örület! Szisz! Kobak! *(A fejéhez kap, hajába túr és sírni kezd.)*

– Kobak, drága fiam! Betemetett a föld, az a föld, amely otthonunk akart lenni! Nem sikerült. Hoztalak volna magammal! Lennél. Lennénk. Valaki, aki méhemből szakadt. Látod, már nem értjük egymást. Kisiklott vonatokkal, összedőlő házakkal és beszakadt pincékkel álmodom. Te ott vagy mindegyikben. Fiam! *(Kiáltva.)* Apádat fölfalta már, a te csontodat most zabálja a föld. Én következem. Elvetélt az otthonunk! Nélkületek. Egyedül! *(Az utolsó szót szinte ordítva mondja: az asztalra dől, zokog: hirtelen szemét törölve feláll, rendbe hozza magát és az ágy végére ül.)*

– Törvénytelen árva vagyok. Gondolataim kiürült vagonként rostokolnak az utolsó állomás beroszdált sínein. Egy rabvonat használhatatlan maradványai. Amikor gyermekkoromban földet ettem, társaim kicsúfoltak. Megmardásra ítéltettem, s azóta érzem a hazai föld ízét. Mikor védtelen szó zuhant ki a számon, önkéntes őrangyalok sügták be odafent. Gyűjtötték rólam az adatokat. Azt hittem, a csend megmenthet, hisz a szétrebbent madarak közt voltam én is: a repülés magányát szívembe sulykolta az idő. Hűtlenségem miatt jelentettek fel. Azóta még a nyíló szekrényajtó is megriaszt, és fogva tart a szögesdróttal kivert éjszaka. *(Megáll a beszéddel és csuklóját simogatja hosszan elnézve ereit.)*

– Szisztól tanultam a csendet. Kinőtt rabruhám bőrömrre égett. Ideát is faltól falig tántorogtam, hiába hoztam magammal Szisz könyveit. Kobakról nem beszéltem senkinek, de bűnöm velem marad mindörökre. Ez a seb csuklómra sem tűnik el soha. Ez a seb a bűntudatom. Mélyre merültem magamban, s nem húzott föl senki. Ezerszer botlottam térdre, és segítség helyett elkerültek a kezek. Talán azért sem kellettem halottaimmal senkinek, hisz csak sírni tudtam. Sírni, saját sorsom fölött. Számomra a mindenség súlya volt a keresz. Elveszett köröttem minden. A sorsom hontalanná nyilvánított végérvényesen. Testem, mint átvilágított barlang, üressé vált. Se mosoly, se szerelem, csak a kín. Oly nehezen tudom

elviselni magam. Így lettem mások számára is elviselhetetlen. *(Az ágy melletti kissekrényen rádió, odanyúl, bekapcsolja: röviden belehallgat és dühösen lekattintja: keresztbe hasal az ágyon, állával tenyerébe támaszkodik.)*

– Mikor Kobakot szültem, elfelejtettem minden gyilkos szót és a leselkedő árnyékokat. Arra gondoltam, titkainkkal magunkra zárjuk világunkat. Lepkék, virágok, madarak, hegyek, fenyők, források csendes világa lett volna ez. A Maros-parton néma csillagok alatt verseket olvastunk volna, s ha sírni kellett vagy mosolyogni éppen, minden a miénk maradt. Nem lopták meg aljas leselkedők fészekmeleg otthonunk. Hisz otthon szerettem volna, térképen nem jelölt hazát a kiürített vagonok álom nélküli sötétje helyett. És mit kaptam? Öngyilkos barátokat, visszavonhatatlan vallomást, amely magam ellen szólt és a magam ellen tett feljelentés alapján készült el... mert elárultam önmagam. Az igazi családi fénykép így sohasem készült el. Egyenként igen. Mint a bűnügyi nyilvántartó képei. Néma, üres arcok, leltárba vett gondolatok. Igen, a némaság. Egyetlen menedékünk a zene. Kobak is nagyon szerette Bartókot, mint az apját. Rajongott érte... az Allegro barbarót... igen... szinte látszott, ahogy vérében a hangok életté alakulnak. Látszott, ahogy óriássá nő ettől a zenétől. Ha beteg volt, lázas, mindig ezt kérte. Aztán megnyugodott. *(Megfordul, hanyatt fekszik.)*

– Borzasztó: ha éjszaka felébredek, mindig gyereksírás hallok és képek vibrálnak előttem, arcok, arc, Kobaké. Mikor haláláról meghallottam a hírt, száműztem magamból minden szívárványt. Némán összedőltek bennem is a falak. Megmenteni a romok közül csak néhány képet tudtam és akartam. Ady árvája lettem. Istenem, gyámolítani akartam és helyette... helyette mi vagyok? *(Feltör belőle a zokogás, de néhány pillanat alatt megnyugszik.)*

– Asszony voltam. Titkok nélküli, friss és fiatal. Koromhajamból feszes kontyot formáltam, hullámozó szoknyám minden apró virága zenélt. Lépteimben a szerelem volt a biztonság. Bűntudat nélkül léteztem akkor. Minden csak én voltam, én. Az összetéveszthetetlen valóság. Voltam, mint ahogy ők is: Szisz, Kobak és jó néhány barát. Tárgyaik még testük melegét őrzik. Hideg maradt számomra minden veszteség. Asszony voltam, szerelmes és szép. Fekete hajszálaim helyett most őszülök, kifakult bennem a múlt, szemem zizenyős üvegdarab. Összevagdossa a képeket, és a megsebzett tárgyak vére testemen perzselőn végigcsorog. Felég tőle a bőr... lassan öregszem... elszaraszta a bűntudat. Ha valakire kedvesen nézek, szemeim helyett a két üres gödör mindenkit elriaszt. Szeretni szeretnék! Szeretni. Ehelyett vállatosszékbe ültettem magam és vergődik előttem a múltam. És ez a múlt most már hazátlan jövő. A szépen fészült mondatok között

ott botorkál a bizonytalanság. Voltam, mint ahogy voltak ők, s lehetnének, de nem tart ránk igényt a történelem! Tizenhét éves koromban megkérdezték tőlem Kolozsváron, mi vagyok. Azt válaszoltam: magyar! Talán akkor kezdődött hontalanságom, mikor kimondtam ezt. Saját sorsomat vállalnom kellett és vállalom az anyanyelv könehéz szavait, és vele a kérdéseket. Az eleve eldöntött válaszok hamis melege helyett az ész és az öntudat józan valóságát, hisz gyarapodnunk kell... gyarapodnunk észben, erőben, önértékben egyaránt. Minden megmentett ige újabb cselekvést jelent, minden megmentett főnév egy ember, egy ház, egy szobor. A megmentett melléknevek teszik széppé a havasok hidegét, adnak lelket a városok szürke cementvilágnak. Meg kell menteni minden embert a jövőnek, és tudatni vele, ha elfelejtette volna, hogy magyar. Meg kell menteni minden embert! Meg, bizony! *(Zokogni kezd.)*

– Megmenteni mindent? Az öngyilkosok vádló sorát is... és még a... jaj! *(Fejéhez kap, haját tépi.)* Kobak tizenöt éves volt... tizenöt év, és annyi mindent megélt. Április első napjaiban kellett volna megérkeznie, és majd egy hónappal előtte betemette a föld. Tizenöt éves volt. Utlevélfényképeiről egy mosolytalan, megfeszített gyermekarc néz rám és vádol. *(Újra a hajába tűr és remegő hangon folytatja.)*

– Miért hagytam ott? Miért nem hoztam magammal? Miért kényszerítettem saját sorsomra? Igenis, jönnie kellett volna! De ő ott maradt meghalni. Meghalni... *(Fokozatosan elcsuklik a hangja, rövid idő után megnyugodva ismét folytatja.)*

– Elveszett a férjem, fiam, és még mindig nem tudom hol a hazám. Hazáim között is hontalan vagyok. Pedig a világban mindenütt otthonunk van, ahol egyetlen magyar is él. Így kell éreznünk és ezt kell vallanunk. Nekünk és nekik is egyaránt. Vagyunk, és a távolság nem fojtotta belénk az emlékeket és átláthatatlan választófalat sem eresztett közénk. Összetart bennünket a szó, amely titkainkat őrzik: honnan jöttünk s mostanság hová tartunk. Ez a nyelv haldoklik hegyeink között, mert a havasok magánya némaságra kárhoztatta minket. Persze ez a némaság menekvés lenne, de miért? Nem menekülni kell a szó elől, hanem viselni, kímélni vele boldogan. Talán olyan ez, mint a szülés... a természet felejtethetetlen varázslata. Ez a némaság kegyetlen börtön. Feltöri szánkat az erőlködés minden kimondott szó után... a hallgatás bűn. Az örök választás jogát eltörölni nem lehet. A némaságra kárhozottak kínjait csak a falak csendje feledtetheti. A megmentő magány. *(Hosszú csend.)*

– Nem tudok szavak nélkül létezni, nem bírom, ha egyedül vagyok! Beszélnem kell, társ kell, írnom-izlelnem kell a szót, hogy megmaradjon, újratemetődjék a múlt minden kincse. Mindent, csak csendet, megnyugvást ne! *(Az utolsó mondatnak nagy nyomatékot ad.)* A szó halála a lélek halála. A lélek halála az embereké!

Ha elfogadjuk a megváltoztathatatlant, velünk pusztul minden. Tükör elé kell állni, megmérni lelkünk erejét, ami jó, s amit kivetni kész a józan gondolat. Régi önmagunkból megtartani azt, amire építeni lehet. Építeni a jelen mentevárait, ahol később megbújhatunk, halálunkig... Félek a haláltól. Félek, mert velem halnak emlékeim, velem halnak a dalok a Kalota partjáról. Velem pusztul millió panasz, velem a vád és a lelkiismeret. Ha meghalok, ki őrzik az összegyűjtött emlékeket? Ki őrzik az ugató magnószalagok letörölt hangjait? Sorsom keresztjét, tudom, senki sem viselné utánam, hisz itt és most csak én vállalom. Falvak sírnak szemeimben, és szívemben havasi fenyők dideregnek, hiába melengetem őket szavaimmal, hiába! *(Hosszan elgondolkodik, majd szinte ordítva tör ki.)*

– Hiába!? Azt álmodtam egyszer, hogy egy nagy zöld rét közepén táncolok. S a felhők közt megjelent egy fekete sportrepülő. Néhányat körözött fölöttem s lassan kötelet engedett alá, a kötél végén meg egy kést. Rémülten menekülni kezdtem, a gép cikázva üldözött. Futás közben elestem... *(Megáll a beszéddel.)*

– Csatakosan ébredtem fel. Ilyen álmoktól nehéz a lelkem, hisz a lassú örület elmosta a határt az álom és az ébrenlét között. Azt mondták, üldözési mániám van, azt mondták, képzelvek, és minden, amit leírok és teszek, csak póz. Hát lehet egy népet becsapni, lehet hazudni ilyen állapotot? Nem, kedves jóakaróim, nem! A valóság igazi súlyát sokan érzik, de kevesek azok, akik megfogalmazni tudják és még kevesebb, aki mondani is meri. Közülük jöttem. Túrót hordtam Kolozsvárra, gyalog, a piacon kiabáltam, és eladtam mindenem, csak ezt nem, ezt a valóságdarabot, amit ha már csak a szemmel beszéllek, akkor is elmondok... igen. *(Kifulladásig összeseroskad: majd az asztalhoz botorkál, vizet tölt és mohón, kapkodva iszik: utána megigazítja magát és az asztal oldalánál földre ereszkedve mondani kezdi egy versét.)*

– Aki lábom hordja ki a halált, sebesültekkel szövetkezik, ölomnehéz a lába – álma, ázott jegenyék lázadása. Az élőkért harangot ki kongat, ki indít háborút homlokokért, ki épít hazát havazásból kiolvashatatlan térkép fölé? Hány jajkiáltást írtam, hányszor kiáltottam az égre, hányszor repesztette szét koponyám a választalanság csöndje?! Értük szólnék, hallgassatok rám... értük, de kinek mondom?! A magány akkor fáj igazán, mikor temetkezni kezd a lélek, A kétségbeesés eltorzít minden homlokot. Szívünk némasága a folyókban dobog. A porladó reményt szél kapja fel, s viszi minden égtájak híri: élünk, s hogy meddig, talán csak ez a kérdés. Meddig lehet bírni a magányba száműzött életet, a kifosztott verssorok vergődését?! Visszahúznak a megmaradt álmok, szárnyuk szegte az idő, a levegőért kiáltó jegenyék hónaljába szorult csak néhány harangkondulás. Apró képek, betépett tabló. Hóból épült vár, alatta földre fagyott térkép sötét körvonala kísért. A beszámozott percek

után nehéz marad minden lépés. Lefagy a remény, ha nem álljuk körül, testünkkel védve, leheletünkkel. Meghal a szó, csak a fülekben születik újjá, meghal az ének is, ha valaki nem éneklí tovább. Mert valakinek tovább kell vinni ezt az éneket, amely hatéves koromtól íródik, és benne van minden. Szamos-part, tarkón lőtt katonasapkák, egyhónapnyi doni tél, papírbakancsok és óvóhelyek, a kolozsvári piac, kontyom fekete árnyéka, csuklómon a kötés, testemben a fűrészpör, számon a balladák és a meg nem írt levelek sora, az elvetélt kéziratpapírok... mindenem, ami volt. Szilágyi Domokos, élt 38 évet, Szilágyi Attila, élt 15 évet! *(Felhúzott térdeire hajtja állát és szinte mormolva, halkan mondja tovább.)*

– Lassan halok meg, lábtól fölfelé, köldököm következik, a mellem, a vállam, fejem még utánad fordul, aztán csak két szemgödör, párban. *(Felemeli fejét, málán előremered.)* Elmegy velem már nem vagyok, nincs már csak egy kisiüből összedrótózott halott. Összerándulok, hallgatásom kérdez és én felelek, végtelen nap végtelen vonat viszi végrendeletem... *(Vár néhány másodpercet csöndben, majd folytatja.)*

– Átfázott a lelkem ebben a történelmi jégverésben. Hiába melegít fel néhány pillanat, a kifosztott mederben éles sikolyok meredtek dermedt kővé mindörökre. Soha nem szűnik ez! Soha. A fény is, amely szemeim végigsimítja, néha álom inkább, mint feloldó biztatás. Kiüzetünk önmagunkból. Feladtuk, amit szeretnénk, és helyette szürke falakat építenek körénk a köznapiság, az elégedettség, a jólét és a boldogság megtévesztő és egyszerű képletei. Sokaknak elmondanám, a boldogság nem nyugalom, megnyugvás. A boldogság titka az örök készenlét, a szétfeszülő lét hálóján való szüntelen vergődés. Micsoda csapda! Végtelen ostorcsattogás. Nagyméretű álmok valóságú másai vagyunk, testünkbe hasít a napfény, szétválaszt minket a történelem. Elvesztettük szemünk csillogását, érintkezünk csak a belső tényekkel, kezünkől kihullt a kenyér, helyette kő maradt. Tele ellentmondásokkal az Egész... összetört cserepekből lehetne még megépíteni valami bálványt... létünk értelmét talán. *(Rövid csönd.)*

– Örök készenlétben élek. Testem-lelkem megszokta már az éhezést, megszokta már a végtelen hiányt. A belső vásznakon film pereg, és a hangokat pusztá falak verik koponyámhoz. Hiába a lakatok, hiába a józanság rácsai, egyedül nem taposhatom szét, míg ezt a tövises küldetést be nem teljesítem. Elégtek a bölcsők, disztelen emléket őriz vádlón minden anya. Ezer nyűg kínoz, mégis... a vers ment meg mindig, a megalkotott, leírt szó bűvöl el és visszatart: nem szabad! Élni kell! Nem. Szabad?! *(Újra csönd, néhány másodpercig lehajtott fejjel vár a földön, föláll és az ágy melletti szekrényhez megy, fiókjából gyógyszert vesz elő, maga elé emeli az üveget, belenéz. Kintről léptek zaja hallatszik, összerendez, gyorsan a fiókba rejti az üveget és a közeli sarokba teleszik.)*

– Idegen vagyok köztetek. A fényképek némasága, az emlékké fagyott mosolyok tudatják velem: egyedül vagyok. Katonabakancsok nyomát felejtí lassan a föld, de mögöttük újak sorakoznak, reményünk roskatag szekérvárait szögesdrót mögé bújtatott fegyverek vigyázzák. Még élünk... igen, még élünk. Levelet várva, hazulról haza. Minden hiába! A sorsomat megmérni nem tudtam, de vállaltam minden percét, ami volt, és ami még hátra van. Hazát kerestem szüntelen, otthont a gyermekkoromban, később mindnyájunknak is. Hazát kerestem. Lélekben megírtam érte az idő útjait. Múltunkig igen, de előbbre nem jutottam. Falak kísérték végésvégig. Nem érdekelt, mit mondanak, hol kötnek belém árulók. A durva lámpák fényét megszokta már a szemem, az ütések súlya csak bőrömmnek ártott, lelkemet csak a falak bántották. Némaságukkal kegyetlen falak, amiket kívülről idegenek védtek. Itt kell élnem, ezt gondoltam, de a kő egy helyütt megrepedt: megöregedtem, s tetteimről még nincs ítélet... szeretni akartam mindent és mindenkit... élni! Megtanulni, és megtanítani sorsot vállaló emberként élni. Helyette üres képkeretek lógnak bennem, és a kifosztott mindenség maródik bőröm alá. Ezer-szer átgondoltam már önmagam: megélt kínokból épül a vád. Bár kimondtam számtalanszor, most talán hallgatók... úgy érzem, mint aki fuldoklik és levegő után kapkodva megpróbál minden elképzelhető. Haza vágytam, s lám, fölszakadt sebeikkel, üresen szorít magához az idegenség... méhembem is már csak föld fogan. Hiába a nyár, ősz van s még nincs hazám. Hazát kell keresnem... hazát! *(Némán vár egy keveset a csöndben.)*

– Mindent, csak nyugalmat ne! Mert akkor átszakítja dobhártyánkat a megalkuvó szívdobogás visszhangja. Szánk fölött terjedni kezd a penész, és földdel telt torkunk már kiáltani sem képes. Csak nyelni, nyelni a kifakult fényképek erőltetett katonaaarcát. *(Csönd.)*

– Ki bizonyítja majd a holtak igazát? Temetni csak a testet kell, a földdel eltakarható történelmi tényeket. Az igazi lélek partjait véresre mosta az idő, de amit ránk hagyott az emlékezet, baj nem érte. Tisztán kell átadnunk. A holtak így segítenek nekünk! Erőt, ha okosan látunk, a múltból meríthetünk, és anyáink nyelvét megtagadni a legmocskosabb bűn lenne! Élni kell a szavakkal! Élni?! *(Feláll, ismét előveszi a gyógyszeres üveget, töprengve arcához emeli kezét, végigsimítja, majd hajába mélyeszti ujjait, közben a másik kezében görcsösen szorítja az üveget. Határoz: markába önti a gyógyszert és a szájához emelve belesimítja: az üres üveget a szemétkosárba dobja: hanyatt fekszik az ágyra és imaszerűen mondja.)*

– Épül a lélek s összeomlik. Kiüzetés a két szemed. Nem menekülök, befalaz a tegnapi történelem. Terhem letettem, szégyenem meztelen vacog. Néznek rám könyörtelen, tükrök: csillagok. *(Az utolsó két szót suttogva ismétli meg.)*

– Tükrök: csillagok. ♦♦

Lukáts János
felvétele

LUKÁTS JÁNOS LOVAK MOHÁCSNÁL

Milliom napfény az erdő,
a napsugár százezer szablya,
bömbölve zúdul az ár
a tizenötezer magyar lovakra.

Kerekre rémül a szemgolyó,
habot hány s elpattan a zabla,
nyílhegyfelhőből acéleső hull,
hány halál vár még a lovakra?

Hit és hűség rajtuk a páncél,
janicsároknak célpontul adja
vétlen szügyét. Ki bánja már?
Lovak taposnak testvér lovakra!

Mert a lónak más sorsa nincsen,
életét urának adja...
Egy kopjafát faragj fölējük,
és mondj ígét a holt lovakra!

SIMON ERIKA

Kép, zene, szó

Beszélgetés Géczy Olgával

Galántán született. Karmesteri diplomáját a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen, 1963-ban nyerte el.

Ő alapította meg a Bartók Kamarazenekart. 1975 után Svájcban folytatta muzsikusi pályáját: Zürichben együttest alapított, operákat vezényelt, hangversenyeket adott. Amerikában felesége lett Aurell David festőművész-építész-mérnöknek: támogatásával képzőművészeti tanulmányokat végzett. Festőművészként Párizsban debütált, kiállításai voltak Rómában, Cannes-ban, Kaliforniában és Budapesten. Munkásságát Magyarországon teljesíti ki: a tőki Pajtájuk, Zsámbék mellett, hangversenyek, kiállítások, irodalmi estek kedvelt színhelye.

– Zenei és festőművészi tehetségének már gyermekkorában is voltak jelei? Milyen emlékek kötik Galántához?

– A képzőművészettel kapcsolatban gyerekkoromban csak az alkotások iránti szeretetem volt meg. Sem a rajzoláshoz, sem a festéshez nem éreztem semmilyen készséget. Viszont gyönyörködni óráig tudtam egy-egy kép vagy szobor előtt. Galántához semmilyen emlékem nem köt. 1947-ben lettünk kitelepítve. Emlékszem halványan, hogy az első elemít ott kezdtem. Galánta akkor mondhatni tiszta magyar városka volt. Ezért szlovák tanító nénit kaptunk, aki egy szót sem beszélt magyarul. Az osztálytársaim pedig semmit nem tudtak szlovákul. Édesanyám volt az egyetlen kétajkú szülő. Megbeszélte a tanító nénivel, hogy engem mindennap egy leckével előbbre megtanít az olvasókönyvből, amelyet másnap én elmondok mind az osztálytársaimnak, mind a tanító néninek. Tavaly kétszer is jártam Galántán, a szülőházból semmi nem maradt, sőt az egész utcát lebontották. Most gyönyörűen megrendezték a Kodály-kiállításomat a városházán, majd a második nagyszabású kiállítást férjemmel – Aurell Daviddal az Eszterházy-kastélyban.

– Nők remekül vezetnek autót, buszt, repülőgépet, sok közöttük a sebéss, a mérnök. A karmester azonban elég ritka. Ön zenészként miért választotta ezt a hivatást?

– Egyetértek. Sajnos nem a képességek vagy a rátermettség dönti el, hogy kiket „engednek” karmesterré lenni és kiket nem. Életem során sok tapasztalatot szereztem, de erre nem szeretnék részletekbe menően válaszolni. Hogy én miért választottam ezt a hivatást? Nem tudom. Csak annyi biztos, hogy tízévesen édesapám elé álltam és bejelentettem, hogy karmester leszek. Először a szülem azt gondolták, hogy, mint amikor a kisfiúk tűzoltók, vasutasok akarnak lenni, ami majd elmúlik, velem is így lesz. Nos, nem így lett. Tizenkét évesen már az általános iskolai énekkart vezényeltem, és ez így folytatódott. Tizenöt évesen a Vendel utcai leánykört vezényeltem Kodály Zoltán jelenlétében, egy iskolai koncerten.

– Svájcban világhírű együtteseket dirigált, munkásságáért kitüntették. Magyar szerzők műveit mutatta be, s ritkán hallható darabokat választott repertoárjába. Miért volt érdemes e műveket megszólaltatnia?

– Nagyon érdekesnek találtam beülni egy zenei könyvtárba, kézbe venni egy akár néhány száz éves partitúrát és belehallgatni a műbe. Igen, ránéztem egy partitúrára, és az megszólalt bennem. Ez sokkal érdekesebb volt, mint huszonnyolcadszor elvezényelni egy Haydn-, Mozart-szimfóniát, amelyet a karmesterek sokszor egymást másolva adnak elő. Ennek köszönhető, hogy sok kézirat átnézése után ráakadtam Haydn *A halászlányok* című operájára, amelyből nem volt semmilyen felvétel. Az az opera egy gyöngyszem. Rögtön elhatároztam, ezt be kell mutatnom, fel kell vennem; s ez nagy áldozatok árán meg is történt. Nagyobb problémát jelentett, amikor kortárs zenét szerettem volna előadni. Itt is hallottam a kottát, de sokkal több volt a számomra „használatlan” mű. Mégis, amikor valamire igent mondtam, az rendre nagy sikert aratott.

Kodály Zoltán
és felesége
Géczy Olgával

– Viszonylag későn, meglepetésszerűen társult zenei múltjához a festőművészet. Mi inspirálta? Hogyan születtek meg az első képei s hol állította ki őket?

– Hatvanéves koromban kezdtem el rajzolni és festeni tanulni. Meglehetősen szoros tanrend szerint, az első félévben heti hat órában, majd a végén heti harminchat órában, plusz az otthoni gyakorlóórák. Az inspiráció a közvetlen környezetemből jött: virágok, arcok, alakok, tárgyak, bibliai üzenetek, történelmi események. A kiállítások egymást hozták: Kalifornia, Párizs, London, Cannes, Zürich és végül Magyarország: Budapest, Kecskemét, Pécs, Galánta.

– Kertes házuk végében áll a Pajta. Kis színházterem ez, vagy kápolna inkább, mindenestre a művészetek élénk, kedves otthona, ahova a magyar szellemi élet jelei gyakran ellátogatnak. Melyek voltak itt a legfontosabb események, s mire készülnek idén?

– Számos könyvbemutató, kiállítás, zenei délután jelentett igazán nagy élményt vendégeinknek. A teljesség igénye nélkül: közreműködőink voltak prof. dr. Prokopp Mária művészettörténész, Czigány György költő, Perényi Eszter hegedűművész, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem tanára, a muzsikusi és képzőművész Harsányi házaspár, Elvira és Zolt. A Pajtát május elején szeretnénk újra egy különleges kiállítással nyitni: szobrok a kertben és fotók a Pajta nagytermében.

Végezetül idézzük most Prokopp Mária néhány mondatát, melyek a *Kép Zene Szó* kiállításának megnyitóján hangzottak el! „Géczy Olga is, éppen a Kodály-kórusműveken keresztül, gyermekkorától kezdve, azokkal együtt szívtta magába a költészet és a zene világát. Ady Endre Fölszállott a páva kezdetű pompás verse Kodály dallamán csendült fel a lelkében. Ugyanígy Petőfi és Vörösmarty költeményei is. Számára a magyar nyelv gazdag szókincsének zenei árnyalatai kezdetől fogva elválaszthatatlanok voltak a dallamtól. Géczy Olga számára a vizuális művészi megjelenés szervesen kapcsolódik a szó és a zene egységéhez. Egymást erősítik, kiteljesítve a művek művészi hatását.”

„Ne bántsod a magyart!”

Annyiszor a történelmünk során, hát időse-rű lett megint!

Zrínyi Miklós intése most a *Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány* gondozásában, néhány hete megjelent kötet címlapján szerepel. Szájer József, hazánk európai parlamenti képviselője, aki 2009-től az Európai Néppárt jogalkotásért felelős alelnöke is, adta legújabb kötete címéül Zrínyi féltő mondatát. Könyvében a szerző az elmúlt öt-hat évben született gondolatait osztja meg olvasóival: a bevándorlás dilemmájáról, Magyarország és Európa státuszáról...

Szájer Józsefnek nem ez az első megjelent írásgyűjteménye, több könyve is megjelent, 2015-ben például, *Szabad Magyarország, szabad Európa* címmel, dokumentumokkal kísérve, beszédeinek antológiája. Nálunk azonban mostanság a politikusi és az írói hivatást nem mindenki emlegeti szívesen egy lapon. Érde-mes tehát felidézünk makacs evidenciákat.

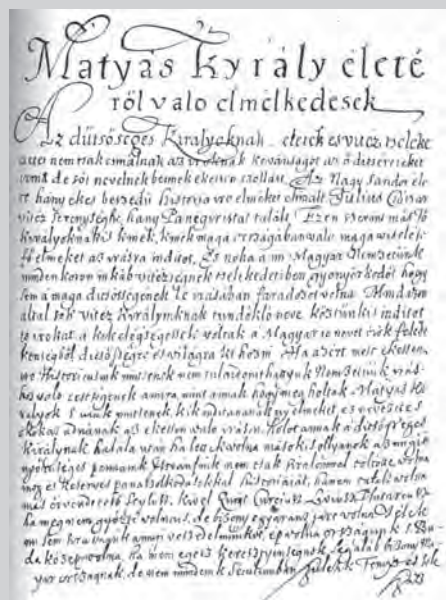
Az ősi dalmát-horvát családból származó főnemes, gróf Zrínyi Miklós,* a szigetvári hős Zrínyi Miklós dédunokája, egyformán volt nagy formátumú költő és prózaíró, valamint ugyan-akkor államférfi, kora legtekintélyesebb magyar politikusa és hadvezére. Európa-szerte ismerték a nevét. A *Szigeti veszedelem* az első magyar nemzeti eposzunk, gyönyörű soraiból idézve: „Fegyvert, s vitézt éneklek, török hatalmát / Ki meg merte várni, Szulimán haragját...”

Prózaí írásai közül pedig éppen a *Ne bántsod a magyart – Az török Áfium ellen való orvos-ság* című röpirata publicisztikai irodalmunk első remeke. A magyar hadtudományi irodalom legkorábbi alkotásai közül való a korszerű hadsereg megteremtése érdekében írt *Tábo-*

ri kis tracta című katonai szabályzata, leírta továbbá Mátyás király uralkodásáról alkotott gondolatait is.

A *Ne bántsod a magyart!* című kötetéről szólva Szájer József így összegezi mondan-dóját: „Európa válságban van. Elveszítette az iránytűjét, és arra készül, hogy feladja azo-kat a hagyományait, amelyek évszázadokon át biztosították fennmaradását és sikereit. Európának politikai, gazdasági, demográfiai és lelki megújulásra van szüksége.

Magyarország kész arra, hogy fontos, irány-mutató szerepet játsszon az Európai Unió cse-lekvőképességének helyreállításában, verseny-képességének megerősítésében. A régi, lejárt receptek nem működnek többé, azok éppen-séggel akadályozzák az innovatív, új utakat kereső megoldásokat, tartósítják a pangást. Új utakra, új válaszokra, merész döntésekre van szükség!”

A XXI. Század Intézet meghívására május elején tartott könyvbemutatóján Szájer néhány gondolatából: „Az uniós csatlakozás óta eltelt tizenöt év egyik alapélménye az illúzióvesztés és a szemléletváltozás. És nem csupán az elmúlt tizenöt, hanem az elmúlt harminc év egyik meghatározó élménye is ez. Az a Nyugat, amelyet harmincöt éve példának tekintettünk, mára megváltozott, szilárd értékeit feladta, másrészt mi is megváltoztunk, hiszen nehezen ugyan, de megfogalmaztuk saját magunkat. Míg korábban a Nyugat volt számunkra a példa, addig most mi lehetünk Európa jövője, mi képviselhetjük az új irányokat a kontinens számára.”

A 90. ünnepi könyvhéten – amelyet a fő-városban, a Vörösmarty tér felújítása miatt a kiadók idén a Duna korzón, a Vigadó tér és a Március 15. tér közötti területen rendeztek meg – Szájer József új kötete is a könyves standokra kerül.

◆ (Sághy Ildikó)

* Jövőre – 2020-ban – ünnepelhetjük gróf Zrínyi Miklós születésének 400. évfordulóját.

Szájer József a XXI. Század Intézetben a könyvbemutatón

Etikum és esztétikum kapcsolata Illyés Gyula életművében

címmel jelent meg a Magyar Művészeti Akadémia kiadásában Kulin Borbála tanulmánykötete, amelyben a szerző Illyés életművének szövegközpontú újraértelmezésére vállalkozik. Szoros olvasattal olyan alkotásokat elemez, amelyek kiszorultak a kánon centrumából, annak esztétikai nyomait keresve, hogyan formálódik Illyés híres „nem menekülhetsz” etikája. Most Illyés Gyula Tiszták című drámájának elemzéséből adunk közre részleteket.

KULIN BORBÁLA

„Bent vagyunk a csapdában”

(A cselekvés és a szubjektum feddhetetlenségének problematikája Illyés Gyula Tiszták című drámájában)

Az utóbbi évtizedekben Illyés drámái is a felejtés áldozataivá váltak. A következőkben elemzett Tiszták című drámáját huszonöt éve nem játszották színpadon. Minthogy egy dráma irodalomkritikai recepciótörténetének élénkebb szakaszai rendre az előadásokhoz köthetők, elmondható, hogy az Illyés-darabot két és fél évtizede hallgatás övezi. Ezért a vele való foglalkozást leginkább a „leporolás” gesztusával lehetne jellemezni, ha ez a metafora nem lenne önmagában problematikus. Ugyanis ha valaki leporolásról beszél, akkor azt hiszi, hogy a por felhalmozódott valamin: egy érintetlen tárgyon, amelyet valaki elhagyott, s amelyet a megtisztítás és fényezés után valaki újra megtalálhat. Pontosan ez történik a műalkotásokkal is. A port ott lehet hagyni, és tenni, amit addig, de meg lehet mást is próbálni. Többet is tehetünk a por egyszerű letörlésénél: magát a tárgyat is megváltoztathatjuk. Egy csodálatos módon megőrzött váza mindig hasznos lehet. Egy dráma egészen más. Itt maga a tárgy akkor is átalakul, ha a szöveg teljesen érintetlennek látszik. „Nem olvashatjuk ugyanúgy, ahogyan azok az olvasók, akiknek írták” – idézi Antoine Vitez szavait Nagy Gabriella Ágnes a drámai instrukció problémájáról írt tanulmányában. Ez a megállapítás a Tiszták esetében hangsúlyosan érvényes. Ugyanis a dráma nem ébreszthető fel „Csipkerózsika-álmából”, amíg fő értelmezési síkja a történelmi példázat marad. Elemzésemben a Tiszták című drámát más összefüggésbe helyezem: úgy közelítek hozzá, mint az illyési életmű etikai vonulatának központi darabjához, hogy megmutathassam, a benne megfogalmazódó, vallásfilozófiai ihletettségű világszemlélet hogyan teremti meg Illyés irodalmi-művészi eszményének alapmodelljét.

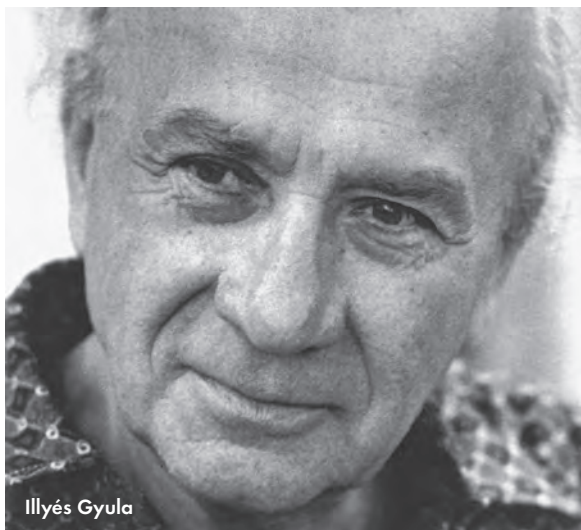
Elemzésem kiindulópontja, hogy e dráma az

életmű központi jelentőségű darabja. A szerző nyilatkozatai és a dráma megírásának dokumentálhatóan évtizedekre nyúló előkészületei támogatják ezt a megállapítást. Illyés maga így nyilatkozott a Tisztákkal kapcsolatban: „Oly győtrő heteim voltak, hogy teljes öt percig, amíg a lapokat összerendeztem, még az is megkísérett: életem legjobb – legkevésbé rossz! – dolgát tartom a kezemben. [...] Leglényegesebb darabomnak a Tisztákat érzem.”

Az utókor azonban inkább a győtrődésében osztozik a szerzővel e mű kapcsán, s nem az értékelésben. Egyfelől irodalomtörténészek és kritikusok sora tör lándzsát a Tiszták kivételes helye vagy legalábbis létjogosultsága mellett a magyar drámai irodalmi kánonban. Tüskés Tibor és Vasy Géza a Tisztákat az „igazán nagy alkotások” és Illyés három legjobb drámája közé sorolja. Hubay Miklós szerint „ritka nagyigényű drámája ez a huszadik századnak”. Kocsis Rózsa pedig így ír: „Az 1969-ben született Tiszták Illyés Gyulának a legnagyobb és a XX. századi magyar irodalomnak is az egyik legjelentősebb drámája.” És a sor folytatható. Elbizonytalanító azonban, hogy Tamás Attila sajnálja a helyet monográfiájában „egy erőteljessége ellenére is egészében középszintű színpadi mű” részletes elemzésére, amelynek gyengéjeként említi, hogy értékgazdagsága ellenére sem lesz teljesen egységes alkotássá. A 2005-ben megjelent, Kerényi Ferenc szerkesztette A magyar dráma antológiája című kétkötetes kiadványból, amely a legjelentősebb magyar drámaírók műveiből hivatott válogatást nyújtani Bornemisza Pétertől Örkény Istvánig, a Tiszták szintén hiányzik. Egyes vélemények szerint ma már pusztán a magyar „drámaamúzeum” egy csakis korszaktörténeti érdeklődésre számot tartó, már születésekor avított darabja. Megítélése tehát szélsőséges és ellentmondásos, és e helyzeten az utóbbi évtized Illyés-szakirodalma sem változtatott: értékelés helyett inkább a hallgatás mellett döntött.

A műhöz való közelítés azonban nem csak e szélsőséges értékelések ismeretében nehézkes. Megnehezíti az elemző dolgát, hogy az olvasót a dráma körüli, értelmezést segíteni szándékozó segédszövegek (a szerzői előhang, a vígszínházi bemutatóhoz készült műsorfüzet szerzői felvezetése, Illyés nyilatkozatai és a mű kötetbeli kiadása az írói műhelytitkok felvillantásával) szinte kézen fogva vezetik. A megértés Jauss által meghatározott folyamatát, amelynek lényege a ki nem kényszeríthetőségben áll, mintha felügyelet alatt kívánná tartani valamiféle szöveg körüli „szerzői bábáskodás”. Mégis e szerzői „bábáskodás” hatékonyságának köszönhető, hogy maradtak kiaknázatlan területek az elemzés számára. Illyés ugyanis az általa tragédiaként meghatározott Tiszták értelmezési irányát két útra tereli: főként mint a magyarság XX. századi történetének paraboláját adja kezünkbe. A darab egy elpusztult népről szól, de még élő, küszködő népeknek, közösségeknek. S így személy szerint nekünk is. [...] Fölsleges tán hozzátennem, hányszor átsuhant írás közben gondolataim közt a magyar anyanyelvűek közösségének sok ügye-gondja is! Más helyütt viszont a dráma egyetemes etikai és létbölcséleti vonatkozásait hangsúlyozza.

„A múlt század humanizmusa ellusztította az agyunkat. Annyit ismételtgettük már szólamként az egykori követelményeket, hogy az igazságot nem lehet elfojtani, mert az eszme győz, s így végül is minden igaz ügy diadalmaskodik, hogy nem készültünk föl eléggé a védelmükre. Az albigensek tragédiája azt példázza, hogy az igazságot el lehet fojtani, hogy az eszme nem győz a pusztá létezésénél fogva, hogy utolsó szálig ki lehet irtani az igaz ügyért küzdő népeket, országokat, hogy egünkre az Értelmem nem megy föl olyan magaerejűen, mint a Nap, hanem csak a többség buzgalma árán, s még akkor is pillanatonként tartani kell teljes erővel, teljes éberséggel. Ennek példázására készült az én tragédiám is” – írja Illyés Gyula 1971-ben, Az albigensek földjén című munkájában.

Illyés Gyula

Azonban a recepciótörténet egyértelműen az előbbi értelmezési irányt követi fő csapásként, ezért a Tiszták helyét az életmű történelmi drámái között jelölte ki. A katharok pusztulását felidéző darabot elsősorban a XX. századi világtörténelmi és a magyar események példázataként értelmezik: a vallási szabadság kérdésében általánosságban véve a másként gondolkodás szabadságát, a vallási elnyomás képeiben a politikai elnyomást, a kis felekezet eltűnésében a magyarság sorsát viszi színpadra Illyés. [...] A Tiszták tehát a *Kegyenc* és a *Különc* mellett a történelmi drámatríász harmadik darabjaként, a magyar irodalomban pedig

Németh László és Sütő András történelmi drámáinak társaságában kapott helyet.

Elemzésemben a második irányt választom: a Tiszták egyetemes etikai, létbölcséleti „üzenete” a mai napig nem kellő alapossággal kimerített és leírt téma. Az erre törekvő tanulmányok ma már megközelítési módszereikben, következtetéseikben sokszor kifogásolhatók, mert Illyés szándékához képest túlhangsúlyozzák a szerzői üzenetet, és világképének, vallásosságának egy dokumentumát láttatják benne. [...]

Történelmi hűség és fikcionalitás

A Tiszták ősbemutatóját 1969-ben tartották, a Pécsi Nemzeti Színházban. A dráma klasszikus szerkezetét és klasszicizáló előadásmódját tekintve jogosan merül fel az összehasonlítás igénye a kortárs világirodalom színpadi alkotásaival. Mintha Illyés darabján egyáltalán nem hagytak volna nyomot a XX. század dráma- és színháztörténetének kísérletező újításai. Nincsen látható jele, hogy a szerző a nyelv elégtelenségének tapasztalatával viaskodna, történelmi tematikája pedig avítottan tűnhet a 60-as, 70-es években virágkorukat élő happeningek, performanszok és egyéb olyan avantgárd színházi törekvések fényében, amelyek a színpad „bemutató” funkciójának határozott elutasításával a jelenlét illúzióját kínálták. Az avantgárd színházi törekvések a történelmi drámában „reális sorsok idegen kifecsködését” látták, amely nem képes többé a kortárs

közönséget megszólítani. Déry határozottan nem értékelte Illyés törekvéseit a történelmi dráma megújításában. Illyés drámái „maguk is kibeszélik, s elég közérthetően hibáikat, nem kívánom azzal is tetézni a bajt, hogy egy előszóban még meg is magyarázom őket”. Talán éppen az ilyen irányú kritikák elleni védekezésül, a formaválasztás tudatosságát hangsúlyozandó fordult Illyés ahhoz a megoldáshoz, hogy a Tiszták kötetbeli kiadásához mellékelte a téma korábbi megformálásán kísérletező megoldásait, amelyek között

egy „korszerű, már-már formabontó alakban” kibontakozó színpadi mű is szerepelt. E kiadás is jelzi, hogy a Tiszták hosszú évtizedeken át tartó írói készülődés eredménye. 1964-ben Illyés a L'Expressben úgy nyilatkozott készülő művéről Rousselot-nak, hogy közel húsz éve foglalkoztatja a téma.

[...] Az Illyés által összegyűjtött forrásanyagok közül a Simone Weil szerkesztette, katharokról szóló dokumentumgyűjteményt sikerült egyedül fellelni az Illyés könyvtárát őrző Illyés Gyula Archivumban. A ceruzás bejegyzések, aláhúzások sokasága jelzi, milyen értékes forrást jelentett Illyésnek ez a könyv a darab megírásához. Az inkvizíciós dokumentumokon alapuló, Montségur ostromáról is rendkívül részletes leírást adó mű és az Illyés-dráma cselekményének összevetése azt mutatja, hogy Illyés alig alakított a történeten, amelynek még szereplőit is név szerint őrizték meg a XIII. századi egyházi feljegyzések. A dráma figurái mind történelmi, három kivétellel: Vilmos, a molnár, Gérard, a francia lovag és Olivier, a trubadúr a költött alak a főbb szereplők közül, illetve Perella kisebbik lányának néven alakított Illyés. Ami pedig a sorsokat illeti: Pierre-Amiel, a pápai legátus a dokumentum szerint nem az ostromban, hanem egy évvel Montségur eleste után halt meg betegségben, és Perella feleségével, Corbával való viszonya költői kitalálás. A dráma három felvonásának időpontjai (1243 tavasza, ősze, majd 1244 eleje) a várostrom valós történetének fordulópontjaihoz igazodnak, ugyanilyen valóságghú a békefeltételek szerepeltetése és a végkimenet is: a várúr Perella felesége és kisebbik lánya a valóságban is a máglyahalált választotta. A feltételezhetően nem kincseket, hanem szent iratokat tartalmazó ládának valóban nyoma veszett az ostrom után. A történelmi forrással való összevetésben mutatkozik meg a szerzői fikció mértéke a cselekmény és a drámai szereplők megformálásában. A Tiszták szereplői tehát a fentebb említett három kivétellel valós történelmi személyeknek megfelelően szereplők, Vilmos és Olivier pedig fiktív szereplőknek tekinthetők, s nem

személyiségükben, hanem valamilyen eszme vagy ideológia képviselőiként, szócsöveiként működnek (Vilmos a józan paraszti ész, Olivier a művészet „képviselője”). Azonban a dráma főbb szereplői szintén nem személyiségként mutatkoznak meg és válnak érdekessé: a Tiszták alakjai egy-egy ideológia vagy attitűd megtestesítői, megjelenítői, ilyen értelemben szimbolikus figurák. Sakfigurákhoz hasonlíthatóak, kiknek a cselekmény során megtett lépései az alapszituációba kódoltak, mozgási lehetőségeik jellemeikből, ideológiai meggyőződésükből bomlanak ki. A Tiszták szereplői a XX. századi drámaírás igényei szerint megformált, a tárgyyszerűség jegyeit magukon viselő alakok. A dráma cselekményének így módon nem annyira személyközi, inkább ideológiai mozgatórugói vannak. De a kifejeletben a drámának nem csupán ideológiai, hanem individuális tétje is lesz.

A hős pozíciói

A Tiszták szerkezetében Perella központi szerepe vitathatatlan. A dráma szereplői úgy helyezkednek el Perella körül, hogy ideológiai, attitűdbeli vagy érzelmi vonatkozásban mind érintkezzenek vele, és így Perella mintegy közös metszete legyen az általuk alkotott köröknek: mindegyikkel osztozó, ám lényegében mindegyikén kívül álló. A dramatikus ritmus szerint Perella fő ellenfele Pierre-Amiel pápai legátus. Ellentétük politikai és magántermészetű. Politikai, hiszen ő a Montségur elleni ostrom vezetője, és ellenfele magánemberként is, amennyiben feleségének, Corbának egykori szeretője. Ez utóbbi tényező össze is kapcsolja őket: az asszony iránti féltő szeretetük. Corba szerepeltetése, amelyet Bécsy Tamás a darab egyik hangsúlyos tényezőjének tart, mintha csupán azt a dramaturgiai célt szolgálná, hogy a darab főhőse, Perella, identitásának minden szintjén veszteséget és vereséget szenvedhesen. [...]

Mirepoix Péter alakja a Bánk bán Petúr bányáját vagy Büchner Danton halála című drámájának Robespierre-jét idézi: a nyers erőszak, az ideológia nélküli cselekvés embere, akit egyedül a harc iránti szenvedélye fűt. „A katonának egy a dolga: győzni! Kitarítani, ütni, minél alaposabban.” Bár megveti a katharok „puhányságát”, meg akarja védeni Montségur várát. Míg Perella a megfontoltság és a békés megoldás pártján áll, és az erőszak, a becsstelenség csak mint utolsó lehetőség merül fel számára, Mirepoix számára a cél minden eszközt szentesít. Cselekvésvágyában indokolatlanul magabiztos. Kettejük érintkezési pontja tehát a gyakorlati cél, a vár megvédése, s közös bennük, hogy nem ideológiai megfontolásból motiváltak (Perella sem vallja ma-

gát hívőnek). Azonban Mirepoix attitűdjében Perella teljes ellentéte. Hasonló szempontból érintkezik Perella alakjával Vilmos, aki szintén nem tartozik a beavatottak közé, és úgyszintén a gyakorlat embere, mint Perella és Mirepoix, ám józan paraszti eszénél fogva Mirepoix-nál sokkal megfontoltabb, az ő figurája a leginkább rokon Perelláéval, rá azonban sokkal kisebb felelősség hárul.

En Marty, a kathar püspök Perella harmadik jelentős ellentéte a darabban. Ellentétük ideológiai. Minthogy a püspöké a kathar tanítások szövege, kettejük ütközése a dráma egyik fő ideológiai feszültségpontjává válik. A kathar hitvallás lényegi eleme, mint az a dialógusokban kibomlik, a dualista világszemlélet, amely egy Jó és egy Rossz princípiumban (istenben) gondolkodik. E kettős felosztás egybeesik az anyagság és a szellem, a forma és a szubsztancia kettéosztásával: minden, ami anyagi, testi, azaz e világhoz tartozó, a Rossz, a Jó e világon kívül álló, transzcendens minőség, amely a rossz e világán belül csupán emberi cselekvéssel éltethető és tartható fenn...

Azonban a rossz legyőzésének útját a fanatikus katharok a mártírhálál révén képzelik el, testük, az anyagságuk végső legyőzésével, a világból való kilépéssel. Ellentmondásos tehát a világban való cselekvés jelentőségének hirdetése és halálvágyuk, a világból való kivonulás eszméje. Ily módon Perella és a kathar vallás viszonya is ellentmondásos. Perella ateista cselekvésetikája, amely, mintha csak a sartré-i egzisztencializmus téziseit visszhangozná, átfedésben van az eretnek tan cselekvésközpontúságával, ám kizárólag az immanens erők létezését elismerve, elfogadhatatlannak tartja az öngyilkosságot, a mártírhálált. [...]

Cselekvés és tehetetlenség

A Tiszták tematikus ritmusai közül továbbra is a cselekvés problematikájára kell fordítani a figyelmünket, hogy a végkifejletben Perella záró monológjának lehetséges jelentéseit kibontsuk, és ezáltal a műnek a világirodalmi kánonhoz való viszonyára is rámutassunk. Perella és En Marty viszonya kapcsán láthatuk, a drámában a cselekvés ontológiai státusa maga az emberi univerzum mozgatója, tehát az ember cselekvőként a transzcendens isteni erők helyébe léphet. A transzcendens és immanens világfelfogás azonban nem ebben az egyszerű dualizmusban jelenik meg, hanem bonyolultabb struktúrában. Több világkép érintkezési és ütközési pontját mutatja fel a darab: az ateizmus (Perella) szemben áll a vallásossággal (a katolikusok és a katharok vallásosságával), a transzcendens erőkben való hit a katolikus és a dualista világkép ellentétében tűnik fel. A kívülálló Perella származása szerint katolikus, elveiben ateista, cselekvésetikájában a kathar vallás egyik legfőbb tanításának megvalósítója. Ugyanakkor a cselekvés mint identitásképző és meghatározó erő rajzolódik ki. Perella jel-

lemét alapvetően a beszédcselekvés mutatja be: tárgyalás, kompromisszumkeresés, ígéret, hadüzenet, ítékezés, fogadalom. Döntéseiben és tetteiben körvonalazódik a jelleme. [...]

A cselekvés és tehetetlenség ellentétének központi szerepeltetése Illyés darabját a Hamlettel mint a világirodalom legismertebb tehetetlenség-drámájával is párbeszédbe állítja. Hamlet híres monológja a részt vevő cselekvés és az öngyilkosság választása feletti töprengés, amely a Tisztáknak is központi kérdése. Míg azonban a Hamletben a dilemmát egy figura sűríti magába, Illyésnél az öngyilkosság, pontosabban az élet önként vállalt eldobása, a mártírhálál és a cselekvéshit ütköztetése személyek közötti viszonyokban jelenik meg. A beavatottak, a tiszták számára a mártírhálál vállalása nem vet fel filozófiai-morális kérdéseket. Perellában nem az öngyilkosság és a cselekvés kettőssége viaskodik, sőt, nem is tépelődő alkat a vár elvesztéséig. Pierre-Amiel sértésével azonban („Tehetetlen! Mindennel tehetetlen!”) megkezdődik Perella vívódása, a cselekvés értelmességébe vetett hitének megrendülése, hősi pozíciójának szétesése. Perella a darab során azért küzd, hogy személyiségeként megőrizze magát: tiszta maradjon erkölcsietikai értelemben, és magánélete is érintetlen maradjon: „Ne szennyezz be a bizalmaskodással!” – válaszolja Pierre-Amielnek, amikor a Corbához fűződő közös érzelmeik okán sorsársának nevezi. (Kiemelés tőlem – K. B.) De a cselekvés útja nem vezethet tisztasághoz, a világban való cselekvés és küzdés szükségszerűen bemocskolódással jár. Perella elbukása azonban nem cselekedetei sikertelenségében vagy értelmetlenségében válik tragikus színezetűvé. Éppen a nem cselekvés választása, vagyis a tisztasághoz vezető másik út vezet a számára tragikus veszteségekhez. A vár elvesztésének pillanatában kvietizmusa, a háború, tehát a cselekvés elkerülésének a keresése vétkes magatartásnak tűnik fel számára.

[...] Míg a Hamlet olvasható akként, hogy az önbeteljesítés lehetőségét a halálban, a Szi-
szüphosz mítosza pedig az élet abszurditásának felismerése feletti méltóságban, sőt boldogságban jelöli meg, a Tiszták arra a gondolatra vezet, hogy nincsen út az „élet maximumához”. A tisztaság, az erkölcsi integritás keresése minden szálon ellentmondásba torkollik: megoldhatatlan paradoxonként mutatja fel a cselekvés

és a tisztaság kapcsolatát. „*Bent vagyunk a csapdában*” – mondja ki Perella a filozofikus végkövetkeztetést. Perella tehát nem tragikus hős a kifejezés romantikus értelmében, de az „egzisztencialista hős” vonásait is magukon viselő romantikus hősökkel való rokoníthatósága is problematikus: identitását, „puszta én”-jét nem a szerepei lehámozásában, személyes viszonyai leépítésében, a történelemből való kiszállásban keresi, mint Büchner Dantonja vagy Katona Bánkja. Perella belül akar maradni az életében, és cselekvőként akarja alakítani viszonyait. És nem is csalódik abban a hitében, hogy a világot az emberi cselekvés irányítja. [...]

A Tiszták a cselekvést középpontba állító morális-lételemzési dilemmája behálózza Illyés egész életművét. Számos közlése felidézi az egzisztencialista létérzés sziszüphoszi vonatkozásait. Egy interjúbeszélgetésben például Bertha Bulcsu kérdésére – „Mi az életünk értelme, mit kell csinálnunk az életben?” – Illyés így felel: „*Megtoldva, amit Camus mondott: tolni fel a követ a hegyre; hátha egyszer fent marad!*”

[...] Illyés életművének a Tiszták egyik központi alkotása, amely egyszerre művészi lenyomata a szerző ötvenes-hatvanas éveiben nyert történelmi-politikai tapasztalatainak (ezért lehet érvényes a dráma allegorikus olvasata), és összegzője azoknak a lételemzési és személyes üdvőt érintő problémáknak, amelyek költői pályájának kezdete óta foglalkoztatták. Befogadástörténetének buktatóit részben vitatható elemzői megközelítések és műfaji elvárások magyarázzák. Korszerűségét és aktualitását legfőképpen az a sokféle irányba ható párbeszéd igazolja, amelyet jelen olvasat szerint a magyar irodalom és a világirodalom kiemelkedő alkotásaival folytat. A Tiszták a magyar irodalmi kánonban Vörösmarty Szózatának felkiáltására („Az nem lehet...”) és Madách Az ember tragédiájában szereplő végszólamra, az Úr szólamára („Mondottam ember, küzdj és bízza bízzál!”) ad keserű feleletet. A világirodalomban legközelebből Sartre fentebb idézett szövegeivel és Brecht A szecsuaní jólélek című darabjával folytat párbeszédet, cselekvés és tehetetlenség tematikája távolabbról a Hamlet felvetéseire rezonál. Ha pedig – Erika Fischer-Lichtét követve – a Tisztákat is „az identitásról alkotott elképzelés” művészi megformálásaként olvassuk, megállapítható, hogy Perella alakjában – a korszak világirodalmi dramatikus alkotásaival egybecsengően – egy önmaga meghatározásáért küzdő, de csupán más személyekhez való viszonyaiban megragadható szereplőt visz színre, és az önmaga erkölcsiségét cselekvései révén meghatározni próbáló egyént a krízis pillanatában mutatja meg. ♦♦

(A lábjegyzetek itt nem szerepelnek, azokat Kulin Borbála tanulmánykötetében olvashatják. – A szerk.)

LEXIKON: Kulin Borbála (1979) irodalomtörténész. Egyetemi tanulmányait az Eötvös Loránd Tudományegyetemen végezte magyar és latin szakon. 2007-ben sajtó alá rendezte Illyés Gyula és Gara László levelezését. 2015-ben a Debreceni Egyetemen védte meg doktori értekezését, amelynek témája a transzcendenciához való viszony Illyés életművében.

ROZSONDAI MARIANNE

ADY ENDRE

CLEVELANDBEN

2001 tavaszán másfél hónapot töltöttünk férjemmel az Egyesült Államokban magánúton. Egymagában majdhogynem földrésznyi ország, nagyon meg kellett válogatnunk, hogy mit keressünk fel, mit nézzünk meg. Az országon belül is többször repülőre szálltunk. Elsősorban a keleti partszakaszt akartuk bejárni, az egykori angol kolóniát. Washingtontól Bostonig, majd megnézni az egyik (egykor) legmagyarabb várost, Clevelandet. Az Államok „vadnyugati” felén csak Las Vegasba repültünk el; no nem a kaszinók és szerencsejátékok miatt, hanem mert ez volt a kiindulópontja a Grand Canyon-beli felejtethetetlen kirándulásunknak.

A természeti csodák, nemzeti parkok közül válogatva számunkra három maradt: a Potomac folyó mentén fölfelé a Shenandoah folyó összefolyásáig a Harpers Ferry Nemzeti Park, ahol eldőlt az 1861-ben kitört függetlenségi háború az „amerikaiak” javára; a Niagara vizesés, és a Grand Canyon a Monument Valley-vel. (Ennyire tellett.)

Akartunk látni néhány híres könyvtárat is, s én szerettem volna kézbe venni mind az öt corvinát Mátyás király egykori könyvtárából, amelyek a vén Európából átkerültek az Újvilágba. Ez sikerült.

Az öt corvina három könyvtárban található. A Yale Egyetem (New Haven) Könyvtárában egy *Tacitus*, méghozzá eredeti aranyozott corvina-kötésben. A New York-i Public Libraryben egy *Livius-kódexet* őriznek. Három New Yorkban a Pierpont Morgan Könyvtárban van: egy *Cicero*, a híres *Didymus*-corvina, s egy ősnymotatvány, Johannes Angelus: *Astrolabium*, Augsburg, 1488-ból, Mátyás utódjának, II. Ulászló királynak készült címeres, aranyozott budai reneszánsz bőrkötésben. – Azért Washingtonban, az Egyesült Államok Nemzeti Könyvtárában, a Library of Congressben is akadt ismerős kolléga, aki révén könnyen bejutottunk oda (persze előre egyeztetve), mert a világ egyik legnagyobb könyvtárában is volt mit mecsodálni. Itt most csak a világszép, festett pergamenkódexet, Nagy Lajos király tárnokmesterének, Nekcsei Demeternek 1336 körül készült Bibliáját említem. (Csupa magyar kincs!)

De írásom fő tárgya mégis más. Ady Endre halálának 100 éves évfordulója kapcsán jutott az eszembe.

Az Ohio állambeli, a Nagy-tavak (az Öt tó) közül az Erie-tó partján elterülő Clevelandben megélt élményünket szeretném elmesélni. Cleveland jelentős kulturális központ, sok magyar bevándorlóval. (Ez utóbbi ma már

múlt idő.) Ha csak híres szimfonikus zenekarát nézzük, karmesterük volt Doráti Antal, Széll György, Ormándy Jenő, világhírű magyarok. A városközponttól nem messze, a Rockefeller Parkban (Rockefeller Cultural Gardens) egy hosszú sétányon különböző államokból, de főleg az egykori Monarchia országaiból bevándorolt emberek szobrokat állítottak. A magyarok is. A közadakozásból létrejött Kossuth-szobornál tartják a magyar nemzeti ünnepeket. Liszt Ferencnek köbe vésett emlékműve van, Adynak és Madáchnak mellszobra.

Azon a hétköznapon rajtunk kívül egy lélek sem volt a kiterjedt parkban. Ady Endre bronz mellszobra egy kicsit nagyobb az életnagyságnál. A karcsú köoszlopon a neve, csak a családneve, alatta égő-világító fáklya, annak két oldalán születésének és halálának évszáma: 1877–1919, ez alatt versidézet angolul. Ady fejét belepte a pókháló, a hálóban apró száraz levelek, szemét. Nekiálltunk letakarítani. Először

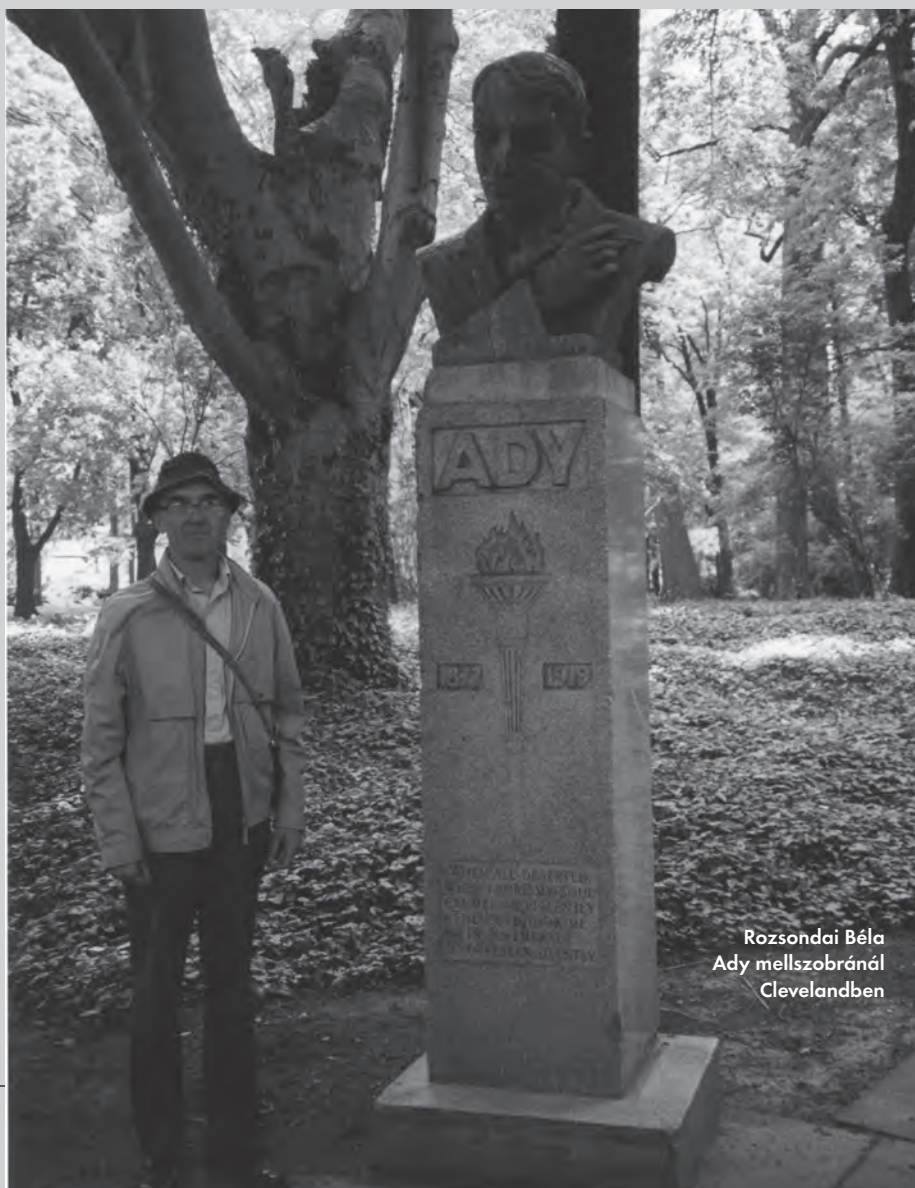
gallyakkal, aztán papír zsebkendővel. Egyszer csak a közelünkben, a park szélén megállt egy rendőrautó, s kiszállt az egyik rendőr. Odajött hozzánk, és elég határozott hangon megkérdezte, hogy mit csinálunk? (Ott is lehetnek fémtolvajok?!) Nem, nem ijedtünk meg, jó-hiszemőségünk tudatában tájékoztattuk, hogy ADY a legnagyobb magyar költők egyike, s meg kellett tisztítani a szobrot. Mi magyarok vagyunk, csak pár hetet töltünk itt látogatóban. Udvariasan megkértük, hogy olvassa el a köbe vésett versidézetet:

When all deserted,
When I bore my soul
Crumbling violently
The Lord took me
in his embrace,
Unforeseen, silently.

Azaz:

Mikor elhagytak,
Mikor a lelkem roskadozva vittem,
Csöndesen és váratlanul
Átölelt az Isten.

Az amerikai rendőr elolvasta, aztán mintha a jobb kezét homloka széléhez érintette volna, köszönt, jó napot kívánt. Nekünk ez a szokott-nál is jobb napunk volt. ➡

Rozsondai Béla
Ady mellszobránál
Clevelandben

CZETŐ BERNÁT LÁSZLÓ

BELVÁROS

Óvatosan kelt ki az ágyból, hogy ne ébressze fel Andrist, papucsot se vett, mezítláb tipegett ki a konyhába. Talpa alatt a hideg kő, ablakon túl az októberi köd. A konyhában nem fűtöttek. Fázott. Bőre apró tüszői kiemelkedtek, összehúzódó mellbimbója kellemetlenül súrlódott a rátapadó hálóing vékony selymén. Nem gyújtott lámpát, sötétben vette ki a szekrényből a poharat, félig töltötte hideg tejjel. Beleivott. Most már didergő remegéssel reszketett. Kortyolt még egyet a tejből. Érezte, hogy bújnak ki fázós bőréből a szőrszálak. Sietnie kellett. Melle domborulata ellaposodott, farcsontja megnyúlt, körmei karmokká változtak. Becsukta a konyhaajtót és kinyitotta az ablak keskeny szárnyát. Az utolsó pillanatban. A hálóing a földre hullott, testét már hirtelen bolyhosodó bunda fedte, mintha csak hollószínű haja változott volna ugyanolyan kékesen csillogó, mindenét beborító fekete szőrré. Négy lábra ereszkedett. A hideg megszűnt, puha talpai alatt a követ is kellemesen langyosnak érezte. Ruganyosan lendült a magasba, ugrás közben gerincét nyújtotta, úszott a levegőben. Az idő folyása is megváltozott. Lassabban telt, ezáltal ő maga is részletesebben látott mindent. Négy macskamancsa egyszerre dobant a konyhapulton. Érzékeny bajuszát a nyitott ablakon beköszönő léghuzat borzolta. Farkával csapott párat, és kilépett a pléhparkányra. Az udvaron égve felejtett lámpa kellemetlenül vakította. Elfördította fejét, és tisztán látta a szerb templomból suhanó szárnyaló kirepülő baglyot, a földön-falon szétfutó svábbogarakat, a törött pinceablakba menekülő egeret. Vadásszon? Nem. Egyáltalán nem volt éhes. A vacsorára sültött rakott krumpli még kitarzott, talán ha nem issza meg azt a pohár bort, még meg is feküdt volna gyomrára. Leugrott a második emeleti ablak timpanonjára, onnan a gangra, onnan az ecetfára. Nem szeretett fáról lefelé mászni, karmai visszafelé hajlottak, nem segítettek az ereszkedésnél, ezért inkább az alsó ágra ugrott, ahol egy pillanatra elveszítette egyensúlyát, de ügyesen megkapaszkodott. Belevágta körmeit a fa kérgebe, kicsit élezett is rajtuk. Andris mindig csodálkozott, hogy nem jár manikűröshöz, nem vágja körmeit; soha le nem törik, olyan kemény, mint az acél. Csak egy kis körömlakk, ennyi volt a kézápolás. De ő macska volt nappal is, asszony éjszaka is, mindig. A pincelejárót fedő hullámlemez csendesen roppant talpa alatt. Az udvaron körül sem nézett, úgy is érzékelt minden moccanást, de a mozdulatlan falat,

ablakokat, virágcserepeket és a kukát is, ahogy felcsapott farokkal elvonult a bejáró felé. Átpréselte magát a kapu alatt, és máris a Váci utca díszkövezetén állt. A kapu alja hátán megkőcolta bundáját, hát ott helyben leült, és szőrét helyére igazította. Az emberek azt mondják, a macska zavarában mosakszik. Butaság. Azért mosakszik, mert szeret rendezett lenni. Már amelyik. Ő igen. Ő ügyel magára. A szemközti kapuból Balogh úr ballagott egyenesen felé. Kedves, cirmos szőrű kandúr. Mikor udvarol, viccesen domborít, és mindig tudja, mikor jön el a megfelelő pillanat. Ám most nem volt hozzá kedve. Unottan elnézett a Vásárcsarnok felé. Kicsit domborított a hátán. – Ha közelebb jössz, rád fújok – sugallta testtartása. Balogh úr ráérsen tovább ballagott, mintha nem is az ő fekete bundás teste keltette volna éjszakai vágját. – Elegánsan csinálod – kurrogta, de tudta, hogy a Szent Mihály-templom udvarán lakik egy vörös bundás, gusztusosan kövér macska, a Kocsis Borcsa, és Balogh úr vele fog vigasztalódni. Legalább Borcsának is jut egy kis öröm.

A Sörház utca felé sétált, de akkor a Pintér utca sarkánál egy csapat legénybúcsút Pesten tartó angol jelent meg. Énekeltek, röhögtek, ölelgettek egymást. Ez veszélyes. A részeg ember kiszámíthatatlan, hát inkább az udvarokon át folytatja útját. Bement a fővárosi irodák melletti kapualjba, onnan át a hátsó kertbe. Itt nyitva volt minden ajtó-kapu, mert vagy húsz éve éttermet nyitottak a hajdanvolt vegyesbolt helyén. Régen itt vette a tejet, tejfölt, felvágottat. Most már két sarokkal odébb, a Nyáry Pál utcánál vásárolt. – Sietni kell – suttogta, de inkább halk panaszu miákolásnak hangzott a boltíves átjáróban. Akácfa nőtt az udvaron. Elég magas. Felmászott rá. Madárfészek,

Gyulai
Líviusz
rajza

széltől kergetett, fán akadt műanyag zacskók, elszáradt akáctermések között araszolt felfelé. Nem zavarta. Ilyen a civilizált világ. Egy pillanatra megállt, mert kifogyott a szuszából. Az emberek azt hiszik, hogy egy hajlékony, izmos macska könnyedén mászik három emeletet, de ez nem igaz. Egyrészt nem tavaly született, és most ne firtassuk, mikor. Másrészt három emelet nagyon magas. Felért a fán a ház fölé. Átugrott a tetőre. Nem szerette a betoncserepet. Igaz, a palát sem, de az se volt jobb, amikor igazi agyagból égetett cserepekkel fedték a házakat. Nostalgiaja egy olyan korba húzta, amikor faszindelyt raktak a tetőre vagy nádat. Abban meg tudott kapaszkodni. Egerészéshez pedig, mint minden macska, a szalmatetőt tartotta alkalmasnak.

Megállt a tetőgerincen. A kelő telihold át-sütötte a hideg párat, megvilágította a Belvárost. – Hogy megváltozott minden! – kurrogta. Harminc év telt el, mióta először találkozott Andriszal, de ez a harminc év olyan sebesen szállt el. Andris akkor húszéves volt, és hát ő is annyinak nézett ki, de takarékosan csak tizenhatot vallott be. Persze most se néz ki többnek. Az olyasféle macskák, mint ő, lassan változ-

nak. Ugyan itt-ott van egy kis pluszhajacska, de az kell. A testsúly különben is hullámlzik. '48-ban például, amikor Móriccal összeköltözött kifejezetten farosnak látszott, de akkor épp az volt a divat. Móric megőrült érte. És büszke volt rá. Akkor még egészen más volt a világ. Könnyebb volt az élete, nem gyártottak ilyen szorosan záródó ajtókat, egy macska megjelenése sehol sem volt feltűnő, és senki nem akadt fel azon, ha egy nő az egér láttán megnyalta az ajkát. Minden rossz a gyárak betelepülésével kezdődött. Előbb a füst, aztán a közvilágítás bevezetése, a kövezett utcák, a terjeszkedő város. A Gellért-hegyre is erődöt építettek a zegzugos csillagvizsgáló épülete helyére. Még jobb volt, amikor az se volt, és szőlők vették körbe a csúcsot, akkor éjszaka senkinek sem jutott eszébe felmászni a város fölé. Felnézett a holdra, és nekirugaszkodott. Ezt sosem unta meg. A repülés első perceit. Amikor emelkedett, a házak fölött kinyílt a táj.

A ritka ködben fénybúra fedte a várost. Mintha a felhő lejjebb ereszkedett volna, hogy a tetőkre telepedjen. A hold azt világította meg, abban tűntek el a házak. Átúszott a remegő derengésen, fel, a felhő fölé, ahol csillagok pislákolnak. A Duna fölött vastagodott a köd, a Rudas fürdőből egész gőzkemény nyújtózott a Gellért-hegy mellett, mutatta az utat a távolabbról közeledőknek. Mert mások is ide-repültek, hiszen szombat lévén alkalom volt. Egyszerűen így, csak alkalomnak mondták. Lehetett volna macskakongresszus, vagy, ahogy az emberek hívták, boszorkányszombat, de ők csak így emlegették: alkalom. Oda szállt, oda repült. Még hogy seprűn repülne! Ezen mindig sajnálkozott. Egyetlen boszorkány sem repül seprűn. Ezt azok találták ki, akik sejtették, de nem merték kimondani, hogy mi folyik a hegyen, és hogy mégis körülírják, arra gondoltak, hogy egy bot, amelynek végén bozontos cirok van, az a seprő. Értik, ugye?

A Rezeda utca végi parkot sohasem építették be. Ez megmaradt nekik. Amikor a kerület vagy a város tervet készített a hasznosításra, mindig akadt egy hivatalba bejáratos macska, aki elhánnya az iratokat. Lejjebb ereszkedett. Régen, amikor született, volt itt egy présház, de nem akadt vincellér egy se, aki napnyugta után ott mert volna maradni. Azaz egy példa mégis volt rá. Egyszer. Csak egyszer, mert utána a bomlott agyú bormester nem tudott egyetlen értelmes mondatot sem elhebegni arról az éjszakáról. Szánalmas volt. Ma azt mondanák, hogy mentálisan károsodott. Soha többet nem követte senki az ő példáját.

Ezer talp dobbant a nedves földön. Sok száz macska, kandúr, cica, fehér, tarka, cirnos, vörös, fekete, szürke, sziámi, perzsa, házi, angora, balinéz, orosz, korat és karthauzi gyülekezett a parkban. Megérkezett Rác Borcsa is, nyomában a jóllakott Balogh úrral. Török Misi, aki régen volt barátja, de persze ellenségek is. Dreifuss, a háromlábú álnok, a sznob

Leberwurst Arthur és Dzsingisz kán, a lógó nyelvű félvér. Mindenfelé kandúrok tekeregtek, fújtak és sziszegtek, kurrogtak és nyávogtak, de olyan hangosan, hogy kilométerekre behúzta minden kutya a farkát. Szerteszéjjel nőtény macskák kushadtak a földre, feszülten lapultak, várták, hogy Ők megérkezzenek. Izgalom és félsz. Ezt érezte mindegyik. A derült ég vilámlott. És a dörgéssel megérkeztek Ők. Emberi szemmel rettenetesekek, de a macskáknak érdekesek és ismerősek, talán még szerethetők is. A szarvuk hegyes fülnek látszik, a farkuk beszédesen csapkod, szembogaruk macska módra, állva zárul. Hosszú szőrük ritkásan nő, szemfoguk hegyes, orruk tömpe. Hatalmuk volt. Elképzelhetetlen hatalmuk. Ők adták a hosszú életet. Ők adták az örök ifjúságot, a repülést, az éjjeli látást, a sompolygást, a suhanást, az észrevehetetlenség képességét. Cserébe Őket szolgálta a Földön a kiválasztott puha talpú, nagy bajuszú, hegyes fülű népség.

Az alkalom kezdetét vette...

...A konyhaablakot még nyitva találta, tehát Andris nem ébredt fel. Besétált. A konyhapulton megállt, bőre-bundája kétoldalt nagyot rángott. Erre az embereknek nincs szavuk, a macskák akkor teszik, mikor világot váltanak. Vadállatból házi macskák lesznek, felnőttből kiscicák, boszorkányból asszonyok. A pultról a konyhaszékre, onnan a földön hagyott hálóingre ugrott. Ahogy lába a selyemhez ért, bajusza visszahúzódott, fényes szőre hajra változott, és csak egy-két helyt maradt meg titokzatosan ingerlő emlékeztetőnek. Semmi lett izmos farkából, hegyes füle kikerekedett, melle megnőtt. Most, hogy bundája helyett csak fázós bőre borította, ismét dideregni kezdett. Felvette hálóingét, és a hálószobába osont. Andris békésen aludt. Mellé kucorodott a paplan alá.

A férfi felsőhajtott:

– Hol voltál?

– Csak pisiltem.

– Hideg a lábad... – mondta a férfi, és lehuntya szemét. Csukott szemmel nyelt, köhintett, talán krárogott volna, de az asszony tenyerét a férfi feje fölé tartotta, és puhán ráfűjt. Andris rövidesen szuszogott, mellkasa emelkedett és süllyedt. Elaludt.

Az utcáról bevilágított a higanygözlámpa. A boszorkány éberén nézte emberfőjét. Nem szólt, csak szomorúan arra gondolt, hogy rövidesen el kell hagynia, mert már most meglátszik a korkülönbség. Kopaszodik. Állandó szemüveget hord. Pocakja nőtt. A szeme alatt szarkaláb. Ha feljön a lépcsőn, liheg. Bárcsak ő is az lenne. Az. De ő nem lehet. Ő ember. Hétköznapi, belvárosi polgár. Kár. Pedig úgy megszokta.

Meg is szerette. ♡

(A szerző mágikus realista novelláiból, melyeket kötetbe gyűjtve a Hungarovox Kiadó jelentetett meg a 2019-es ünnepi könyvhétre, Gyulai Líviusz rajzaival illusztrálva.)

RUVA FARKAS PÁL

PÁRIZSBAN JÁRT A BENG*

fölkelék az édes álmaimból
és nem hiába szólt felém Anyám
mért üvölt a Notre Dame fiam
hány száz év porlad el csók nélkül az ám
kongnak a harangok bent a szívben
a holtig tartó fájdalom falán
Jézus töviskoszorúja felve
vérbe mártott homlokokra vár...
nem ily halált érdemlek én Uram
kiált az ég felé a püpos lét
és a harang kong akár a versem
a párizsi éjszakába ér...
a karcsú nyak fölött a szempár
a szent könny megtölti minden ablakom...
ne vidd ami szent a földi létnek
Isten vigyázz fent a balkonon...

(2019. 04. 17.)

*a patás

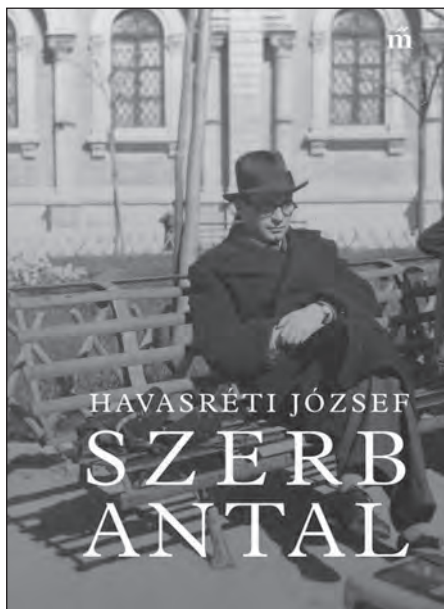
MIÉRT HALT MEG A NAP?

Nekem senki ne merje megmondani
hogy el kell fogadni a sors ránc szabott
szegénységét
mert Isten egyenlőnek teremtett
ezért nem hiszem el
hogy elfogadható egy gyermek számára
a maró éhség
az éjszaka fagyos ölelgetése
a szalmába hugyozás dohos szaga
vagy mezítláb a jégen
szélesvásznú szagos realizmusa
ülünk a szobányi hidegben
már hónapok óta elmenekült
a kemencénkből a NYÁR
Anyám harminc éve haldoklik
hagyatéka az örökölt bűn öröme
a cigarettafüst
amit félve nyel Sószelek óta
körbenéz akár az őz
a szerelmes szó álmaiban
görcsös szívbajt ad neki
szájában törékeny a csend
fojtogatja a leselkedő halál
de csitt Te szó
hátha itt felejtí Őt
és én elhozom neki
a temetőnek legszebb rózsáit...
ha felnővök hentes leszek
hogy ne kelljen Anyáknak megalázkodni
a taknyos maradékokért
ha felnővök koporsós leszek
ha mégis meghal egyszer Anyám
mindig láthassam az üvegen át
ha felnővök pék leszek hogy mindenki-
nek....
ha felnővök akkor biztos én is meghalok
hát én soha nem akarok felnőni
Mama
– hol vagy
miért nem jön fel a NAP?

Magyar irodalomtörténet

Szerb Antal legtöbbet forgatott műve a maga korában botrányosnak számító, azóta jó néhány csonka és kevésbé csonka kiadást megért irodalomtörténet, amelyet évtizedek után, 2019 tavaszán a Magvető Kiadó jelentetett meg először a maga teljességében. 1958 és 1986 között ideológiai okokból elhagyták az utódállamok irodalmáról szóló utolsó fejezetet, s számos más részletet is töröltek. A mostani kiadás, amely az 1935-ös második kiadás alapján készült – ez volt a Szerb Antal által javított utolsó változat –, e hiányokat pótolja, s a hibákat korrigálja. A kiadó a szöveget jegyzetekkel, a sajtó alá rendező Pálffy Eszter tanulmányával adta közre.

(*Szerb Antal: Magyar irodalomtörténet, Magvető Kiadó, 2019*)

Szerb Antal

Havasréti József monumentális munkája nagy műgonddal, problémaérzékenységgel megírt, olvasmányos pályakép és esszéisztikus életrajz. Részlet- és gondolatgazdag portré Szerb Antalról. Megismerhetjük Szerb életét és munkamódszerét, kedvenc olvasmányait és az őt foglalkoztató problémákat csakúgy, mint szerelmeit és házasságait, hétköznapi pénzgondjait és polgári foglalkozását. Havasréti a háttérrel és a korszakot is bemutatja, így képet kapunk az akkori irodalmi szcénáról és szellemi közegről, valamint a század első felének társadalomtörténetéről. A könyv hőse egyszerre a szellemes regényíró (a halhatatlan *Utas és holdvilág* szerzője), a szenvedélyes irodalmár (esszéi, irodalomtörténeti nemzedékek számára nyújtanak beavatást az olvasás delejező misztériumába) és a zsidó gyökereit sohasem tagadó, hívő katolikus magyar polgár, aki halála pillanatáig

hitt a megértés elemi lehetőségében és a magyar kultúra csodálatos, megtartó erejében.

(*Havasréti József: Szerb Antal, Magvető Kiadó, 2019*)

Katona József: Bánk bán

– eredeti szöveg Nádasy Ádám prózai fordításával

Nádasy Ádám így ajánlja az olvasók figyelmébe a kötetet: „Katona József *Bánk bánjának* szövege már eredetileg is nehéz volt, mert Katona sűrű verssorokat írt, nyelve tömör, fordulatai sokszor meglepőek. De vajon annak is szánta őket? Az idő múlásával a szöveg számos helye homályossá vagy – ami veszélyesebb – félreérthetővé vált. Ezért teszek az eredeti mellé egy mai nyelvű prózai fordítást, hogy a mai olvasó is jól értse, mit mond ez az izgalmas szöveg. Mi az pontosan, hogy »a becsülete«? Van-e értelme egy középkori történetben annak, hogy »magyar szabadság«? Hogy értsük azt, hogy »házas vagyok, de nincs feleségem«? Bánk, a gyilkos, végül felmentést kap vagy kegyelmet?»

(*Katona József: Bánk bán – eredeti szöveg Nádasy Ádám prózai fordításával, Magvető Kiadó, 2019*)

Napló 1935–1946 (I.-II.)

Radnóti Miklósné Gyarmati Fanni naplóköteteit az idei könyvhéten is kézbe veheti az olvasó.

„Gyarmati Fanni (1912–2014), Radnóti Miklós felesége 1935 januárjában, huszonhárom éves korában, néhány hónappal a költővel kötött házassága előtt kezdett naplót írni. A bejegyzéseknek 1946 szeptemberében szakadt vége, pár

hétrel azután, hogy a harmadik munkaszolgálat alatt 1944-ben meggyilkolt költőt Budapesten is eltemették. A tizenkét éven át, sokszor napi rendszerességgel vezetett napló tehát egyszerre korrajz és személyes sorstragédia. Az olvasó előtt meglevenedik a Radnóti házaspár szűkebb élete és környezete: bepillantathatunk a haladó magyar irodalmi és művészeti élet hétköznapijaiba egy mind jobban fasizálódó országban, hallhatunk a sűrű baráti összejövetelekről, a párizsi utazásokról, mindennapi apró-cseprő ügyekről, és nem utolsósorban betekintést nyerhetünk egy fiatal, felnőtt, dolgozó nő életébe is, aki legfőbb feladatának azt tekintette, hogy a háttérből minden lehetséges eszközzel segítse férje költői kibontakozását. Gyarmati Fanni mélyen tisztelte és rajongásig szerette a férjét: megkérdőjelezhetetlenül hitt az általa csak *Mik*nek hívott Radnóti költői tehetségében. Az évek múltával aztán a történelmi események egyre inkább beszűremkednek a Napló személyes feljegyzései közé. A háború árnyékában élő házaspár mindennapjait erőszak, nélkülözés, kiszolgáltatottság és embertelen törvények teszik mind nehezebbé. Nem sokkal azután, hogy férjét, Radnóti Miklóst harmadszor is elvitték munkaszolgálatra, Gyarmati Fanninak hónapokig kellett bujdosnia, Budapestre visszatérve pedig megdöbbentő lélekjelenléttel és energiával próbálta megmenteni a családját. A tragédia azonban – mint tudjuk – bekövetkezett. Gyarmati Fanni saját bevallása szerint azért kezdett a naplórásba, hogy nyoma maradjon mindannak, ami kettőjükkel történt. A megrázó és páratlan értékű szöveg két kötetben kerül az olvasók elé.”

(*Radnóti Miklósné Gyarmati Fanni: Napló 1935–1946, I.-II., Jaffa Kiadó, 2018*)

Százpettyes katica

Lázár Ervin – Mesék, novellák, kiadatlan írások. „Hogyan lehet eljutni az Üveghegy elé? Mi a soványító palacsinta titka? Turgudsz irgígy bergeszérgélnirgi? És vajon létezik százpettyes katica? Ilyen életbevágóan fontos kérdésekre keresik a választ a kötetben szereplő gyerekek, a sokszor tanácstalan felnőtt pedig mindenre igyekszik hol játékosan, hol halálos komolysággal válaszolni.”

Nemzedékek nőttek fel Lázár Ervin meséin, ám a Szegény Dzsoni és Árnika szállóigévé vált párbeszédeit idéző mesenovellák eddig csak a szerző felnőtteknek szóló novellásköteteiben kaptak helyet. A hiánypótló válogatás három, asztalfőkban maradt szöveggel válik teljessé. Mikkamakka és Vacskamati verse a két macskaképű erdőlakó új arcát mutatja meg, az Országmesze pedig különleges, kísérletező szöveg, amely néhány hungarikum keletkezésének legendáját idézi meg.

A kötet illusztrátorai: Bódi Katalin, Herbszt László, Kárpáti Tibor, Kismarty-Lechner Zita, Maros Krisztina, Sásdi Laura, Schall Eszter, Tóth Emese.

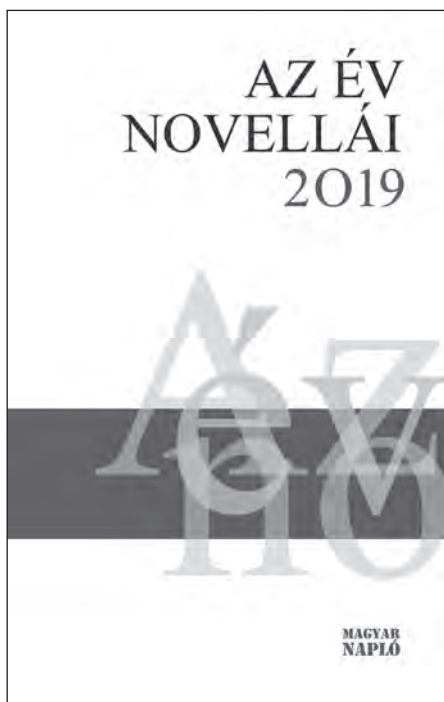
(Lázár Ervin: *Százpettyes katica*, Móra Kiadó, 2019)

Vuk

Fekete István talán legnépszerűbb ifjúsági regényét az előző év végén jelentette meg a Móra Kiadó:

„Vuk családjának életét kioltotta a gonosz vadász. A rakoncátlan rókakölyköt nagybátyja, az öreg Karak veszi védelmébe. Megtanítja vadászni, megismerteti vele az erdő rejtelmét, s óva inti a rá leselkedő veszélyektől. Vuk azonban bebizonyítja, hogy leleményessége, ravaszsága révén bármikor képes túljárni a vadász és hű kutyái eszén. Bátorságával még a kedves rókalányt is lenyűgözi. Fekete István egyik legnépszerűbb ifjúsági regénye.”

(Fekete István: *Vuk*, Móra Kiadó, 2018)

Az év novellái 2019

Immár tizennyolcadik éve jelennek meg a Magyar Napló kiadásában a népszerű antológiák – *Az év novellái* és *Az év versei* –, amelyek a magyar irodalmi élet színe-javát tárják az olvasók elé. A reprezentatív gyűjtemények mintegy negyven magyarországi és határon túli magyar folyóirat közlése alapján, az elmúlt év legjobb novelláiból és verseiből nyújtanak színvonalas, sokoldalú válogatást. A magyar széppróza napja, 2019. február 18. alkalmából megjelent novellaantológiában szereplő szerzők névsora: Berta Zsolt, Biró Zsombor Aurél, Biró Gergely, Burns Katalin, Csabai László, Csenger Levente, Ferdinandy György, Fodor Janka, Hajnal Csaba, Hegedűs Imre János, Ircsik Vilmos, Jászberényi Sándor, Király Farkas, Kontra Ferenc, Kötter Tamás, Lakatos Mihály, Lukács János,

Majoros Sándor, Marosi Gyula, Mezey Katalin, Mirtse Zsuzsa, Molnár Csaba, Molnár Vilmos, Nagy Koppány Zsolt, Novák Zsüliet, Orbán János Dénes, Pálkás Mihály, Pungor András, Szántó T. Gábor, Száraz Miklós György, Urbán Péter, Vincze Ferenc, Vörös Gábor.

(Az év novellái 2019,

Magyar Napló Kiadó, 2019)

Az év versei 2019

A Magyar Napló Kiadó így ajánlja az olvasók figyelmébe a 2019-es költészet napjára kiadott antológiáját:

„Ahogy a borász válogatja szemenként a szőlőt, azzal a gonddal és szeretettel készült ez a reprezentatív gyűjtemény. Hagyományainkhoz híven a kötet mintegy negyven magyarországi és határon túli magyar folyóirat közlése alapján az elmúlt év legjobb verseiből nyújt sokoldalú válogatást. A kötetben százegy költő szerepel, a legidősebb az idén kilencvenkét esztendő Törnai József, a legfiatalabb a huszonkilenc éves kárpátaljai Marcsák Gergely.

(Az év versei, Magyar Napló Kiadó, 2019)

Vár-e az Isten?

Szerencsés Károly kötetében a szerzőnek a Magyar Hírlapban 2017–2019 között megjelent írásait adta közre a Kairosz Kiadó.

„Mennyi rossz hír, amelyről naponta hallunk. Egy része felelőtlen riogatás, álnok, hazug tolongás percnyi figyelemért, hatalomért, pénzért, más része valós veszély, tényleges riasztás. Keveredik, kavarodik a kettő, egészen az apokaliptikus látomásoktól a szálnalmas pótcselekvésekig. Nehéz kiszűrni a hamis hangot s meghallani az igaz aggódó szót a nagy hangzavarban. Boldog az, aki képes erre, keveseknek sikerül.”

(Szerencsés Károly: *Vár-e az Isten*, Kairosz Kiadó, 2019)

Kapaszkodás a megmaradásért

In memoriam **Csoóri Sándor**. A kötetet összeállította és válogatta: Gróh Gáspár és Márkus Béla. „Ha van a 20. század második felének magyar művészei között, akinek a munkássága nélkül elképzelhetetlen ezen időszak bemutatása s elemzése, akkor Csoóri Sándor az.” Ezt Domokos Mátyás fogalmazta meg. A Csoóri-életművet bemutató monográfiát több mint ötven szerző írta, s a Nap Kiadó *In memoriam* sorozatának ez lett a befejező kötete. Ezzel a sorozat lezárult. Sebestyén Ilona visszaemlékezése révén képet kapunk a sorozat működéséről is.

(In memoriam Csoóri Sándor, *Kapaszkodás a megmaradásért*, Nap Kiadó, 2019)

Trimeszterológia

Takács Bence kisregényét a *Különleges könyvek* sorozatában jelentette meg a Nap Kiadó. A kisregény címe idegen szó: trimeszterológia – a várandósság három trimeszterből áll. Vagyis a

szó a várandósság szakaszairól szól, de nemcsak arról. Az önéletrajzi ihletésű történetből megtudjuk, hogy a sok hölgygel is bensőséges kapcsolatot ápoló jóképű fiatalember hogyan lesz szerelmes, hogyan találkozik élete igazi társával, majd az esküvő után hogyan várják kisbabájuk születését. A könyv olvasmányos, gördülékeny, s a legnagyobb erénye: a férfi szerelmét nem sablonokkal, szokásos romantikus panelekkel mutatja be, hanem különleges, újszerű módon...

(Takács Bence: *Trimeszterológia*, Nap Kiadó, 2019)

Egyperces novellák

Örkény István egyperces jelzője már Örkény életében közkedvelt kifejezéssé vált, s máig is temérdek szókapcsolatban idézik. Kevés olyan klasszikus írói lelemény akad, amely ennyire beépült nyelvünkbe, tudatunkba, mint az egyperces novella, Örkény műfaji találmánya. Humorán, prózatechnikáján, az irodalmi gondolkodást megújító szemléletén olvasónemzedékek sora nőtt fel. Magasfeszültség néhány oldalon, néhány sorban vagy csupán a címadásban. A huszadik század háborúsdiktatúrás-forradalmas tapasztalatai, a jelenkor abszurditásai egy-egy villanásba sűrítve. Az írásokban ott az apró darabokra hullt közös ideák groteszk látványa – de megfordítva is: a banalitásokban az élet titokzatos szépsége. Mert Örkényt keserű nevetéssel ez a kérdés foglalkoztatta a leginkább: történelmi méretű kiszolgáltatottságában milyen a mégiscsak pótolhatatlan ember. Az Egyperces novellák kurta mítoszaiban hősök születnek: Janász Jenő, a fronton elesett nótafaragó katona, akinek épp elkezdett szerzeményét senki sem képes befejezni; Wolfné, a nevét elnyerő hivatali rabszolga; Zetelaki, a holta után is játékra kész színész. És persze Varsányiné, aki az elpusztult Budapesten is egérintést vállal...

(Örkény István: *Egyperces novellák*, Helikon Kiadó, 2019)

A gyertyák csonkig égnek

Márai Sándor közkedvelt művét a Helikon jelentette meg ismét a *Zsebkönyvek* 20. sorozatában... Szerelem, barátság, társaság, magány. Vagy ezek tetszőleges sorrendben. Két férfi és egy nő története. Meg egy titok, melynek megfejtése elmaradt. Márai Sándor világsikerű regénye a késői leszámolás drámája. Mi történt akkor, azon a negyven évvel ezelőtti napon? Miféle halálos bűn követel most tisztázást? A kérdések, szenvedélyek mögött egy fiatal halott: Krisztina, egyikőjük szeretett felesége. Hasonló szenvedély volt a két barát részéről akkor, ugyanezen nő iránt. Az egyik csalt és menekült, a másik maradt, de nem nyújtott kezdet a bajban az asszonynak. Most mindketten szembesülnek az árulással. Most, amikor már

elfogytak a gyertyák. Az 1942-ben megjelent, nagy indulatoktól feszülő, szuggesztív erejű regény az író stílusművészetének egyik remeke, melyet évtizedek óta játszanak a világ számos színházában, s amely vakító élességgel világít be a barátság, a hűség és az árulás örvényeibe. (Márai Sándor: *A gyertyák csonkig égnék*, Helikon Kiadó, 2019)

Karinthy Gábor összegyűjtött versei

Karinthy Gábor munkássága előtt a Helikon Kiadó a magyar költészet napjára megjelentette válogatáskötettel tisztelt. Karinthy Gábor (1914–1974) csodagyerekként indult a Nyugat harmadik nemzedékéből, de pályáját derékba törte a skizofrénia, a depresszió – az ördöggyörgs. A versírást azonban sosem hagyta abba, s ebben a kötetben az eddig ismert kilencvenkét verse mellett csaknem nyolcvan olyan is olvasható, amely önálló verseskötetben most jelenik meg először. A verseket összegyűjtötte, szerkesztette, a jegyzeteket és a kísérő tanulmányt írta Kőrösi Imre. (Karinthy Gábor *összegyűjtött versei*, Helikon Kiadó, 2019)

A szeretet bölcsője – A házasság mérföldkövei

Böjte Csaba, a kötet szerzője ajánlásával veheti kézbe az olvasó a könyvet:

„Emberi léted kibontakozásának fontos perce, amikor megtapasztalod a tiszta, őszinte szeretetet. A mesében olyan egyszerű minden: – Megházasodtak és boldogan éltek, míg meg nem haltak! – A valóságban azt tapasztaljuk, hogy sok kísértés próbálja ellopni a hűséget, az őszinte egymásra figyelést, kioltani a házastársi szeretetet. Az oltár előtt a keresztre tett eskü könnyen elkopik a mindennapi terhelés alatt.

Ha azt látom, hogy valaki a sípályán hatalmasat esik, akkor nem arra gondolok, hogy a sielés ostoba sport, hanem arra, hogy az illető nem tanult meg jól sielni. Ha azt látom, hogy sok házasság felbomlik, hogy nem élnek szépen, szeretetben együtt, akkor nem a házasság intézményét kell elvetnem, hanem azt kell megállapítanom, hogy sajnos sokan naivan, vakon, túl gyorsan rámentek a fekete pályára, és emiatt összetörték magukat. Nem a pálya rossz, egyszerűen nem tudtak bánni a felmerülő nehézségekkel.

A könyvben végigvesszük a házasság útjának tizenkilenc mérföldkővét, azok örömet, sajátos feladatait, kihívásait, melyekre, ha tudatosan készültök, könnyebben megbirkóztok velük. Imádkozom azért, hogy töretlen hűséggel szeressétek egymást, kapcsolatokatok ápoljátok,

és egymás iránti szeretmeteket mindeneken keresztül megőrizzék!”

(Böjte Csaba: *A szeretet bölcsője – A házasság mérföldkövei*, Helikon Kiadó, 2018)

Az isten szerelmére

Vámos Miklós, a könyv szerzője: „A drága Mándy Iván szavajárása a cím. Hanglejtését máig hallom. A *Hogy volt* szemérmetlen portréi (Örkény, Déry, Mándy, Kodály, Mészöly, Lázár, Janikovszky, Szabó...) olyan kulturális fáklyáról szólnak, akiket személyesen ismerhettem. Az *Írhatnám polgár* meghatott, de (néhol túl) őszinte vallomásai viszont a huszadik század közepének legendás íróiról, most először kerülnek kötetbe. Szellemidézés tehát, néhány illetlen fotóval és kellő komolytalansággal.

A *Hogy volt* portréi 2004-től íródtak, olyan írókról és művészekről, akikkel szoros kapcsolatban álltam, némelyikükkel kifejezetten barátságban. Az *Írhatnám polgár*-sorozat valamivel később kezdett fogalmazódni. Ennek hősei a huszadik század közepének íróiról, főleg a Nyugat köre. Zömükkel sajnos csak a műveik, életrajzaik, naplói, leveleik s a róluk szóló sajtóhagyomány révén köthettem ismeretséget. 2009-ben készült a legutolsó. Néhányat most mind a két csokorból kihagytam, s picit átírtam valamennyit. Tíz-tizenöt év alatt változtam, s bármily hihetetlen, a hőseim is. A *Hogy volthoz* mellékeltem néhány dokumentatív fényképet. Az *Írhatnám polgár*hoz nem tudtam, sajnos nincs közös fotóm például Kosztolányi Dezsővel vagy Karinthy Friggyessel.” (Vámos Miklós: *Az isten szerelmére*, Athenaeum Kiadó, 2019)

A szerencse lánya

Karig Sára kötete a Tények és tanúk sorozatban jelent meg. Nevét ismerhetjük a *Népek meséi* sorozatból, Bulgakov-fordításaiból, és talán még az 1947-es választásokkal kapcsolatos szerepéről is hallottak jó néhányan. 1988–89-ben elmesélte fordultatos élettörténetét Bakonyi Évának. Az interjú s vele az interjúalany most új életre kel. Megtudjuk, hogy a bajai úrilányból hogyan lett szociáldemokrata, Radnótiék és a Szent-Györgyi család barátja; hadifoglyok, bujkáló zsidók, árva gyerekek megmentője, utóbb a Világ Igaza; a kékcédulás választások leleplezője, majd hat évig vorkutai fogoly. Hazajövedele után pedig évtizedekig az Európa Könyvkiadó szerkesztője, neves műfordító, akinek köszönhetően számos orosz, bolgár és ukrán irodalmi mű szólalt meg magyarul. A szöveget jegyzetekkel, annotált névmutatóval és fényképekkel adta közre a kiadó.

(Karig Sára: *A szerencse lánya*, Magvető Kiadó – Tények és tanúk, 2019)

De mennyire

Várad Szabolcs új verseskötete végig nagyon személyes könyv. Gyerekkori emlékekről, baráti kapcsolatokról és azok kényszerű elmúlásáról szól elsősorban. Négy ciklusra tagolódik. Az első (*Vagy megvolt valóban*) az emlékek felidézésén keresztül bizonyosságukat vagy bizonytalanságukat érzékelteti. A ciklusban helyet kapnak a dolgok romlását, a halál közeledését, az elhunyt barátok gyászolását megörökítő versek is. Ennek szerves folytatása a második egység (*Ha ott is: itt*), amely a címben említett ott-itt tengelyén pályatársakra emlékezik. A kötet harmadik szakasza a „modernségtradicionalista” Várad lírájában kísérleti szövegnek is tekinthető. Az *Egy év cserepei* egyetlen hosszú vers, amelynek minden strófáját mások írták: egy év beérkező e-mailjeiből van összemontírozva csekély igazításokkal és a szerkesztéssel saját veresszöveggé. A negyedik, záró ciklusban (*Ameddig, addig*) az álom is kiemelt szerepet kap. A szövegek formálásában helyenként megnő a ritmikai elemek szerepe és egyfajta zenei szerkezetre való törekvés. A *De mennyire* összegzőkötet, benne megcsillan a Várad-líra jellegzetes erői: ironia, intellektualitás, intonálás, és kiegészül némi hűvös szenvedélyességgel, elegáns és intenzív életfilozófiával.

(Várad Szabolcs: *De mennyire*, Magvető Kiadó, 2019)

Egyéni javaslat

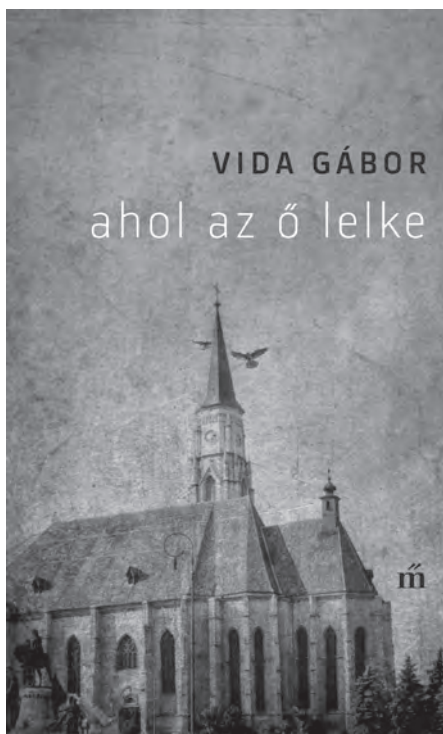
Spiró György legújabb kötete humoreszkyűjtemény, a szerző imigyen ír születéséről: „Nemrég egy alföldi kisvárosba hívtak író-olvasó találkozóra. Összejöttek vagy negyvenen, felolvastam néhány rövid írást, és beszélgettünk jó két órát. Két idősebb hölgy ült épp velem szemben, mind a ketten szigorúan néztek. Egyikük azt mondta: – Humorosat írjon! Azt szeretjük, a humorosat! Maga tud humorosat írni, azt írjon nekünk! Kérésüket komolyan vettem.”

(Spiró György: *Egyéni javaslat*, Magvető Kiadó, 2019)

Ahol az ő lelke

Vida Gábor fordulatos regénye – második, átdolgozott kiadás – nagy sikerű önéletrajzi könyvéhez (*Egy dadogás története*) hasonlóan Erdély elhallgatott-elfelejtett történelmét térképezi fel a Trianont megelőző és követő években. Werner Sándor egykori honvédtiszt meggazdagodni indul az Újvilágba az első világháború kitörése előtt. Fiát is magával vinné, de a kivándorlóhajóra végül csak az apa száll fel, Lukácsot a sors meg a kalandvágy Afrikába sodorja. 1919-ben találkoznak újra, kifosztva, csalódottan, bujkálva a román hadsereg által megszállt Kolozsváron. Az apa: mert katona volt, a legendás Székely Hadosztály tisztje, a fiú: mert ellőgte a háborút, és még mindig nem tudja, mihez kezdjen magával. Milyen volt az a világ, ahonnan elindultak, és milyen az, ahova megérkeznek? És miért nem száll le talapzatáról a legnagyobb magyar király ércszobra, hogy beleszóljon a történelem menetébe, ha már az emberek tehetetlenek, vagy csak elrontani tudnak mindent?

(Vida Gábor: *Ahol az ő lelke*, Magvető Kiadó, 2019)

Nádi szélben

Homoki-Nagy István (1914–1979) Kossuth-díjas filmrendező, operatőr kötetét jelentette meg s adta az olvasók kezébe az Orpheusz Kiadó. Homoki-Nagy neve összeforrt a magyar természetfilmezéssel; munkáit nemcsak itthon, de nemzetközileg is elismerték: számos rangos szakmai díjat begyűjtő filmjeit negyven országban vetítették. A könyv címadója, a *Cimborák – Nádi szélben* 1958-ban, míg folytatása, a *Hegyen-völgyön* 1960-ban került először bemutatásra. S habár több mint fél évszázad telt el az említett filmek első vetítése óta, Homoki-Nagy István – a fentiekén túl olyan alkotások nyomán, mint a *Vadvízország*, a *Gyöngyvirágtól lombhullásig*, a *Kékvércsék erdejében* és még sorolhatnánk – mindmáig emblematikus, meghatározó alakja a természetfilmezésnek. Korántsem kézenfekvő azonban, hogy egy filmrendező (aki eredeti szakmáját tekintve egyébiránt jogász) ugyanolyan természetességgel, mi több, kifinomult művészi érzéssel vesse papírra sorait, ahogy a kamerát kezeli: a szakmai precizitás és az alkotói érzékenység tekintetében egyaránt kifogástalanul. Márpedig a *Nádi szélben* fejezetei, melyek az azonos című film kalandos forgatását beszélik el annak minden megpróbáltatásával és gyönyörűségével, kétségtelen szépirodalmi igényességgel íródtak. E helyenként költői szépségű sorok nyomán szemünk előtt bontakozik ki nemcsak az élvezetes, már-már regényes forgatástörténet, de a természetet, az állatok világát rajongásig szerető és tisztelő művész portréja is. Aki valaha megtapasztalta, milyen érzés kötődni egy állathoz, minden mondatát élvezni fogja. Akinek még nem volt efféle élménye, az előtt új világot tár majd fel Homoki-Nagy István bájjal, kedvességgel, humorral és olykor drámai pillanatokkal átszőtt története. Fickó, a magyar vizsla, Pletyka, a tacsó, Nimród, a héja, no meg a szeretnivaló forgatócsoport garantáltan be fogja lopni magát az olvasó szívébe.

(Homoki-Nagy István: *Nádi szélben*, Orpheusz Kiadó, 2019)

Erdélyi arcok

Gömöri György irodalomtörténész, egyetemi tanár, műfordító, a lengyel és angol irodalom kiváló ismerője erdélyi személyiségekről, az erdélyi történelem apró, rejtett és széles körben ismert eseményeiről írott verseit jelentette meg a BookArt Kiadó Kovács András Ferenc szerkesztésében, *Somogyi Győző* illusztrációival. (Gömöri György: *Erdélyi arcok*, BookArt Kiadó, 2018)

Hitler halála

Lana Parshina és **Jean-Christophe Brisard** kötetét a KGB titkos feljegyzései alapján a Libri Könyvkiadó adta ki:

„1945. április 30. A történelemkönyvekből úgy tudjuk, ezen a napon követett el öngyilkosságot Adolf Hitler a Vörös Hadsereg által körülvárt Berlinben. Ciánkapszulát vett be, majd föbe lőtte magát, a testét pedig végakarátának megfelelően elégették az emberei. Az elszenesedett állkapocs- és koponyadarabokat néhány nappal később találták meg az orosz katonák. Azonnal összeesküvés-elméletek és álhírek tucatjai kezdtek terjedni Hitler halálával kapcsolatban, a tárgyi bizonyítékokat és a bizonyító erejű dokumentumokat pedig a szovjet, majd orosz állami szervek az archívumok legmélyére, titkos aktákba száműzték. Jean-Christophe Brisard tényfeltáró újságíró és Lana Parshina dokumentumfilmes kitartóan küzdöttek azért, hogy hozzáférhessenek ezekhez a titkosított anyagokhoz. Könyvükben szemtanúk eddig ismeretlen vallomásait, korábban hozzáférhetetlen fotókat és kihallgatási jegyzőkönyveket tárnak elénk, és beszámolnak annak az egyedülálló törvényszéki vizsgálatnak az eredményéről is, amelyet a bunkerben talált földi maradványokon végeztek el. Lebilincselő nyomozásuknak köszönhetően új megvilágításba kerül a náci diktátor halála.”

(Jean-Christophe Brisard, Lana Parshina: *Hitler halála*, Libri Könyvkiadó, 2019)

NAGY GÁBOR

„LÓ ÉS LOVÁSZ FEHÉREK MINT A HÓ”

Pálfy Margit könyve elé

Pálfy Margit

Nincs magányosabb, magára utaltabb, nincs konokabb, öntörvényűbb, és nincs – világítsa meg akár csak egy sápadt fénysugár – sikerében fenségesebb a pódium deszkáján átlényegülő embernél, az előadóművésznél.

Az már mai világunk, a mi időnk bűne, hogy kevésbé elismert, kevesebbre értékelt sem nagyon van a művészetek páriapiacán. „Nem lehet itt intellektuális a művész, nem nyerheti el ezt a nevet az, aki legalább hét »értelmiségi« öst nem tud felmutatni. Ha a magyar és a világ-irodalmi kultúra egészét magába olvasztotta is, nem létezhet mint entellektüel.” Szécsi Margit dohogott így Pálfy Margitnak, a művészetben legszorosabb, legbensőbb társa. Ma már ennél bonyolultabbak a meg nem becslés okai: miközben minden művészeti ág ázsíója csökkent az elmúlt évtizedekben, egyre kevesebben képesek figyelemmel adózni a megszólaltatott versnek. Az élővé váló versnek.

Pálfy Margit művészete külön világ. Intézmény, mondanám, ha nem volna idegen ez a szó attól a testi-lelki apoteózistól, mely nélkül a pódium csak recsegő deszka. A tárgyasítás helyett egy paradoxon világítja meg legjobban hivatását, küldetését: különös teremtmény ő, aki előadásról előadásra újrateremt önnön magát. S önnön magából életre kelti a művek szerzőjét, Szécsi Margitot, Nagy

Lászlót, Hervay Gizellát, Szilágyi Domokost, Márai Sándort, Kondor Bélát – és még oly sokakat, a XX. század magyar irodalmának legjavát...

„Csakis ebben a fizikai-biológiai egyesülésben születhet meg elmondásra a vers. Csakis ebben a zaklatott, kéjes, kínlódo verdesésben kapja meg mai, magam élte, szerkesztette szárnyait. A könyvbe préselt betű-folyondár csak így kezd el újra-lüktetni, újra-élni, újra-lázítani. Vérátömlesztéssel.” Latinovits Zoltán vallomása ez, de tudom: Pálfy Margit ezzel az igénnyel közelít a vers megszólaltatásához.

Megadatott neki a színház óvóbb, társasági közege is, az egymásért játszás öröme Békéscsabán, Debrecenben. Színművészként is sikereket aratott, az olvasó számtalan példát lelhet erre is a könyvben. Igazi terepe azonban a pódium, ahol a történeteket egymaga irányítja. Minden felelősség reá hárul: bár törekény madárkának hinné a néző, egyszer csak észreveszi, hogy a nézőtérben mindenki az ő válláról röppen fel. Közösséget röptet. Általa mindenki Pegazussá lehet kis időre. Úgy is mondhatnám, Pálfy Margit művészete azt sugallja: mindnyájan ugyanabból az istállóból valók vagyunk. Ahogyan Szécsi Margit a *Birodalom* című kötete mottóversében megfogalmazta:

„Felfoghatatlan – de megfogható / Hogy lovaink fehérek mint a hó / S egész éjjel noha ganajlanak / Reggel szügyig gyémántban állanak / Hogy a lét mocska még lebíráható / Ló és lovász fehérek mint a hó” ♣

Esterházy-ősbemutató Székesfehérváron

Seress Zoltán, Kuna Károly, Sággy Tamás, jelenet az előadásból

A premier után (középen) Szikora János Esterházy Péter özvegyével és a családdal, valamint az előadás szereplőivel

Magyarországi ősbemutató keretében, Szikora János rendezésében mutatta be április 13-án a székesfehérvári Vörösmarty Színház Esterházy Péter utolsó drámáját, a *Mercedes Benzet*. A történelmi revü premierjén az Esterházy család tagjai mellett Presser Gábor zeneszerző is részt vett.

Esterházy Péter ezen utolsó darabját a Szlovák Nemzeti Színház felkérésére írta, s 2017. január 7-én mutatták be Pozsonyban a rendező, Roman Polák, valamint a dramaturg, Peter Kováč kérései szerint átalakított szöveggel.

Az *ember tragédiájának* keretjátékát megidézve, az Úr fogadást köt Luciferrel. A fogadás téje: elbukik-e a magyar történelem egyik legendás, évszázados családja, az Esterházy család? A darab főszereplői közt Sággy Tamást, Andrassy Mátét, Tüzkő Sándort, Kuna Károlyt, Varga Lilit, valamint vendégművészként a Vígszínház társulatának tagját, Seress Zoltánt láthatja a közönség. A premiert követően Szikora János, a színház igazgatója köszöntötte az Esterházy család tagjait, köztük Esterházy Gittát, Esterházy Péter özvegyét. ♣ (W. I.)

TARTALOM

Mítoszok, legendák,

Sulyok Gabriella életmű-kiállítása

Sopronban **B/2**

Szakonyi Károly: Régi fénykép Óbudán **1**

A HÓNAP KÖLTŐJE TANDORI DEZSŐ

Tandori Dezső: August Renoir: Evezősök

a Szajjánán Bugivalnál,

Claude Monet: Tavirózások,

K. B. grafikai műveiből, Christo csomagolásai,

Utrillo: „La Belle Gabrielle”,

Seurat: A cirkusz **2–4**

Alföldy Jenő: Megemlékezés Tandori Dezsőről **5**

Sághy Ildikó:

Égi disputa Heckenast Gusztávval **6–11**

Századfordító magyarok,

Benedek Marcell (1885–1969) és **Benedek**

István (1915–1996) memoranduma **12–16**

Sallai Géza: Szoboravató az Egreskertben **17**

Makovecz bástyája **18**

Orbán Viktor: Kelet Nyugatra jött... **19**

Weltler Ildikó: Séta a campuson **20–21**

Réfi Zsuzsanna:

A Gambrinus első emeletén **22–23**

Kovács Ákos:

Formai tanács kérése éjjel, A vállát simító nő **23**

Réfi Zsuzsanna:

Örkény drámája operaszínpadon **24–25**

Óthont kapott a Nemzeti Táncszínház **26**

Bobory Zoltán:

Kháron úr kérem!, Kháron válasza **26**

Egység és sokszínűség **27**

Weltler Ildikó: Jubilánsok **28–31**

Borbély László: A fényember **32–33**

A megújuló Rákóczy-kastély **33**

Gülch Csaba: Száműzött szívárvány,

Monodráma Hervay Gizella emlékének **34–37**

Lukáts János: Lovak Mohácsnál **37**

Simon Erika: Kép, zene, szó **38**

Sághy Ildikó: „Ne bánts a magyart!” **39**

Kulin Borbála:

Illyés Gyula Tiszták című drámájáról **40–42**

Rozsonдай Marianne:

Ady Endre Clevelandben **43**

Czető Bernát László: Belváros **44–45**

Ruva Farkas Pál:

Párizsban járt a beng, Miért halt meg a nap? **45**

Könyvünnepe 2019 **46–49**

Nagy Gábor: Pálffy Margit könyve elé **50**

„A Föld szíve megdobban”,

Csomortáni Gál László kiállítása

a Makovecz Központban **52–B/3**

Színházi panoráma **B/4**

KÜLÖNSZÁM

Szellemi, kulturális körkép Óbudáról **1–40**

(Az Óbudai Anziks folyóiratának

cikkei és fotói alapján)

Kedves Olvasóink!

Kérjük önöket, hogy támogassák a Lyukasóra folyóirat megjelentetését azzal, hogy előfizetőink lesznek

(lásd: postai előfizetésnél), de segíthetnek alkalomszerű támogatással is! Ezt ma már adójuk

1%-ának felajánlásával is megtehetik. Bankszámlaszámunk: Kereskedelmi és Hitelbank

10200940-21519541-00000000. Ha erre a bankszámlára nevük és címük feltüntetése mellett befizetik

az éves előfizetési díjat, vagyis a 2640 forintot, a szerkesztőségből is folyamatosan megküldhetjük

önöknek a Lyukasóra aktuális számait. Előre is köszönjük, üdvözlettel: a Szerkesztőség.

A MEGJELENÉS TÁMOGATÓI

Emberi Erőforrások Minisztériuma

Nemzeti Kulturális Alap

Pest Megyei Kormányhivatal

Szerencsejáték Zrt.

NMI Művelődési Intézet

Nonprofit Közhasznú Kft.

Arany János Emlékbizottság

Ferencvárosi Önkormányzata

Körmendi Galéria

Márkus Antikó Bt.

Számunkat a Triskell Építészeti Iroda épületfotóival, Sulyok Gabriella Mítoszok, legendák című tárlatának képeivel, a Századfordító magyarok sorozatának dokumentumképeivel, Kő Pál szoborfelvételével, Tóth Péter operaszínpadi fotóival, az OSZK dokumentumfotóival, Lukáts János felvételével, Géczy Olga munkájával, Rozsonдай Marianne felvételével, Gyulai Líviusz rajzával, Csomortáni Gál László kiállításának képeivel, Ilovsky Béla színházi fotóival és a Lyukasóra folyóirat archív fotó- és dokumentumanyagaival illusztráltuk.

SZERZŐINK

Alföldy Jenő, 1939

Borbély László, 1968

Czető Bernát László, 1953

Czigány György, 1931

Csomortáni Gál László, 1978

Gülch Csaba, 1959

Kovács Ákos, 1968

Kulin Borbála, 1979

Lukáts János, 1948

Nagy Gábor, 1972

Orbán Viktor, 1963

Réfi Zsuzsanna, 1974

Rozsonдай Marianne, 1945

Ruva Farkas Pál, 1952

Sallai Géza, 1967

Sághy Ildikó, 1941

Simon Erika, 1971

Szakonyi Károly, 1931

Tandori Dezső, 1938–2019

Weltler Ildikó, 1970

LYUKASÓRA OLVASÓI LAP
XXVIII. évfolyam, III. szám.2019/3.

A szerkesztőbizottság tagjai:

Alföldy Jenő, Ágh István,
Bertalan Tivadar, Czigány György,
Dobai Péter, Gülch Csaba,
Gyulai Líviusz, Iancu Laura, Kalász
Márton, Pröhle Gergely, Rózsássy
Barbara, Szakonyi Károly

Főszerkesztő: Sághy Ildikó

Főmunkatárs: Szakonyi Károly

Művészeti vezető: Kő Pál

Művészeti szerkesztő: Réti Attila

Olvasószerkesztő: Bognár Antal

Rovatvezető: Réfi Zsuzsanna

Titkárságvezető: Óri-Kiss Gyöngyi

Szerkesztőségi postacím:

1052 Budapest, Városház u. 7.

Telefon: 233-6951.

Mobil: 06-20-465-9232.

E-mail: iroegy@gmail.com.

Kiadja: Magyar Írók Egyesülete

Elnök, kiadóigazgató:

Szakonyi Károly

Nyomdai kivitelezés:

Pharma-Press Kft.

1033 Budapest, Szőlőkert utca 4/a.

Felelős vezető: Dávid Ábel Dániel

Terjeszti: Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága
és regionális társaságai.

Előfizetésben megrendelhető az ország
bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél,
www.posta.hu WEBSHOP-ban (https://
eshop.posta.hu/storefront/), **e-mailen** a
hirlapelofizetes@posta.hu címen, **telefonon**
06-1-767-8262 számon, **levélben** a MP Zrt.
1900 Budapest címen. **Külföldre** és **külföldön**
előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.
posta.hu WEBSHOP-ban (https://eshop.
posta.hu/storefront/), 1900 Budapest, 06-1-
767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu.
Előfizetési díj: fél évre 1320 Ft, egész évre
2640 Ft. Egy példány ára: 450 Ft.
Megjelenik: kéthavonta.

Kéziratokat nem őrzünk meg
és nem küldünk vissza

LEXIKON

**HIC ET NUNC – ITT ÉS MOST
PRO FUTURO – A JÖVŐÉRT**

ESCA DEORUM – ISTENEK ELEDELE

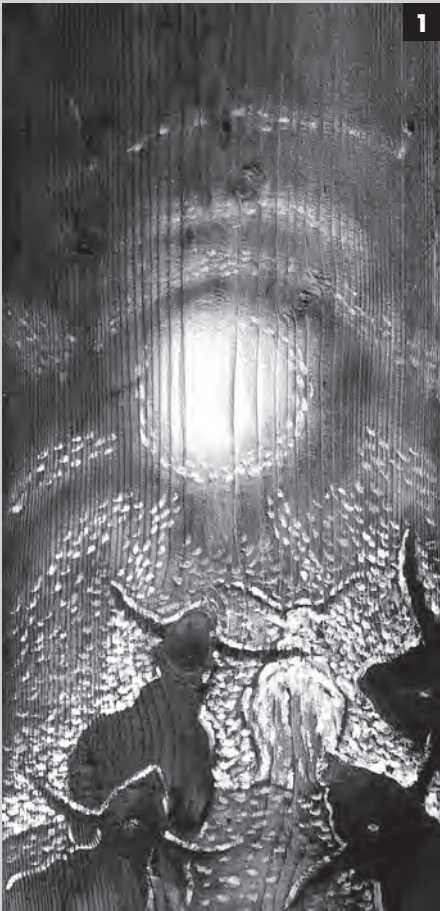
PRO BONO PUBLICO – A KÖZJÓÉRT

VESTIBULUM – ELŐCSARNOK, BEJÁRAT

„A Föld szíve megdobbban...”

*A Városkúti úton, a főváros XII. kerületében,
a Makovecz Központ és Archivumban nyílt meg a közelmúltban
Csomortáni Gál László képzőművész kiállítása, amelyet április 29-e és május
12-e között látogathattak az érdeklődők. Az A Föld szíve megdobbban című tár-
latot az MMA Művészeti Ösztöndíj keretében az MMA Művészetelméleti
és Módszertani Kutatóintézete rendezte, s az akadémia alelnöke,
Jankovics Marcell nyitotta meg és méltatta. Az esemény meghívóján
a kiállító művész, Csomortáni Gál László hitvallása olvasható.*

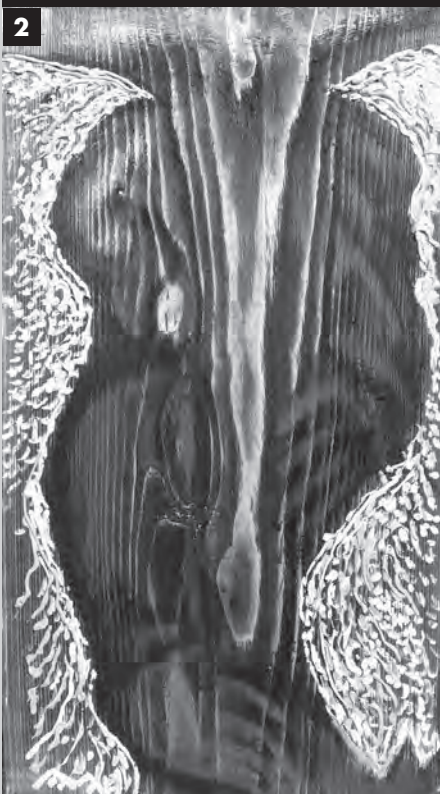
CSOMORTÁNI GÁL LÁSZLÓ ÜZENET ERDÉLY KELETI HATÁRVIDÉKÉRŐL

-
1. Napjuk
 2. Feszülethordozó
 3. Aranyhal
 4. A madarakéból élünk
 5. A Mindenség ölen
 6. Napnak, Égnek
 7. Szép aranyalma
 8. Mondd el a lány kenyér dalát
 9. Négy angyal

Csíksomortánban, Erdély keleti határvi-
dékén születtem, a Csíksomlyói-hegy
lábánál, és ott élek ma is. Kis falu,
amely fenyvesekkel körülölelve, regényes
vidéken fekszik. Szülőfalumban éltem kisis-
kolásként is, itt fogott meg a természetközeli
élet misztériuma és csodás egyszerűsége.
Valósággal az erdön nőttem fel, és annyira
közel engedett a rengeteg magához, hogy úgy
érzem, ma is benne élek. Művészeti tanulmá-
nyaimat a középiskolában, Csíkszeredában
kezdtam, és Nagyváradon a Képzőművészeti
Egyetem szobrászat szakán teljesítettem ki
ösztöndíjasként.

2011-ben családot alapítottam szülőfalum-
ban. Géczy Gáborral való megismerkedésem
és barátságom visszavezetett a „rég” faluba,
együtt élni a természettel, egyfajta megújult,
tudatosan vállalt önellátó gazdálkodást tartani
fenn, amely nem pusztítja, hanem építi a
tájat. Ez az életmód nemcsak tiszta ételmi-
szert, otthont nyújtó, hagyományos, székely
parasztházat, nagycsaládot (három kisgyer-
mek édesapja vagyok), nem létező számlákat,
hanem emberhez méltó életet is jelent. Régen
a falusi közösségek mindent elő tudtak te-
remteni: a fizikai javaktól kezdve a lelki és
szellemi kincsekig. Ezzel a szellemi kincssel
találkoztam, képzőművészetem forrása a fák
ősi mesélőképességének, érzetének, görce-
inek, mély színeinek a felfedezése lett. Több
száz éves újjáépített faházban, több száz éves

fákra, deszkákra festve, erős ráhangolódással
mély ismeretséget és „testvéri” kapcsolatot
alakítottam ki az anyagommal, megértve az
idők rejtett üzenetét és a korok egymást iga-
zító folytonosságát. Alázattal együttműködve
a fák felfedték csodás mondandójukat szá-
momra, én pedig boldogan továbbíthatom ezt
azoknak, akik még odafigyelnek a természet
sugallataira. A képek háttéréből, akárcsak
népművészetünkéből, az égvilágból, a fényből
sorra választ kapunk a felmerült témára. A
Magyar Művészeti Akadémia ösztöndíjasa-
ként a mély, rejtett, népi kultúra feltárására
kaptam lehetőséget. Csíksomlyó és környé-
ke hitvilága megrendítő és titokzatos ősiség
megismerését hozta számomra is. A szülő-
falum határában, a Várdombon feltárt ötezer
éves leletek egyfajta kulturális és szellemi
folytonosságról árulkodnak. Olyan minta-
kincs jelenik meg ezeken a feltárt tárgya-
kon, amely napjainkig végigkövethető a népi
kultúra alkotásain. Igyekszem a beszélt és a
leírt népi hitvilágot ötvözni a környék „dí-
szítőművészetének” elemeivel, és egy olyan
képi világot jeleníteni meg alkotásaimon,
amely megmutatja ennek a népnek az ősi lá-
tásmódját, képességét és ősi hitvilágát, a fény
és a sötétség erőinek mindennapos szellemi
harcát. Nagyon fontos, milyen képeket néze-
getünk, mert tudatunk mindent feldolgoz, és
egyáltalán nem mindegy, milyen üzeneteket
tárol. ➡

3

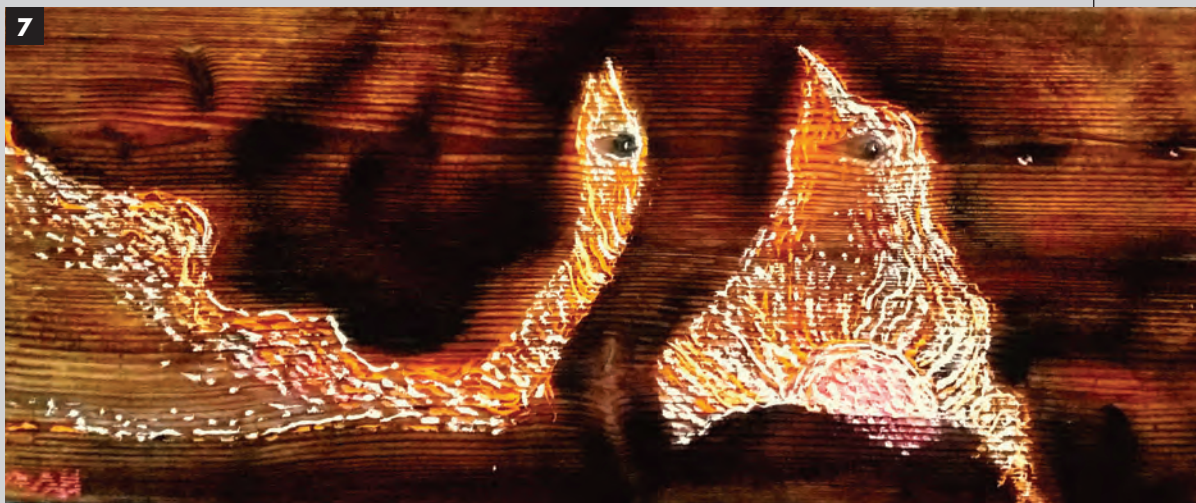
4

5

6

7

8

9

ESTE HÉT UTÁN

Színházi őrjárat Ilovsky Béla
fényképeivel

1. Tennessee Williams: A vágy nevű villamos, Székesfehérvár, Kozák András Stúdiósínpad. Rendező: Bagó Bertalan **2.** Csehov: Meggyes kert, Budapest, Nemzeti Színház. Rendező: Silviu Purcărete **3.** Esterházy Péter: Mercedes Benz, Székesfehérvár, Vörösmarty Színház. Rendező: Szikora János **4.** Kornis Mihály: Kádárné balladája, Budapest, Vigszínház. Rendező: Telihay Péter **5.** Fejes Endre-Tasnádi István: Rozsdatemető 2.0, Budapest, Katona József Színház. Rendező: Zsámbéki Gábor **6.** Örkény István-Tóth Péter: Tóték, Budapest, Opera Eiffel Műhelyház. Rendező: Káel Csaba **7.** Euripidész-Jean-Paul Sartre-Illyés Gyula: A trójai nők, Budapest, Maladype Színház. Rendező: Szabó K. István

